

CSÁNYI VILMOS

EMBERI ÉS ÁLLATI EGYPERCESEK

DRÁGA
BARÁTAIM,
KEDVES

MAJMOK.

Drága barátaim, kedves majmok

Csányi Vilmos

Open Books (jún 2021)

Címke: Biológia, humánétológia, kultúra, Társadalom

Csányi Vilmos ismét tudományos alapossággal, mégis végtelenül szórakoztatóan, humorral, személyes történetekkel fűszerezve járja körül az ember viselkedését, motivációit, kevésbé ismert tulajdonságait.

Hogy krízis idején hogyan reagálunk, milyen válaszaink vannak például a világjárványra, miként viseljük a hónapokig tartó bezártságot, próbáljuk elviselni a személyes találkozások hiányát – viselkedésmódjainkat alapvetően meghatározza, hogyan éltek valaha őseink.

Korábban egy domináns személy vezette, néhány száz főből álló csoportban éltünk, amelynek tagjaival folyamatosan együttműködtünk. A legfontosabb célkitűzésünk egykor az volt, hogy magát a csoportot életben tartsuk. Nem úgy a másik csoport tagjait, akikkel konfliktusban álltunk. Ma már nem léteznek ezek a csoportok, megatársadalmakban élünk, egyszemélyes csoportként – és ez erős hatással van a mindennapjainkra.

Korábbi, vándorló, gyűjtögető-vadászó életmódunk idején azt tanultuk, hogy döntéseinket gyorsan, csak a közvetlen következményeket figyelembe véve hozzuk meg. Inkább választottuk azt a megoldást, amely közeli jóval kecsagetett és ködös, távoli rosszal, mint a közeli, pici rosszat és távoli, megfoghatatlan, de hatalmas jót. Ezért nehéz rávenni ma az embereket arra, hogy gondoljanak a klímaváltozásra, ne irtsák ki az esőerdőket, korlátozzák a szén-dioxid-kibocsátásukat, és egyáltalán: foglalkozzanak a távoli jövővel.

CSÁNYI VILMOS etológus, akadémikus, író. Eredetileg vegyészként kezdett dolgozni, majd ő maga szervezte meg az

ELTE-n az etológia tanszéket, amelynek vezetője is lett. Kutatásai középpontjában a kutya és az ember viselkedése, a biológiai és a kulturális evolúció kérdései állnak. Számos kötete jelent meg négy lábú társainkról, illetve az ember viselkedéséről, hiedelmeiről és gondolkodásáról. Emellett szépíróként is sikeres.

Csányi Vilmos
DRÁGA BARÁTAIM,
KEDVES MAJMOK
Emberi és állati egypercesek

JÁRVÁNYIDŐK

Az emberi gondolkodás

A gondolkodásról gondolkodtam.

Az állatok is gondolkodnak, képeket látnak, spekulálnak, képesek problémákat megoldani. Az állati agy funkciója az élettani folyamatok szabályozása mellett éppen a gondolkodás, amely a legmagasabb szintű szabályozó folyamat. Amikor az állat felismer egy veszélyes helyzetet és elkerüli, az gondolkodás. Amikor fontolgat több lehetőséget, és korábbi tapasztalatai alapján egyet kiválaszt és megvalósít, az gondolkodás.

Ezek képességei az embernek is. Legtöbbünk képes képeket felidézni, és segítségükkel feladatokat megoldani. Ha az olvasó behunyja szemét, és elképzeli egy utat jelenlegi tartózkodási helyétől valamilyen közelebbi célhoz, fel tudja villantani az útvonal emlékképeit, és természetesen végre is tudja hajtani a rövid utazást is az emlékképek vezérelte segítségével.

A mindennapi életben ennél sokkal többre is képesek vagyunk, kapunk egy szót mint célt, és megtaláljuk anélkül, hogy képek sokasága vezérelne az úton. Lehet, hogy sohasem jártunk arra, nincsenek képeink, mégis. Legyen a szó, a cél: Bécs. Nem képek szükségesek az utazáshoz, hanem ismeretek. Tudjuk, hogy vonatok járnak oda, pályaudvart keresünk, pénztárba megyünk, jegyet veszünk, beülünk egy fülkébe, és néhány óra múlva, ha valaki Bécset vagy Viennát kiált, leszállunk, célba érkeztünk.

Az emberi gondolkodás tehát lehetőségeiben, terjedelmében alapvetően különbözik az állatitól, pontosabban meghaladja azt. Az előbbi példában szereplő *vonat*, *pályaudvar*, *pénztár*, *jegy* olyan szavak, amelyek közösségi eredetűek. Közösségeknek van vonatuk, pályaudvaruk, pénzük. Az emberi gondolkodás közösségi természetű. Relatíve nagyon kevés konkrét információt tartalmaznak a cél eléréséhez szükséges szavak. Az a fogalom, hogy vonat, irdatlan ismeret, utasítás, történet, szerkezet, energia, működés csúcán jelenik meg, használatához elegendő tudni, hogy honnan indul, hova megy és hogyan lehet fizetni érte. A modern társadalom

elképesztő adattömeg kollektív birtoklására épül, de használni szerény tudású emberek milliói is képesek.

Az emberi közösségek formálódása valószínűleg másfél-két millió éve kezdődött, a legújabb adatok alapján már a *Homo erectus* is főzött, és csoportokban vándorolt, eszközöket, tüzet használt. Állatok ilyesmire nem képesek. Valamelyest együttműködő csoportokat képezhetnek, de az együttműködés csak az élet egy valamilyen fontos aspektusára vonatkozik. Területvédelem, közös vadászat, utódgondozás. Az embernél az együttműködés mindenre, az élet valamennyi területére kiterjed, és ennek az alapja a gondolkodásban történő különös együttműködés.

Az ember képes a gondolatait megosztani társaival, és egész élete a megosztás különböző formáira épül. A megosztás eszköze az emberi beszélt nyelv. Amikor húsz-harminc távoli őznek együttesen kellett egy-egy problémát, úgymint táplálékszerzés, védekezés megoldani, gondolatokat cseréltek. Olyan gondolatokat, amelyek a közösség tagjainak elméjében a megoldásról születtek. Mindenki arra törekedett, hogy valamiképpen megértesse a saját megoldását a többiekkel, és persze megértse a többiek javaslatait. Eleinte kevés volt a közösen megoldható feladat, már néhány jelzéssel utalni lehetett az egyéni megoldásra. A nyelv kevés szóval indult. Minden szó valamilyen probléma sikeres megoldását jelentette. Minden szó mögött korábbi sikeres megoldások szerepeltek. A jó megoldáshoz vezető szavakat gyakrabban ismételték, a kevésbé jókat nem gyakorolták, elfelejtették, a kifejezetten rosszakat pedig tiltásokkal vették körül. Gondolkodás, viselkedés – néhány szó roppant komplex életmódot hozhat létre.

Képzeld el az olvasó, hogy, mondjuk, otthon főz a családjával, együttműködnek, de csak a legszükségesebb szavakat használják. A tevékenységben a legnagyobb szerepe a tapasztalatnak lesz, a családtagok sokszor főztek már együtt, ismerik az eszközöket, gyakorlatuk van az egyes műveletekben. A szavak csak arra szolgálnak, hogy felidézzenek korábbi tapasztalatokat, aktiváljanak konkrét viselkedési műveleteket, és összehangolják a munkát. Kevés szó is elég. Egy élet során a sikeres együttműködés formái rögzülnek, kialakulnak az összetettebb műveleti egységek, nemcsak

így lehetne megoldani a feladatot, de mi így szoktuk, ezt a legkönnyebb aktiválni, így jönnek létre a hiedelmek. Olyan viselkedési megoldások, amelyek beváltak már, vagy legalábbis elhisszük, hogy hasznosak. Amikor bonyolódik az együttműködés, egyre több szó áll rendelkezésre a közös műveletek értelmezésére, és feltűnik a kreativitás. Az a tulajdonságunk, hogy ismeretekből, mások gondolatainak részeiből új gondolatokat, új megoldásokat vagyunk képesek szerkeszteni, és roppant büszkék vagyunk, hogy csak nekünk jutott eszünkbe az a bizonyos ötlet.

Ahogy nő a közösség, egyre több hiedelem keletkezik, sokszor elfogadunk olyan egy viselkedési módot is, amelyet még sohasem próbáltunk ki, de valaki emlékszik, hogy ez bevált, az öregeitől hallotta, hogy jó. Ez megint hatalmas ugrást jelent az állati gondolkodáshoz képest, nemcsak a saját és a velünk együtt élő társak tapasztalatait tudjuk hasznosítani, hanem az előző generáció hiedelmeit is. Elfogadjuk, mert a közösség mindig tudja, mi a jó megoldás, óriási tárháza van a sikeres eljárásoknak.

A hiedelmek idővel kultúrává állnak össze. Ez azt jelenti, hogy a közösség minden tagja részt vesz a közös hiedelemkincs birtoklásában, és itt már nemcsak a jó megoldások fontosak, hanem a tilalmak is. Sokféle megoldásról derült ki, hogy tévútra vezet, ezekről tilalmas gondolkodni, mert elvonja az energiát a helyes, bevált hiedelmekről. Egy ősi kultúra elegendő szóval és hiedelemmel rendelkezett ahhoz, hogy a számára szükséges erőforrásokat megszerezze, a veszedelmeket elkerülje, a felmerülő belső problémáit megoldja. Az is nyilvánvaló, hogy egy-egy ilyen ősi kultúra a maga zárt, kipróbált rendszerével akadálya volt a merész újításoknak, amelyek sokszor végződtek balszerencsésen. A biztos, stabil életet a kultúra már kidolgozott, elfogadott hiedelmei nyújtották. Valamiféle mentális ketrec képződött a biztos hiedelmek védelmére, és az újítás esetleges káros hatásának elhárítására. Csak azon szabad gondolkodni, amit a kultúránk már igazolt. Komoly korlát ez.

Amikor a külső környezet nagyobbban változott, sokszor csak azok a közösségek maradtak fenn, amelyek adott esetben engedték az újítók működését, és megreformálták hiedelemrendszerüket.

A közösségek a nyelvi gondolkodás révén gyorsan megerősödtek és elszaporodtak, sok izgalmas dolog történt, feltalálták az írást, a vonatot és az atombombát. A modern társadalom is hiedelmeket tárol, folyamatosan gyárt, szelektál, megőriz és eltilt. Legkülönösebb és legmélyebbrehatóbb vonása, hogy megoldotta az egyén és a teljes emberi populáció közötti gondolat- és hiedelemcserét. A média, az internet segítségével bárki azonnal közölheti gondolatainak nyelvi kifejtését az egész emberiséggel. Ez természetesen alacsony hatásfokú, de léteznek csoportok, fórumok, kialakultak megbízhatónak vélt intézmények, amelyek az elképesztő gondolatmennyiségből szelektálnak, rekombinálnak és szaporítanak. Gondoljanak a vírusjárvánnyal kapcsolatos hiedelmekre. Jó a maszk, ártalmas a maszk. Veszélyes a vírus, veszélytelen a vírus. Lesz vakcina, nem lesz jó a vakcina. Keresik a gondolatok megvalósíthatóságát, gyakorlati felhasználását. Nemcsak hasznos, építő hiedelmek keletkeznek, hanem ártalmas rosszak, hamisak is. Az ősi közösségekben volt idő a kevés új gondolat megfontolására és gyakori elfelejtésére, esetleg ritka hasznosítására. A mai időkben a feldolgozás az alkotás után kullog, rendkívül lassúnak tűnik. Azt érezzük, hogy mindenki, minden fórum megtévesztő, vagy ostoba manipulációk áldozatainak vagyunk, pedig csak a feldolgozás lassú.

Sokan félünk attól, hogy az emberiség belevész téves hiedelmeibe.

Hiedelemjárványok

Most, hogy minden szükséges óvintézkedést megteszünk a vírushatás ellen, nagyon izgalmas megfigyelni a hiedelmek keletkezését és változásait az interneten. Annak idején az ősi közösségekben ez nagyon egyszerű és hasznos folyamat volt. Valaki gondolt valamit, hogyan képzeli megsütni azt a békát például, és elmondta a gondolatait a társainak. Az emberek imádnak beszélgetni, tehát az egész közösség nagyon hamar megvitatta, hogy tényleg úgy kellene a békát megsütni, vagy van valakinek jobb ötlete, vagy emlékszik a régi öregek jótanácsaira a békasütéssel kapcsolatban. Amikor a vita tárgya sokszor megfordult a közösségben, és mindenki kifejtette a véleményét, megszületett a közös gondolat, a hiedelem, hogy szerintük azt a békát hogyan és miként a legcélszerűbb szakácművészetileg kezelni. Hasonló hiedelem sokféle lehet, de ez a közösség elfogadott egyet, és természetesen ezután ragaszkodott is hozzá. A békát így és így kell sütni.

Egy-egy közösség kultúrája hasonló jól átbeszélte és közösen elfogadott hiedelmek funkcionális hálózatából állott. A funkcionális azt jelenti, hogy a különféle hiedelmek kapcsolódtak egymáshoz, kizártak egyeseket, befogadtak másokat, kerek, egész hiedelemvilágot képezve.

A hiedelemképző és -kezelő mechanizmus rendkívül fontos volt az ember fejlődése szempontjából. Ez emelt minket az állatok fölé, akik élhetnek csapatokban, akár vadászhatnak is közösen, de gondolataikat nem képesek nyelvvé alakítani, ezért jól megrágott hiedelmek sem lehetnek.

Az ősi közösségek sok százezer év alatt lassan megszűntek, az ember szaporodásával nagyobb létszámú csoportok, falvak, városok, államok keletkeztek. Ezek kultúráját is hiedelmek képezik, gondoljunk csak a vallásokra, fontos szerepük volt a nagy tömegben élő emberek viselkedésének szabályozásában. Ezekben a nagy létszámú embercsoportokban azonban már nem volt elegendő idő

és alkalom arra, hogy az új gondolatokat megbeszéljék, közösen elfogadott hiedelmeket alkossanak belőlük. Megjelentek a szervezetek és az ezeket működtető szabályok. A szervezetek mindig valamilyen funkcióval rendelkeznek, szolgáltatnak, termelnek, tanítanak valamit, ami illeszkedik a társadalom nagy szervezetébe és annak hasznára van. Iskolák, kórházak, rendőrség, katonaság, gyárak, műhelyek, boltok. A közösségeknek nincsen ilyen funkciójuk, az a létezésük értelme, hogy fennmaradjanak és megtartsák tagjaikat, de nem válogathatnak a tagok közül, nem küldhetik el, kivételes esetektől eltekintve a lustákat, a szórakozottakat, a gyengéket, betegeket. A szervezetek funkciót a szabályok biztosítják. Az ember eredendően szabálykövető lény, ez a tulajdonsága tette lehetővé a közösségi életet. Hajlandó elfogadni a közösen kialakított szabályokat. A tömegesedéssel azonban a szabályokat előzetesen nem vitatták meg, hanem akik a szervezeteket létrehozták, maguk alkották meg, és aki a szervezethez csatlakozott, annak be kellett tartania. Az új szervezetek teljesen átalakították a társadalmakat, eltűnt a közösségi egyenlőség, a szervezetek irányítói óriási különbségeket hoztak létre a javak elosztásában. Megváltozott a tulajdon értelme, szerepe az emberek életében.

A mai, modern időkben feltűntek olyan eszközök, amelyek lehetővé teszik a gondolatok villámgyors elterjesztését az egész glóbuszon. Bárki bármit gondol, beírhatja a különböző közösségi oldalakra, és akinek tetszik, továbbadja. Láthatjuk, hogy ez az új fejlemény bonyolulttá teszi a gondolatok elbírálását, a hasznos hiedelmek kialakítását. Megjelennek a hamisított hírek, a szándékosan félrevezető információk, és hiába használja az internetet sok okos ember is, az ő véleményük, hatásuk nem vagy csak nagyon lassan, sokszor már későn érvényesül. Tulajdonképpen elképesztő, hogy a koronavírusról szóló hírek az egész bolygón hozzáférhetők, pillanatok alatt értesülünk arról, hogy hány beteg, halott van olyan országokban, amelyekről talán még azt sem tudjuk, hol vannak. Kinek kell maszkot viselnie? Hogyan lehet elkerülni a fertőzést? Mivel kell fertőtleníteni a tojást? Sokféle ajánlás születik, némelyek egymásnak ellentmondanak, sokszor a szakértők sem

tudnak megegyezni. Az emberek kiszolgáltatottak a szűkebb környezetük hiedelemvilágának vagy a saját ismereteik szűkösségének. Talán az lenne a megoldás, ha kialakulna egy védett internet, ahova csak a sokszor ellenőrzött információk kerülhetnének, hasonlóan a Wikipédiához, de szorosabb ellenőrzéssel. Egyszer biztosan megvalósul majd.

Fake net

Amióta működik az internet, jogos kritika, hogy a sok adat, tény, esemény, ismeret, gondolat mellett hamis adatokat, híreket („*fake news*okat”) is közvetít. Különösen jól lehet ezt megfigyelni a Covid-járványról szóló megnyilatkozásokban. Talán ez volt az első ténylegesen globális esemény, amiről azonnal, és minden államban szinte egyszerre jelentek meg az internettudósítások. Egy új vírus tudományos megismerése, és a védekezéshez szükséges eszközök megalkotása aránylag lassú folyamat, 2019 vége felé jelent meg a vírus, és 2020 decemberében kezdik alkalmazni a vakcinákat. Ez tudományosan fantasztikusan gyors, négy-öt évi munka rövidült le egyre, de a társadalom számára elviselhetetlenül lassúnak tűnt, különösen azért, mert ez alatt az egy év alatt számtalan hibás hír, ellentmondásos leírás jelent meg. A legszomorúbb következménye a tudományos folyamat óráról órára történő követésének, hogy most a lakosság alig egyharmada akarja magát beoltatni. A nagyobb, gazdagabb államok vakcinagyártáshoz értő intézményei mind versenyeztek a jó, a beadható vakcináért, és számoltak egy esetleges hiba hatásának elképesztő következményeivel. Másfél évszázados tapasztalata van az emberiségnek ezen a téren. A globális figyelem pedig kapkodott, a megszólalóknak fogalmuk sem volt a vakcinakészítés problémáiról, de nyilatkoztak, óvtak. Példa az egyik kínai vakcináról. Ez hagyományos technikát, elölt vírusokat alkalmazott, sok más ilyen vakcina van használatban, a messenger RNS tartalmú persze modernebb. A kínaival az a probléma adódott, hogy a vizsgálatok utolsó fázisához szükséges néhány tízezer önkéntes, még a járványban élő embert Kínában már nem lehetett megtalálni, ezért más országok, Törökország, Mexikó, Brazília önkénteseit kérték meg a vakcina kipróbálására, a próbák lezajlottak, és igen eredményesek voltak.

A probléma akkor keletkezett, amikor az internet és a sajtó elkezdett arról írogatni, hogy a kínaiak nem hajlandók a kísérleti eredményeiket közölni. Azt persze nem írták meg, hogy azért, mert

még folynak a kísérletek más országokban. Mindenesetre ezzel sok embert elidegenítettek a kínai vakcinától meg az összes többitől. Az orosz is érte hasonló támadás, valamelyik moszkvai egyetem virológusa aggodalmainak adott hangot. Ezt az internet azonnal úgy tálalta, hogy rossz az orosz vakcina, pedig ha megnézték volna, hogy tulajdonképpen mit is mondott, kiderül, hogy csupán eljárási kérdésekről nyilatkozott kritikusan. Nem a vakcinát kifogásolta, hanem egyes kísérleti szabályokat. Kritikáját laikus nem tudja megítélni, feltehetőleg a kollégái megértették. Amúgy is éppen arra valók az unió vagy az ország megfelelő intézményei, hogy ellenőrizzék a terméket, és ha engedélyezik, megbízhatunk bennük. Vagy százötven éve létrehoztunk egy fontos, megbízható ellenőrző rendszert, amely eddig kiválóan működött, semmi okunk arra, hogy most egy új vakcinánál kételkedjünk a megbízhatóságában.

Az internet kiváló dolog, de lehet, hogy az emberiség még nem eléggé érett rá. Szakemberek nyilatkoznak, szakemberek számára érthetően, de manapság az ilyen nyilatkozatokat százmilliók olvassák és formálnak véleményt róla hozzáértés nélkül. Rossz a vakcina. Szakértők mondták. Pedig nem, a szerencsétlenek csak szakérteni akartak. A vakcina jó. A Pfizer-vakcináról is olvastam baromságot, pedig ez kapta meg elsőként az engedélyt az EU-ban, és azóta már több százezer embert beoltottak vele. A klinikai kísérletek harmadik fázisában néhány tízezer embert beoltottak az új vakcinával, és figyelték, hogy hány új megbetegedés történik az oltottak között, összehasonlítva ezt a megfelelően méretezett kontroll-, nem oltott csoporttal. A készítőik természetesen siettek, és bizonyos idő elteltével közölték, hogy a vakcina legalább 65 százalékban biztosan hatásos, mert az eddig eltelt idő alatt ez a védettség számítható ki az adatokból, azután néhány hét múlva ez a szám kilencven fölé emelkedett és a szakértők legalábbis megnyugodtak. Közben néhányan lecsaptak az első adatra és elkezdtek terjeszteni, hogy a Pfizer-vakcina csak 65 százalékban jó, ami persze hamis hír.

A szólás- és sajtószabadság évszázadok óta kiemelkedően fontos értéke a normális társadalmaknak, noha pontos meghatározások, az értelmes korlátok, a morális szabályozás

mindenhol vitatható. Azon elmélkedem, hogy a szólásszabadság valóban fontos, és egy plurális sajtóban a néhány tízezer példányban megjelenés szabadsága is, de hogyan gondolkozzunk arról a jelenségről, amikor valaki otthon, egyedül ülve, egy komputeren százmillió példányban oszt meg véleményt, hírt, adatot. Nem tudok jó megoldást, mert lehet, hogy a hamis hír kitalálója csak kis körben osztotta meg véleményét, de valaki felkapta, mások továbbadták, és gyorsan az egész világon elterjedt. A korlátozás jó lenne, de gyakorlatilag lehetetlen. Ki állapítja meg egy internetes hírről, hogy hamis, és milyen kritériumok, milyen felhatalmazás alapján? Őt ki fogja ellenőrizni? Jelenleg az internet hírfolyama lassan, sok kitérővel, esetleg hónapok alatt elvégzi az ellenőrzés aktusát, persze addig a hamis hír már sok kárt okozhat. Valamint a legnagyobb félelem, hogy ha megjelenik valamiféle ellenőrző, korlátozó mechanizmus, a politika azonnal rászáll, és akkor vége a szólásszabadságnak, vége az értelmes internetnek. Annyit persze tehetnének az államok, tudományos fórumok, hogy amikor már nyilvánvaló valamiféle hamisítás, akkor erre felhatalmazott, megbízható intézmények – például nálunk a Magyar Tudományos Akadémia – foglalkoznak az ügyel. Mondjuk a jelen helyzetben kéne egy tömör, észszerű állásfoglalás a vakcinák ügyében.

Az internet lassú

Technikailag persze nagyon gyors. Csak beütöm a linket, és már olvashatom egy távoli kontinensen élő embertársam véleményét, mondjuk, egy kutyagyógyszer vírusölő hatásáról. Remek, hogy terjed a tudás. Tudás? Könyörgök, ez nem tudás, ismeret, csupán vélemény. Nyolcmilliárd embertársam közül az egyik, fogalmam sincsen, ki is ő, egyetemi tanár, ért valamihez, vagy szabósegéd, aki mindig elrontja a szöveget, rossz helyen vág bele, és a főnöke korholásait kompenzálja esténként azzal, hogy mindenről véleményt mond. A fene tudja.

Ósrégen, amikor még valódi közösségekben éltünk, mindenkinek fontos volt, hogy véleményét a közösség meghallgassa, mert a közösség véleménye, a közösség tudása így alakult ki. Mindenki beleszólt mindenbe, sokféle tapasztalatról is beszéltek, és szépen lassan, hetek, hónapok alatt kialakult a közösségi vélemény a vitatott dologról, amit persze tudásnak szerettek nevezni. Minden, amit a közösség ismert, használt, gondolt, így alakult ki. Ez hatalmas evolúciós újítás volt, mert állatkonaink csak a saját tapasztalataikból formálhatnak véleményt, csak abból tanulhatnak, ami velük történik. Leszámítva persze azokat az állandóan jelentkező tanulságokat, amelyek a szelekció révén a genetikai háttérben rögzültek.

Amikor a társadalmak írást kezdtek használni, megint magasabb szintre ugrott a tudás, mert kevesen tudtak írni, és csak a nagy tekintélyű kortársak gondolatait, intelmeit rögzítették, amelyek már több generációt szolgáltak. Persze ezeknek a nagy tekintélyeknek a tudását ma már igen kritikusan értelmezzük, és úgy gondoljuk, sok sületlenséget rögzítettek az írástudók.

Amikor a rádiót feltalálták és elkezdték kommunikációra használni, sokan ujjongtak, hogy eljött az értelmes világkorszak. A legsötétebb vidékek lakói is rádión kaphatják meg a híreket, az ismereteket. Minden paraszt rádiót fog hallgatni, és vége a kizsákmányolásnak. Sajnos a parasztok drágállották a rádiót, akik

mégis vettek egyet, csak csodálkoztak a képtelenségeken, ami a rádiós beszélgetésekből dőlt. Nekik magyarázzák, hogy hogyan kell a földet művelni? Képtelenség. Szerencsére egy mozdulattal el lehet zárni. A televízió a hang mellé már képet is adott, és a sületlenségeket most már látni is lehet, de nagyon egyoldalúnak tűnik, nem lehet visszabeszélni.

Az igazi korszakváltás az internettel következett be. Elképesztően rövid idő alatt lett az emberiség több mint felének valamiféle komputere, mobiltelefonja, és ezeken nemcsak mindenki véleményét lehet olvasni, látni, hallani, hanem vissza is lehet beszélni, mindent azonnal helyre is lehet igazítani, és nincs az a képtelen ötlet, amivel a társakat, nyolcmilliárdot, fel ne lehetne rázni.

Boldog kor. És már benne élünk.

Aprócska probléma, amit nem ismertük fel, hogy csak a technológia változott, mi magunk egy cseppet sem. Mi magunk úgy gondoljuk, genetikai örökség, hogy egy kicsi, kellemes közösség közepén ülünk, mindenki, mi is, elmondhatja véleményét, és hamarosan kialakul a biztos alapokon álló, megdönthetetlen közösségi tudás, ami segít, ha betegek leszünk, eligazít a politikában és minden létező egyéb bajunkban. Egy kattintás, és ömlik a tudás az ölünkbe. Drága szíveim, nem egészen így van. Sőt egészen nincs így! Az interneten mindenki véleménye megjelenik, természetesen azoké is, akik értenek a vitatott dologhoz, meg azoké is, akiknek nincs egyebük, csak a véleményük, de azt megosztják velünk. Meg kell tanulnunk, hogy az interneten kialakuló közösségi tudás, mert az azért itt is kialakul, lassan, fontosabb kérdésekben már néhány hónap, másokban évek alatt jelenik meg. És ha már megjelent, nem feltétlenül lesz bizonyítottan igaz, egyedüli, elfogadott, mert kialakulását is vélemények kísérik, és mindig akadnak néhányan, akik azt gondolják, nem úgy van. A merev hierarchiában élő társadalmakban a vélemény „fent” fogalmazódik meg, ez sokszor jó és kielégítő, persze nem mindig, politikában sohasem, és „lent” ezt elfogadják vita nélkül. Egyszerűvé teszi az életet.

Az internet a merev hierarchiát rombolja. Ez politikailag ugyan hasznos is lehet, tudományosan, orvosi, egészségügyi szempontból

viszont aggodalmas. Jön egy új vírus, amit a tudomány sem ismer még, és mindenki mohón várja a róla szóló híreket. A hírek jönnek dögvéssel, nincs is, létezik, de kedves, rendes jószág, van és gyilkos szörnyeteg, enyhe influenza, az emberiség létét fenyegető pusztító járvány. Széles a paletta, lehet válogatni. A válogatást megkönnyíti, hogy hallhatjuk, nézhetjük azok szenvedéseit, akiket megtámadott. Különösen azokéit, akik emellett cukorbetegséggel, magas vérnyomással, szívproblémákkal, rákkal is küszködnek, de ha ki kell majd választani, hogy halálukat mi okozta, természetesen a divatos betegséget említik először. És láthatjuk azokat is, akiket nem támadott meg (még), és akik ékesszólón bizonygatják, hogy vírus nincs is. Rendkívül sok munkával már a különböző vakcinák is elkészültek. Alig több mint százötven éve ismerjük a vakcinálás lehetőségeit, és segítségükkel megszüntettük a pusztító járványokat. Kialakultak a vakcinakészítés, -felhasználás tudományosan ellenőrzött szabályai, és ezeket minden országban, Kínában és Oroszországban is szigorúan ellenőrzik, mert bármilyen tévedés iszonyú kárt okozhat. Százötven év alatt még nem történt ilyen. Mellékhatások rendkívül alacsony számban jelentkezhetnek, de a vakcinák veszélyessége elhanyagolható az oltatlan populációban terjedő kórokozó hatásához képest. Mindezt még az internet előtti időkből elég biztosan tudjuk. Jöhet a vakcina, de az internet közössége, sok milliárd ember előbb szeretné megvitatni, hogy hasznos-e. Nem azok, akik foglalkoznak vele, értenek hozzá, hanem mindenki. Mindenkinek van róla véleménye, és ennek hatására az országnak kevesebb mint a fele óhajtja magát beoltatni. Elképesztő.

Összedőlt a látszat

Sok érdekes következménye van a vírusjárvány kezelésének. Miközben minden állam sietett a járvány egészségügyi következményeire koncentrálni, és a szakértők javaslatai alapján a lehetőleg kisebbre szorítani a halálos következményeket, a széles populáció a legkülönbözőbb hiedelmektől vezérelve, maszkot hordott, igyekezett nem vegyülni másokkal, elhalasztotta turistaútjait, nagyon keveset repült, és az életfenntartáshoz szükséges javakon kívül alig vásárolt.

Ugye, ez az alapja a gazdasági visszaesésnek, amit egyelőre a világ különböző országaiban még csak egy számjeggyel leírható néhány százalékra tesznek. Persze lehet, hogy a java még csak most jön, megérkezett a harmadik hullám, nehéz megjósolni, mi lesz az emberek reakciója.

Az emberi viselkedés szempontjából izgalmas kérdés, mi az, amiről a modern társadalom embere hajlandó önként lemondani, legalábbis egy időre. Kiemelkedik három: szolgáltatások, utazás, turisztika. Panaszkodnak is az idesorolható vállalkozók, összeomlott az üzlet. Érdeemes visszaemlékezni az ötvenes–hatvanas évekre. Akkoriban sokat írtak arról, hogy megugrott az ipari fejlődés, megnövekedett a termelékenység és vele az aggodalom, hogy ennek nyomában elviselhetetlenül emelkedik majd a munkanélküliség. A közgazdászok nagyon aggódtak. Azután néhány év múlva kiderült, hogy a felszabaduló munkaerőt felszívja a szolgáltatás. Akkor arról kezdtek beszélni, hogy a szolgáltatás húzóágazat lett, minden probléma megoldva. Érdeemes elhagyni a közgazdász nyelvezetet, és a legegyszerűbben megfogalmazni, mi is történt. Az embernek élete fenntartásához sok mindenre szüksége van, napi néhány ezer kalóriára, lakásra, fűtésre, energiára. Ezekből könnyen kibányászható lenne, hogy mi az, amiről nem lehet lemondani, mi az, ami az emberi élet fenntartásához valóban szükséges. Még könnyebb végiggondolni, hogy mi az, ami nélkül keservesen panaszkodva ugyan, de megvagyunk. A műkörmösre

nincs nagy szükség, az idegenvezetőkre, utazásszervezőkre szintén, a nagy utasszállító gépek jó része is felesleges, együtt a kiszolgáló személyzettel. Nem igényeljük az apró, elegáns boltokat sem, ahol különlegesen drága tárgyakat, esszenciákat, italokat lehet kapni, egy darabig megvagyunk nélkülük. Vagyis nem elhamarkodott következtetés, hogy azok a munkahelyek, amelyek egykor megmentették a társadalmat a magas munkanélküliségtől és az összeomlástól, ma hirtelen feleslegesnek tűnnek. Már régen nem a közgazdaságtan nyelvét használjuk, amikor azt kérdezzük, hogy pontosan mi is a funkciója egy-egy adott szolgáltatásnak. Előállít valami fontosat, ami nélkülözhetetlen a társadalomnak? Nyilván nem, hiszen éppen arról szól, hogy az egyik ember valamilyen speciális segítséget nyújt egy másiknak, amit az képes megfizetni. És itt van a kulcs. A társadalmi technológia ontja a javakat, de az elosztás lehetőségeiről a társadalom beleszorult egy régi elképzelésbe. Fizessük meg jól azokat, akikről úgy gondoljuk, hogy feltétlenül szükségesek a technológiai bőségszaru működtetéséhez: ez megtörtént, de sok-sok ember kimaradt, és potenciális munkanélkülivé vált volna, ha ki nem találjuk, hogy ők szolgáltatassanak, szolgálják a megfizetetteket, de ezt ne rabszolgaságnak hívjuk, rondán hangzik, hanem szolgáltatóiparnak, amely húzóágazat, megbecsült státuszt kap, aki ott dolgozik. Tehát akiknek nem jutott munka a feltétlenül szükséges javak termelésében, azok csak akkor kapják meg a nekik szükséges részt a termelt javakból, ha szolgálnak. Most meg itt ez a vírus, nincsen rájuk szükségünk pillanatnyilag.

A szolgáltatásoknak vannak egészen kifinomult formái is, például a divat, a Huxley által már a harmincas években felfedezett „Ha megunjuk, el vele, így jutunk csak felfele!”-mentalitás,^{1} ami az ipart a teljesen felesleges tárgyak milliárdjainak készítésére ösztönzi. Most talán ez is lelassul valamennyire. Közben felfedezzük, hogy tisztább lett a levegő, kevesebb szén-dioxid termelődik, még talán az éghajlatváltozást is képesek lennénk megállítani, de legalább enyhíteni a javak elosztásának értelmesebb módjával. Mert lényegében erről van szó. Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy csak

valamilyen igazi vagy álmunkahelyen végzett tevékenységgel lehet a javakhoz hozzájutni, a vázolt helyzet áll elő. Ha megoldanák, hogy az emberiség minden tagja részesüljön valamiképpen a javakból, akár fontos dolgoznia, akár nem, akkor egészen más lenne a helyzet. A munkahely különleges jutalomává válna, amit csak versenyeken, tehetségkutatókon lehetne elnyerni, akinek nem sikerül, kénytelen lenne életét sporttal, kultúrával, szórakozással, és szocializációval tölteni. Ezeket viszont úgy kéne támogatni és szervezni, hogy valóban attraktív vonzásuk kielégítse az emberi természet alapvető vágyát valamilyen szociálisan aktív tevékenységre, és ezzel a kielégítő státusz megszerzésére. Talán az is megoldható, hogy a munkából kiszorultak az egyéb aktív foglalkoztatás alapján jussanak a javakhoz.

A bezárt ember

Hosszú evolúció során az ember különleges tulajdonságokat szerzett. Millió évekig életét kis közösségekben élte, sohasem volt egyedül. Közösségeiben elképesztően különböző kultúrák, tanult, generációkon keresztül átadott viselkedési szabályok jöhettek létre, és alkalmazkodni képes akár olyanokhoz is, amelyek ellentétesek az emberi természet biológiai készletével.

Ebben többek között az is segíti, hogy gyorsan alkalmazkodik viselkedési rítusokhoz, amelyekben bizonyos elemek ismétlődnek meghatározott sorrendben. Sok előnye volt a rítusok kialakulásának. Ha valamilyen cselekvéssor néhányszor már bevált, nem kellett újból kitalálni, keresni különböző megoldásokat. Ez változatos, veszélyes környezetben sok előnnyel jár. Vegyük például az ételek elkészítését. Ha van jó recept, ha az előírásokat is betartjuk, és a nyersanyagok megfelelőek, garantált az eredmény, a megszokott ízű, formájú eledel. Kezdő szakácsok jól tudják, hogy a recept szabályaitól, a recept rítusától eltérni nagyon kockázatos. Ha a hagymapirítás nem áll meg az „üveges” állapotnál, odaéghet, megfeketedhet, és rettenetesen keserű lesz a vele készült étel. A „csipet só”, a „forrjon egyet-kettőt” olyan utasítások, amelyek mögött sok tapasztalat rejlik, sokféleképpen elrontható az étel. Ugyancsak rituálisan zajlik az ember reggeli készülődése. Felébredünk, elhatározzuk, hogy ma nem fogunk még tíz percet szundítani, felkelünk, és azután kinek hogyan, kávé, reggeli, vitaminok, fogmosás, zuhany, közben esetleg tévé vagy rádió, talán a család. Szóval mindenkinek másképpen, de ha figyeljük magunkat, kiderül, napi rítusaink nagyon hasonlóak, ha valamiért kizökkentenek belőle, sürgős telefon, váratlan intéznivaló, borul az egész nap. A rítusok megjelennek a munkavégzés során, de a szociális életünkben is. Ha fiatalok párt keresnek, és nem sikerül már elsőre, bizony kialakul valamilyen rítus, találkozni, randizni, bulizni stb. Néha éppen az ilyen rítus az oka a sikertelenségnek, például az egyikük azonnal a stb.-vel szeretné indítani. Rítusok alakulnak ki az oktatási

intézményekben, a kórházakban, a „protokoll”, ugye, és természetesen a politikában is.

Sok szerencsétlen következménye lesz, ha ezek a rítusok felbomlanak, különösen kellemetlen, ha valamilyen hatásra egyszerre nagyobb csoportok, közösségek megszokott tevékenysége változik meg külső kényszerek hatására.

Nyakunkon a Covid-járvány, ami karanténra, elkülönülésre, a szociális tevékenységek korlátozására kényszerít milliókat. Legfontosabb szociális rítusaink hirtelen megszűnnek. Nem jöhet, akit rendszeresen várunk, nem mehetünk megszokott útjainkra, nagyon bosszantó lehet, és néha sok energiát igényel valamilyen új megoldás kisépekulálása. Ez a kezdet, de jön egy sokkal nagyobb kárt okozó változás, és talán észre sem vesszük. Néhány hónap alatt új rítusaink alakulnak ki, alkalmazkodunk a karanténhoz, lemondunk az aktív szociális életről, és lassan megszokjuk az új módot. Nem biztos, hogy mindenki élénk szociális életet élt, látogatta, fogadta családtagjait, barátait, ismerőseit, de a kialakult rítusok rendje fenntartotta életét. Amikor ez a rend tartósan felborul, mindenki alkalmazkodni igyekszik, és sokszor észre sem veszi, hogy a kényszerek már megszűntek. Vissza kéne állni a megszokott életritmusra, de a kialakult elbutított, ingerszegény újat már megszoktuk, egészen kényelmes, nehéz mindent felrázni, és visszatérni a régebben megszokottakhoz. Veszedelmesen megváltozhat egy egész társadalom viselkedésmintázata, ha nem figyel fel a megszokásra.

Csináljunk gazdagabb, jobb rítusokat, mint a járvány előtt!

Van még egy oldala a tartós bezártságnak, ami nagyon fontos. Az emberre jellemző, hogy tevékenységét igyekszik szociális mintákon szervezni. A jó és rossz hatásokat megszemélyesítjük. Az a nyomorult autókulcs mindig akkor tűnik el, ha sietnem kell, hova a fenébe bújhatott el. Tehát nem én felejtettem el, hogy hova tettem, mindig máshova, mert rendetlen vagyok, hanem a kulcs, mint egy aktív valaki, elbújik. A feleséggel ez sokszor megtörténik. A járványtól félünk, nem attól, hogy gyakori találkozások során, pláne maszk nélkül megfertőződhetünk. Jól megy az országnak, mondják azoknak is, akik esetleg ma nem vacsoráznak, te is benne vagy az

országban, annak jól megy, ne bánkódj. A természeti jelenségekről való kommunikációban is nyilvánvaló ez a szakzsargonban animációnak nevezett szokás. Nem valamilyen bonyolult, széllal, esővel, felfordulással járó természeti jelenség okoz kellemetlenséget, hanem a Dóra vagy Joseph hurrikán. Ők szaladgálnak arrafelé, valaki szólhatna már, hogy ne tegyék. A jelenségek mögött mindig szociális motivációkat sejtünk. Nem járvány volt itt, a fenét. Titkos kínai laboratóriumokból csempészték ki a vírust 5G-vel, hogy lenyomják a dollár árfolyamát, és bejöhessenek a kínaiak. A vakcináknak semmi köze a vírushoz, ki látott már olyat, apró chipet juttat az emberek szervezetébe Bill Gates, hogy azután majd átvegye a világoralmat.

Kisfiam, ne tépd le a könnyezőpálma levelét, mert fáj neki és haragudni fog rád!

Emberek, a párt, szakszervezet, egyház úgy döntött... Pártelnök, elnökség, közgyűlés, pápa, Vatikán?

Szóval szociálisan gondolkodunk a világról, szociális mintákat használunk. Ahhoz, hogy jó képünk legyen róla, gazdag szociális tapasztalatokkal kell rendelkezünk. Ha a bezártság miatt elvesznek szociális kapcsolataink, elvesztjük a gondolkodásban legfontosabb mintáinkat, beszűkülünk.

NÉZZÜNK BIZAKODVA A JÖVŐBE!

Válság válság hátán...

Különböző válságokban válogathat az ember. Klímaválság, ne fejlesszünk szén-dioxidot, mert megnő a Föld felszínének hőmérséklete, ökológiai válság, ne irtsuk ki az állatokat, az erdőket meg a rovarokat se, mert elpusztul a bioszféra és vele mi is, társadalmi válság, a gazdagok gazdagodnak, a szegények szegényednek, felfordulás lesz, kulturális válság, ne élvezd, szeresd azt, amit eddig szerettél, szar az nagyon, a mi értékeinket szeresd, ha ember akarsz maradni... még folytathatnám.

Ezek a közismert válságok valamennyire kezelhetőek lennének, ha nekifognánk. Le kéne törni a gigavállalatokat, melyek szenet, olajat adnak el, abba kéne hagyni a kereskedelmi fegyvergyártást, szabályozni a populáció méreteit, Kínában megpróbálták, sikerült. Ma már elegendően fejlett technológiákkal rendelkezünk, a bolygó minden lakosának jutna élelem, lakás, egy-egy mobiltelefon, televízió, csak éppen az elavult elosztási formákat kéne egységesen megváltoztatni. A kultúra meg éppen olyan alapszolgáltatás kéne hogy legyen, mint a kenyér vagy a fedél, aki ember, választhasson. Szóval elvben minden válság megoldható.

Azt gondolom, amint mélyülnek ezek a válságok, lassan meg is fognak oldódni, milyen kár, hogy én már nem érem meg. Legyenek kitaratók... Viszont arra szeretném felhívni e percben a figyelmet, hogy az igazán megoldhatatlannak tűnő válságok sokkal mélyebben rejtőzködnek, az emberi természetből erednek, genetikai hátterük van, legalább beszélni kéne róluk.

Az etológia egyik alapítója, a Nobel-díjas Niko Tinbergen szerint bármilyen állati vagy emberi viselkedést csak akkor érthetünk meg egészen, ha nemcsak a megnyilvánulásait, funkcióit tanulmányozzuk, hanem felderítjük evolúciós történeteit is. Ezért egészen az elején és töményen kell kezdenem. Az ember azzal vált ki az állatvilágból, hogy képes lett együttműködő, összetartó közösségek kialakítására, és ezt megtette azzal, hogy gondolatait a nyelv segítségével meg tudja osztani csoporttársaival. A közösségi

élet igen lassú, valószínűleg millió éves fejlődése az emberi lelket, mondjunk talán pszichét is megváltoztatta. Egy fejlett emlősállat viselkedéséből arra lehet következtetni, hogy élete legfontosabb célja a *megmaradás*. Ennek érdekében igyekeznek mindent megtenni. Persze az életben maradás vágya mögött is húzódnak bölcs megfontolások. Kisemlősök viselkedésének tanulmányozásánál figyelték meg, hogy az anya veszettül képes harcolni kölykeiért, vagyis nem kizárólag a megmaradás, hanem a leszármazási sor fenntartása is fontos, de egészen más az anya viselkedése, ha, mondjuk, négy-öt évig képes évenként fialni, és kölykeiért az utolsó anyaság során kell küzdenie. Ilyenkor tényleg mindent belead és vadul harcol, ha viszont csak az első alomról van szó, a készítés jóval mérsékeltebb. Az utolsó kölykeit védő anya fel is áldozhatja magát a kölykökért, az elsőt védelmezőnek viszont fontosabb a saját élete, és látták már elsomfordálni, ha úgy hozta a sors. Azt nem tudjuk, hogy a kisemlősök erről hogyan gondolkodnak, az etológusok azt mondják, hogy ez logikus, racionális viselkedés, az anya a kölyökszámot maximalizálni szeretné, nem az egyes kölyök, hanem az utódok magas száma a fontos. Csak azért meséltem ezt el, hogy lássák, milyen finom lelki megkülönböztetések is rögzülhetnek genetikai eszközökkel egy állat agyában.

Az ember agya is sokféle genetikai korlátot, ösztönző kulcsot tartalmaz. A közösségek fénykorában az ember életcélja nemesen egyszerű volt. Életben maradni, de még fontosabb, életben tartani a csoportot! A csoport, a közösség nem valami elvont eszme, hanem kultúra, nyelv, szokások, rítusok, hiedelmek, történetek. Az ember szükség esetén életét áldozta ezekért. A közösségek és a mai ember sohasem jött volna létre e készítésünk nélkül. A közösségek igen hosszú ideig szolgáltatták életünk, vágyaink, céljaink keretét. Mi van ma?

Válság. Életcélválság.

Vegyünk egy középosztálybeli kisembert, gyerek még, vajon hogyan veszi körül a közösség, ami majd életcéljait, kultúráját megszabja? Többnyire sehogy. Járhat iskolába, később egy másikba, idegen családok gyerekeivel játszik, szórakozik, televíziót néz, elmebeteg reklámokat, és minden azt sugallja, az legyen a

célod, hogy minél nagyobbat, minél szebbet, minél drágábbat minél gyorsabban kapjál. Ha sikerül, boldog lehetsz, ez a boldogság titka. Ha nem sikerül, kielégítetlen leszel, elrontottad az életed, kár érted, többre is vihetted volna.

Az igazi közösségek elpusztultak, ha tagjaik vágyódása ostobaságokra irányult, a modern társadalom csodálatos technológiáival mindenkit védelmez, képes kiégett, céltalan, frusztrált embereket is milliószer számra életben tartani. Az ember életének valós céljai, valós értelme került válságba.

Ha ez a válság valahogy megoldódna, a többen már könnyen túllennénk.

Nem félünk a farkastól, ha intelligens, akkor se

Időnként kétségbeejtő hírek jelennek meg, hogy már csak évekre vagyunk az embernél is okosabb mesterséges intelligencia megszületésétől, és akkor jaj nekünk, mert az illető komputer annyira, de annyira értelmes lesz, hogy azonnal leigázza az emberiséget. Örülhetünk, ha puha kezeinket az érzékenyebb komputeralkatrészek szállítására még alkalmazza majd. Ezt a jeles napot elnevezték *szingularitásnak*, és mostanában kétezernegyvenre teszik megjelenését. Reszketünk.

Milyen szomorú, hogy nem tanítanak némi biológiát, humánétológiát azoknak, akik ezeket a csacsiságokat terjesztik, meg azoknak sem, akik beveszik. Első probléma az intelligencia természete. Amiről fogalmunk sincs. Az értelmesebb pszichológusok azt mondják, hogy intelligencia az a tulajdonság, amit az intelligenciatesztek mérnek.

Az etológusok ravasz módon azt állítják, hogy mindenki intelligens, állatokról, köztük rólunk van szó, aki a saját környezetében, ökológiai fülkéjében élet- és szaporodóképes. Ez az állítás azért valamivel jobb, de akkor a kukac is intelligens meg az oroszán is, a bölcs emberről nem is beszélve. Az etológusok szerint az intelligens viselkedés szorosan a környezet függvénye. Azért mi, emberek vagyunk olyan intelligensek, hogy intelligenciánk meghatározására a humánétológiát használjuk, mert, ugye, ezek a többi állatok...

A humánétológia szerint az emberi intelligencia az ember szociális viszonyai, hiedelmei, és kulturális környezetében mutatott sikeres viselkedése. A sikert sokféleképpen mérhetjük, feltalált például egy mérgező vegyületet, különféle lőfegyvereket, a repülőgépet, a földalattit, felesleges tárgyakat tud eljuttatni a Holdra, atombombával porig képes rombolni egész városokat, és jól sakkozik. Ezek és még ezernyi más viselkedés az intelligencia megnyilvánulásának tekinthető, bocsánat, a gázkamrákat kifelejtettem.

Tehát a szingularitás napján a hívők szerint az asztalon vagy egy kis szekrényben üldögélő komputer olyan okos lesz, hogy ezeket magától mind tudja majd, sőt képes lesz saját magát, saját intelligenciáját azonnal elképesztő sebességgel fejleszteni is, és akkor tényleg végünk.

Drága barátaim, intelligens nővéreim, fivéreim, kedves majmok. Hibás a gondolatmenet. Először is nincsen tisztességes, elfogadott definíciója az intelligenciának. A magunkról feltételezett lehet, hogy csak egy sokszintű és -osztályú hatalmas intelligenciameghatározás alsóbbrendű kis tartománya, és még arra sem elegendő, hogy a többi osztályt felismerjük. A fizikusok azért mesélhetnének erről. Másrészt, és ez a legkomolyabb dolog, lehet, hogy a szingularitás napján az a gépi izé minden játékot megnyer, ha játszik vele valaki, de a lehetőségeit nem egyetlen átlagember teljesítményéhez kéne hasonlítani, mert ő még sakkozni sem tud. Másképpen kell képzelődni. Ezen a bolygón lesz egy fene intelligens számítógép, körülállja majd nyolcmilliárd, korlátozott biológiai intelligenciájú ember, akik persze parallel működésük miatt egy egészen különleges intelligenciát képviselnek, a globális intelligenciát, amelynek természetét még szintén nem ismerjük, és e két létező viadaláról, együttműködéséről kéne elmélkedni. Gondolni kéne arra is, hogy az ember kapcsolataiban az intelligencia szerény működése mellett hány egyéb, ahhoz nem sorolható tényező működik. Hatalomvágy, birtoklásvágy, versenyszellem, közösségi érzés, alárendelési képesség, hierarchia kialakítása és tisztelete, emberszeretet és megannyi más. Ha mindezeket beépítjük a gépecskébe, akkor embert teremtünk a magunk képére és hasonlatosságára. Ha az okosabb is lesz, mint mi, lehet vele egyezkedni. Ha meg csak egy absztrakt, virtuális térben működő valami születik, az csak gép lesz, a gépekhez valamit meg értünk. Hiába nagyon okos valaki a mai értelmezésünk szerint, ha nincs tizenhatmilliárd keze meg lába a hozzászerelt fülekkel, hogy utasításokat hallgasson, és majd a legjobb igyekezete szerint hajtsa is végre. Jól tudjuk, hogy ha a kezek, lábak, fülek rendelkezésre is állnak, mennyi probléma van a végrehajtással. Képzeljük el, ha igazán okosra sikerül ez a komputer, első kérése valószínűleg az

lesz, hogy gyorsan építsenek egy nagy gyárat, ahol sok hozzá hasonló egységet lehessen előállítani, intelligens társaságra vágyik. Szegény gép! Hol? Kinek a telkén? Ki adja rá a pénzt és mit kap érte?

A szingularitás problémájával foglalkozók azt már kitalálták, a gép olyan okos lesz, hogy majd mindenkit mindenre rá tud beszélni, ezért egy teljesen elzárt helyen kell létrehozni, és megbízható személyzettel ellátni. Akiket persze majd minden disznóságra rábeszél, és vége lesz a világnak. Nekem sokkal észszerűbb javaslatom van. Helyezzék el a gépet Magyarországon. Aztán az okos gép majd fújhatja. Eltart egy ideig, amíg kiderül, hogy előbb az Alagutat és azután a Lánchidat kell megépíteni, vagy éppen fordítva, és csak a megfelelő kiérlelt döntés után jöhet az a gyár, amit kér, de arra is közbeszerzést fognak kiírni, azt is csak akkor, ha előtte minden iskola kap egy eredeti palatáblát három tucat palavesszővel. Gyerekkoromban nekem volt palatáblám, tudni fogja ez a gép, hogy hogyan kell írni rá? Meg arra is kíváncsi lennék, mit csinál majd, amikor a parlament elnöke elmagyarázza a szemét gépnek az ő sajátos jogi helyzetét, és azt a fogalmat, hogy kuss.

Mit tehetünk magunkért?

Sokféle ötlet felmerül, hogyan lehetne megállítani a klímaváltozást okozó szén-dioxid légkörbeni növekedését. Például ne együnk húst, remek ajánlatok vannak a húsízű növényekből készült hamburgerre, sokan a tücsökpörköltet is megpróbálnák, ne használjunk műanyag pálcikákat és zacskókat, járjunk sokat gyalog, és hagyjuk ki a repülőutakat, leginkább pedig maradjunk otthon, mert energetikailag az a legolcsóbb. Ezek nagyon praktikus tanácsok, a turistáskodás régóta a begyemben van nekem is, de merjünk nagyot álmodni, és ne vizsgáljuk meg a különböző álmok ökológiai lábnyomát. Nyilvánvalóan arról kellene beszélni, hogyan lehet gyorsan a szükséges méretűre szorítani az ipart, mert a kulturálisan folyamatosan pumpált „Ha megunjuk, el vele, így jutunk csak felfele!”-hiedelmet (még Huxley-től származik a szép, már idézett mondás) kellene egy másikkal, sokkal konzervatívabbal felváltani, amely a régi, a használt, a bevált, a tartós dolgok használatára és megőrzésére buzdítana. Ha lemondanánk az egyre növekvő szükségtelen fogyasztásról. Szükséges csak az, ami ételmezt, hajlékot és némi közösségi szórakozást ad, minden más szükségtelen, és kenyeret eldobni óriási véték, mint volt az én gyerekkoromban, kiszabadulhatnánk a technológia rabságából. Ha a média az egész világon elkezdené az új hiedelem propagálását, és nem jelenhetne meg olyan kommunikáció, amely az újról, jobbról, fényesebből, eldobhatóról szól, sokat tehetnénk az ipari örület mérséklésében.

Gondoljunk például a reklámokra! Ezek nyilvánvalóan a technológiai őrjöngést szolgálják, mert értelmetlen fogyasztásra buzdítanak, vegyél, mert olcsóbb, jobb, újabb, szebb és ilyen még nem volt. Mi lenne, ha valamilyen globális egyezséggel betiltanák az összes reklámot? A legelső haszon, hogy kellemesebb lenne tévéműsorokat nézni, bár, ha egy-egy adást megszakítás nélkül nézhetnénk végig, lehet, hogy hamarabb rájönnénk, milyen szarok amúgy. A másik haszon az lenne, hogy mérséklődne a divatos

termékek, telefonok, autók, ruhák, cipők iránti kereslet. Új cipőt akkor venne az ember, amikor a régi már javíthatatlan, és neki magának kéne megkeresni azokat a boltokat, ahol ezeket árulják. Az öregek még emlékeznek a „cipőt a cipőboltból” nagyszerű szlogenjére az ötvenes évekből. Ma már láthatjuk, mennyire haladó és emberbarát volt ez a jelszó, nem buzdított felesleges fogyasztásra.

Egyes állítások szerint a légkörbe lépő szén-dioxid 14 százaléka a ruházati ipar tevékenységének következménye. Hűvösebb éghajlaton szükség van ruhára, de azt addig lehet hordani, amíg le nem szakad rólunk, csupán el kell hinnünk, hogy a viseltes ruha előkelő, mert régi. Nekem van egy kertészkabátom, ami kb. harmincéves, persze nem koptatom mosással, az is az ártalmára van, de még tökéletesen működik. A szennyező anyagok időnként nagyobb foltokban leválnak róla, így nem vastagszik, bár folyamatosan piszkos, mondja a feleségem, én csak földesnek gondolom. Az pedig segíti a mikroelemek terjesztését a kertben. Mindenkinek ajánlom.

Bio- és szociális monokultúrák

A bio-monokultúrák előnyeit és hátrányait jól ismerjük. Az ember, amióta agrártechnológiákat alkalmaz, a monokultúrákat részesíti előnyben. Az egyetlen fajtából vetett gabonát könnyebb művelni, aratni, nagyobb hasznot hoz rövid távon. Hosszabb idő alatt azonban jelentős hátrányok jelentkeznek, a monokultúra kizsákmányolja a talajt, csökken a termésátlag, pedig más növények számára még bőven volna erőforrás. A monokultúra érzékeny az újonnan megjelenő fertőzésekre, vírusokra, baktériumokra, gombákra. Ha még nincs megfelelő ellenszer, egyetlen fertőzés elviheti az egész termést, akár hatalmas, országnyi területen is. Hátrányos a monokultúra az erdészetben is. A kizárólag azonos fajhoz tartozó fákból álló erdő érzékenyebb a kórokozókra, kisebb az önvédelmi képessége. A sokféle fajtából álló komplex erdő sokféle káros hatástól képes magát megvédeni, és sokkal összetettebb a benne helyet találó állatvilág is. A biológia arra tanít minket, hogy kerüljük a monokultúrákat, mert ezek a szerveződés egy magasabb szintjén gyengék, védtelenek, és hosszú távon biztos a pusztulásuk.

Amikor az ember közösségeket hozott létre, ezek diverzitását a benne lévő egyének személyiségének a változatossága eredményezte, és ez jelentős tényezője volt a közösségi kultúráknak. A közösség mindenki számára biztosította az életfeltételeket, de a közösség működéséhez sokféleképpen lehetett hozzájárulni. Voltak kiváló vadászok, éles szemű nyomkövetők, remek növényismerők, gondoljunk csak az ember által használt gyógynövények ezreire, de egy bolondos ember vidámságot keltő bohóckodásának is meg lehetett a haszna. Ha mindenki egyforma lett volna, a közösség nem maradhatott fenn, mert azt a kevés dolgot, amihez mindenki egyformán értett, ugyan kitűnően elvégezhatték, de ha másra, sokféle másra lett szükség, elpusztultak.

Amikor a közösségi élet visszaszorult, majd szinte meg is szűnt, a nagy létszámú társadalmak belső szerkezetét két, sokszor ütköző

tendencia alakította. A komplex társadalomban sok embert kell ellátni, sokféle munkára, nyersanyagra, technológiára van szükség. Az egyik tendencia a sokféleség megőrzése. Kell kovács, pék, paraszt, szabó, kereskedő, hivatalnok, tanító, orvos. Hamar megjelenik a másik igény is, kellenek egyforma harcosok, sok, hogy védjék a társadalom vélt vagy valós érdekeit, kellenek papok, hogy valamilyen egységes hiedelem segítsen a fegyelmet, a viselkedésbeli mértéktartást megőrizni, és amint komplexebb társadalmak jöttek létre, szükség volt a többé-kevésbé egységes hivatalnokrétegre is a tisztességes kormányzáshoz.

Az ember még a közösségek előtti, állati mivoltában elfogadja, kívánja a hierarchikus szociális kapcsolatokat. Kell a rangsor, megkönnyíti az elosztást, kell a főnök, aki vállalja a vezetés felelősségét, és leveszi a többiekéről a kockázatát. Amikor tehát a közösségek felszívódtak, és helyüket a valamilyen konkrét cél érdekében létrehozott szervezetek foglalták el, ezekben is megjelent a hierarchia, a főnökök sokasága. Egyetlen ember, ha erre adottsága van, akár két-háromszáz társa sorsát képes átlátni, vezetni őket a mindennapi életben. Ha sok millió ember csoportjáról van szó, akkor a belőlük kialakuló közösséget csak hierarchikusan lehet jól vezetni, sokféle kisebb-nagyobb szervezetet egy-egy főnökkel. A sok főnökből is csoportok alakulnak, azokat is vezeti valaki, és néhány ilyen szerveződési szint, amely egyre kevesebb embert foglal magába, már akár egyetlen elismert vezető útmutatásai alapján is működik.

Nevezhetjük ezt a vezetőt törzsfőnöknek, királynak, elnöknek, diktátornak. Mindegyik legfőbb problémája az, hogy a vezetéshez szükséges megbízható adatokhoz jusson. Az adatok a legalsó rétegből, a nagy populációból érkeznek, és arról szólnak, hogy ki hogyan él, mihez ért, mire lenne szüksége és hasonlók. A néhány száz fős társadalmaknál könnyű volt, a hierarchia csúcsán lévő személyesen ismert mindenkit. Ahogy nőtt a létszám, egyre több szerveződési szint iktatódott a legfelső vezető és a társadalom legalsó rétege közé. Ez azt okozta, hogy az adatok egyre megbízhatatlanabbakká váltak, mert a beiktatott szerveződési szintek főnökei már nem abban érdekeltek, hogy az igazi adatokat, a

legalsó szint igényeit, problémáit juttassák a magasabb szintekre, hanem abban, hogy a saját szociális problémáikat, hatalmi harcaikat kezeljék, ezért felfelé mindig hamisak az adatok.

A különböző modern társadalmak sokféle szociális eszközzel próbálják ezt a problémát kezelni, megoldás a hűbérurak kialakítása egy-egy szinten, de nem túl sok, és felettük egy uralkodó. Sokmillió társadalmakban megjelent a demokrácia különféle elképzelése, és ugyan ennek ideális formája a tömegtársadalmakban sohasem működött, de ha lehetővé teszi a szabadság különféle megnyilvánulását, a szabad beszéd, a szabad írás, a szabad életmód választási lehetőségeit, elég jól működik. A legfelső szinten lévő főnök viszont sokszor azt képzei, hogy akkor kapja meg az ideális adatokat az egészről, ha csökkenti a változatosságot, ha kialakít valamiféle kulturális monokultúrát. Ne szabadjon összevissza beszélni, mert akkor nehéz felmérni, kinek van igaza, ne szabadjon szabadon irkafirkálni, mert ez megronthatja az egységet, és elfedi a lényegét a felső szinten üldögélőktől. A kulturális monokultúra ugyanolyan problémákkal küszködik, mint a biológiai. Rövid távon nagyon hatásos, például háborúk idején, amikor mindenki elfogadja, hogy csak egy cél, a győzelem fontos, a monokultúra jól működik, sőt csak a monokultúra működik jól. Békésebb világban, mint a miénk is, a monokultúra káros, elvesz a társadalom kreativitása, önkorrekciós képessége, az elfojtott egyéni szabadságok helyet adnak az irreális hiedelmeknek, és már középtávon a diktatúra bukását hozhatják. A társadalom elfogadott, támogatott sokszínűsége, a legalsó szint szabadsága a békés, kiegyensúlyozott élet alapja.

A kulturális monokultúra életveszélyes.

Csak a zárt rendszerek jövője jósolható

Mit látunk a jövőből?

A jól modellezhető folyamatok esetében, amelyek néhány egyszerű algoritmussal leírhatók, sok mindent. A rosszul modellezhető folyamatok esetében majdnem semmit. Az evolúció a rosszul modellezhető folyamatok közé sorolható, ilyen a biológiai és a kulturális evolúció is. Ennek a bizonytalanságnak két fontos tényezője van. Az egyik a fejlődő rendszeren belül a véletlenek kitüntetett szerepe. Az evolúcióban sokféle sokszorozó mechanizmus működik, és ezek egészen kicsi véletlenszerű változásokat is képesek felerősíteni, belőlük esetleg hatékony, meghatározó mechanizmusokat kialakítani. A másik tényező a külső, a rendszer szempontjából kívülről jövő, esetleges, legtöbbször destruktív beavatkozások jelentős szerepe. Ezek alapvetően megváltoztathatnak egy evolúciós rendszert akár azért, mert az hatékony védekező mechanizmusokat fejleszt ki, akár azért, mert erre képtelen, és további változásai a megváltozott körülményekből indulnak ki.

A bioszféra evolúciójának eddigi történetéből számos esetet ismerünk, amelyek a fentieket alátámasztják. Így az élet kialakulása után a Föld felszíne reduktív természetű volt, és a primitív élőlények oxigénkibocsátása a környezetszennyező halálos mérge felhalmozódásához, a mai oxidáló természetű légkör kialakulásához vezetett. Éltető elemünk, az oxigén az egész reduktív bioszféra kipusztulását idézte elő.

Külső környezeti katasztrófák egy kései példája a dinoszauruszok kipusztulásához vezető aszteroidaütközés, amely az akkor élő fajok több mint nyolcvan százalékának a kipusztulásával járt, és persze lehetővé tette egyebek között a mai emlősök által dominált megafauna kialakulását és az ember megjelenését.

A biológiai evolúció jövőjéről csupán néhány nagyon általános dolgot mondhatunk, amelyek a rendszer energiatartalmára, az

evolúcióban részt vevő anyagi komponensekre és a szabályozó mechanizmusokra nézve állítanak fel végső korlátokat.

A kulturális evolúció esetében sem rózsásabb a helyzet. Bevezetésképpen talán csak két közeli példát. Ki tudta megjósolni a bekövetkező európai változásokat, mondjuk, a berlini fal leomlása előtt egy hónappal? Vagy ki ismerte fel az eljövendő világháló lehetőségét az első valóban olcsó személyi komputer, a ZX80 piacra kerülésekor, negyven évvel ezelőtt?

Miért akarunk mindenáron jósolni?

Minden kultúrában szeretnék a jövőt kiszámítani, minden kultúrában foglalkoznak jóslással, noha ezek eredményessége igencsak megkérdőjelezhető. Érdeemes legalább felületesen áttekinteni, hogy miért is kíséreljük meg újra és újra ezt a nagyrészt kilátástalan vállalkozást, miért gondoljuk, hogy a jövő kiszámítható.

Az emberi kultúra kettős természetű. Az ember a maga biológiai adottságaival maga is alanya és terméke a biológiai evolúciónak, de sajátos tulajdonságai miatt elindítója, kreatora egy újabb evolúciós szint, a kultúra fejlődésének. Biológiai adottságai korlátként jelennek meg a felsőbb szerveződési szinten, de még arra a megállapításra sem jogosítanak fel, hogy ezek a korlátok véglegesek, és a jövőben is áthághatatlanok lesznek. Mindenesetre a közeljövőre nézvést mégis érdemes így felfognunk őket.

A kulturális rendszerek a biológiai korlátok mellett rendkívül változatos lehetőségeket tartogatnak, és ezekkel együtt a rendszer természetéből következő kulturális korlátokkal jellemezhetők. Minden kultúra lehetőségek és korlátok funkcionálisan összekapcsolt rendszere, amelyben azok, és csak azok a cselekvések, gondolatok, elképzelések értelmezhetők, tehát csak azoknak van jelentésük, amelyek az adott kulturális rendszerhez szervesen illeszkednek, amelyek komponensei a kultúrának. A jövő elképzelésében tehát csak a múlt nyelvét és jelentéstartalmait használhatjuk, ez már önmagában jelentősen behatárolja a jövőbe látás mélységét.

További probléma a modern, tudományosnak tekinthető jóslás természetéből fakad. A tudományos jóslás igyekszik logikus és racionális lenni. Számba veszi a jelenlegi konstrukciókat, ezek

dinamikáját, és keresi azokat a logikai egyenleteket, amelyek segítségével a jelen történéseiből a jövőre következtethet. Ezzel a módszerrel az az alapvető probléma, hogy racionális, és egy csak részben racionális rendszer mozgásait kívánja kiszámítani. Minden kultúrában találunk racionális elemeket, technikákat, technológiákat, amelyek egy tárgyi vagy szociális konstrukció működését írják le, és értékétől, hatásaitól függetlenül csupán a konstrukció saját szerveződését vizsgálják. A kés, a nyíl, a géppuska, az autó, a komputer racionális szerkezetek, amelyek egy előre elképzelt végcélrt valósítanak meg apró részelemek és folyamatok logikus elrendezésével. Ilyen racionális konstrukció a folyamatszabályozás, a bürokrácia vagy a bankrendszer is. A racionális konstrukciók mindig egy *hogyan?* kérdést válaszolnak meg, és adósak maradnak a *miért?* kérdésre adható válasszal.

A racionális elemek mellett minden kultúra tartalmaz nem racionális, érzelminek vagy történetinek tekinthető komponenseket is. A túlszaporodás problémája minden társadalomban megjelenik. Miért gondolták számos archaikus társadalomban, hogy a leánycsecsemők szelektív megölésével szabad ezt a problémát megoldani? Miért gondolják más, modern társadalmakban, hogy a csecsemőket már nem szabad megölni, de a néhány hetes magzatot még igen? Miért gondolják mások, hogy a magzatokat sem szabad elpusztítani, és a szaporodás problémájával nem is kell foglalkozni, mert az majd úgylis megoldódik valahogy?

Ha a miértekre keressük a válaszokat, megtalálhatjuk azokat a vizsgált társadalmak történetében. Hiedelmek, értékek, vallások, szokások, ideológiák hatásaiban. Egy érett kultúra határozott választ képes arra adni, hogy érték-e a leánycsecsemő, vagy a néhány hetes magzat, vagy akár a néhány perces zigóta. Az értékválasztás nem racionális.

A racionális gondolkodás mindig a hogyanra keresi a választ. Hogyan lehet gyorsabban eljutni valahova? Hogyan lehet több embert egymás mellé telepíteni? Hogyan lehet a Föld távoli vidékeinek eseményeiről gyorsan tudósítani? Hogyan lehet hatékonyan szervezni? Hogyan lehet még több embert etetni? Hogyan lehet az emberek szaporodását szabályozni?

Az érzelmi gondolkodás számára a *miért?* a legfontosabb kérdés, és az érett kultúra erre tud megbízható válaszokat adni. Miért vagyunk a világon? Miért élünk? Miért halunk meg? Miért éppen ezt vagy azt a technikát, megoldást használjuk, és miért irtóznak más hasonlóak alkalmazásától?

A korai, érett kultúrákban a racionalitás mindig alá volt rendelve az érzelmi gondolkodásnak, apró előnyök, többletjavak érdekében nem volt hajlandó tradicionális értékeit és a miértekre adott biztos válaszait feláldozni.

A modern világban meglepő fordulat következett be, a racionalitást nem eszközként, hanem értékként kezdjük kezelni, ami lényegében az értékek kiiktatásával azonos. Az állandó haladást, a *mindennap többet, jobbat, újabbat* jelszavai ezt a változást tükrözik. Az ember a maga személyes életének ciklusával átélheti a haladás és a hanyatlás életformáit, de ezek mellé egy mesterségesen konstruált, saját életciklusától független, folyamatos haladást is kieszelt a racionalitás értéké emelésével. Ezzel a kultúránkban olyan belső ellentmondás jött létre, amely gyakorlatilag a rövid távú jövőbe látást is lehetetlenné teszi. Viszont jó magyarázatot kapunk arra, hogy miért szeretnénk a jövőt pontosan előre látni. Azért, mert értékeinket nagyrészt elvesztettük, egyetlen értékünk a racionális haladás koncepciója maradt, amelynek hogyanjai a tudomány és a technika segítségével extrapolálhatóknak látszanak.

Miért lett nyitott és jószolhatatlan a kulturális rendszer?

A kulturális evolúció során mindig zárt rendszer alakul ki, amelynek ember, tárgy és idea komponensei szoros funkcionális kapcsolatban vannak, és a rendszer fejlődése során a rendszer változtathatósága folyamatosan csökken. Az egyensúly állapotában, ha a külső körülmények is egyensúlyban vannak, a kulturális rendszer stabilizálódik, és gyakorlatilag időtlen időig replikálódhat változatlanul, mert belső szabályozása a változásokat hatékonyan kiküszöböli, ezáltal a jelentől semmiben sem különböző jövő kiszámíthatóvá válik. A kulturális evolúció utolsó néhány tízezer éve azonban a stabil kultúrák külső hatásokra történő felbomlásáról szólt, és elindult az egyetemes emberi kultúra kialakulása, amelynek

valószínűleg utolsó, legizgalmasabb fázisában vagyunk. A felbomlott kultúrák nem tűnnek el nyom nélkül. Hiedelmeik, technikáik, értékeik valamiféle közös olvasztótégelybe kerülnek, és belőlük alakul ki az egyetemes új kultúra szövete. Ez az átalakulás azonban rendkívüli mértékű szelekcióval, és a variabilitás iszonyú csökkenésével jár. Azon kevés kulturális komponens maradhat fenn, amelyek egymással való kölcsönhatásaikban képesek funkcionális egészet létrehozni. A funkcionális egész kialakulása azonban nem a hagyományos értékek mentén történik, hanem egy racionalitásközpontú, az eredetileg eszközként szolgáló logikai mechanizmust végcélnak tekintő ideológia szerint. A jövő elképzelésében sem az értékek kiválasztása dominál, hanem a *hogyanok*, a különböző technológiai lehetőségek végletekig kifejlesztett jövőbeli változatai, anélkül hogy a miértre akár egy szót is vesztegetnénk.

Az értékvesztés miatt kialakult korlátok nélküli technológiai fejlődés a kultúra rendszerét nem a stabil, zárt állapot felé tereli, hanem kiszámíthatatlan, jósolhatatlan nyitott állapotba, amelyről nem lehet tudni, hogy melyik pillanatban „borul”, mikor hoz létre irreverzibilis, vissza nem fordítható változásokat. Mikor szünteti meg a rendszer létezéséhez elengedhetetlenül szükséges feltételeket.

A racionális és az értékorientált érzelmi gondolkodás ütközéseit nap mint nap megfigyelhetjük. A géntechnológia alkalmazása és elutasítása, a modern orvostudomány és a természetgyógyászat ütközései példák erre.

Helyzetfelmérés

Továbbra is állítván, hogy az emberi társadalom jelen állapotában a jövő, még a közeli jövő is, megjósolhatatlan, azért nem érdektelen talán valamiféle helyzetfelmérést végezni. Nem tudhatjuk, hogy merre megyünk, de talán azt még meg tudjuk állapítani, hogy éppen hol vagyunk most.

A kulturális evolúció hosszú ideig a csoporttársadalmakban és lassan zajlott. Olyan lassan, hogy a kialakuló kultúrák egy koevolúciós folyamatban képesek voltak az ember viselkedésgenetikai adottságait is megváltoztatni, a kultúrára való

képességspecifikus emberi tényezőit kialakítani, az embert az állatvilágból végleg kiszakítani. Ezek a változások az emberi természet öröklött részévé tették a rendszerszervező tulajdonságokat. Fajunk biológiai adottsága az, hogy vonzódik a közös akciókhoz és közös konstrukciókhoz, hogy ezeket egy közös moralitás alapján teszi, az, hogy elismert csoportjaiban képes érdekeit a csoporttal kialakuló új rendszernek mint új, magasabb szintű egységnek vélt vagy valós érdekei mögé szorítani. A rendszerszervező képességünk veleszületett tulajdonság, és a szocializáció során a kultúra csupán a kialakuló rendszerek felszíni tulajdonságait képes befolyásolni, de mélystruktúráikat nem. A sikeres emberi evolúció az egész bolygóra kiterjedő megatársadalmat hozott létre, amelynek kultúrája, mint az imént említettem, az értékvesztés állapotában van, és pseudoérték a ráció fogságában. Az úgynevezett globalizáció csak a végső látványos fázisa ennek a folyamatnak. Az ember rendszerszervező tulajdonságai, alaptermészete szerint változatlan aktivitással nyilvánulnak meg, de a természetes, emberméretű, biológiai szabályozófaktorokkal is kontrollálható méretű, néhány száz fős csoportok helyett a racionális rendszerszervezés tíz- és százmilliós szupercsoportjai jelentek meg a hadseregek, nemzetek, államok, nagyvállalatok formájában. Az ember ezekhez a csoportokhoz nem kötődik a maga természeti adottságai szerint rendszerszervező képességeinek minden szálával, hanem rendszerint csupán egy vagy két funkció mentén kapcsolódik. A nagy hadseregek és a bürokrácia például a szabálykövetés és a rangsor kialakításának tulajdonságán keresztül szerveződnek, a politikai pártok egyedül a hatalommegosztáson alapszanak, és csak látványos virtuális akciókban közösködnek, valódi csoportokat nem alkotnak. A család elvált a közös akciók színhelyétől, a munkától, a közös konstrukciókból szolgáltatás lett, és végül kiüresedett az egyéni érdek feláldozásának funkciója is, mert a megatársadalmakban élő ember reakciója a természetes szociális környezet elvesztésére az egyszemélyes csoport kialakítása lett. A csoporttársadalmakban az egyéni vetélkedés a minimumra redukálódott, és a csoportok vetélkedtek egymással. Ez a rendszer biztosította az ember számára

szükséges érzelmi stabilitást, és a csoport feltétel nélküli védelmét, de a csoportok vetélkedésén keresztül a kreativitás forrásai is megmaradtak.

A megatársadalmakban élő ember úgy viselkedik, mint egy egytagú csoport. Állandó versenyben van a többiekkel, és ez a megatársadalmak hihetetlen kreativitásának forrása. Ugyanakkor az ár, amit ezért fizetünk, az érzelmi stabilitás véglegesnek tűnő elvesztése, a közös értékrend helyett a személyes értékek megjelenése. Ennek a rendszer stabilitására nézve különösen súlyos következményei vannak. A csoporttársadalmak képesek voltak a csoport létszámát szabályozni, mert a csoportérdek kívánta ezt meg. Az egyszemélyes csoportok esetében a személy feletti csoportérdek nem működik, a szaporodás egyéni megfontolások kontrollja alatt van, ennek következménye az, hogy az emberiség minden technikai és tudományos haladása ellenére sem képes a populációrobbanást megállítani, és mindaddig nem is lesz képes, amíg a szaporodást nem tudja újra a magasabb szintű csoportérdek értékei közé illeszteni. A populáció dinamikája szempontjából az ember a biológia fogságában van, és jelenlegi kulturális eszközei elégtelennek látszanak bármiféle megoldásra.

A csoporttársadalom egyensúlyban volt a környezetével már csak azért is, mert a környezetet elhanyagolható mértékben zsákmányolta ki. Hiedelmei, kulturális ideái a bioszféra létét nem veszélyeztették. A megatársadalom elpusztította a tőle független ősi bioszférát, amit ma még természetnek tekintünk, az valójában agrárművelésű erdő, szavanna vagy rét, amely evolúciós szempontból olyan fiatal, hogy fennmaradásának esélyeiről semmit sem tudhatunk. Az ember kiirtotta maga alól a természetet, és néhány kiválasztott állat- és növényfajjal meg a pusztuló bioszféra maradványaival egy ökológiailag üresnek tekinthető térben lebeg vagy zuhan, nem tudjuk.

A csoporttársadalmak kis méreteiknél fogva a bolygó fizikai paramétereit semmiképpen sem befolyásolták, és élvezték a több százmillió éve kialakult klimatikus egyensúlyt. A megatársadalmak energiafogyasztása és szennyezőanyag-termelése rohamos léptékben változtatja meg a bolygó felszínének hőmérsékletét,

gázainak összetételét, a besugárzással felvett energia mennyiségét, és teljes mértékben kiszámíthatatlan változásokat indukál.

Az emberiség középtávú, ötven-száz éves jövője azon múlik, hogy képes lesz-e olyan ideológiákat hatékonyan elterjeszteni, amelyek központi értékei a népesség kicsi mérete, a bioszféra ápolása, a környezetszennyezés és a túlzott energiafogyasztás erkölcstelensége lesznek. Minden további ábrándozás a jövőről csak ezután következhet.

TÁRSUNK ÉS BARÁTUNK, A KUTYA

Az ember állatkája

Az ember igyekszik az elképzelt isteni képmásra hasonlítani, és túlbuzgalma időnként fura dolgokat okoz. Elhivatottabb napjaiban Istennek képzele magát, és saját magához egyben s másban hasonló teremtményeket hoz létre. Az egyik legkülönösebb ilyen tetteről szeretnék most beszámolni.

Még az ősidőkben az ember beszélni kezdett – a szakértők sokat vitatkoznak, hogy az ősidők ötvenezer vagy százötvenezer évvel ezelőtt vagy még előbb voltak-e –, én különböző megfontolások alapján biztos vagyok benne, hogy az ember korán tudott bizonyos szavakat, mint például a *feküdj, ülj, hozd, vidd, nem, tedd le* és hasonlókat, meglehetősen pontosan kiejteni azon az ősnyelven, amelyen akkoriban éppen beszélt. Ezeket a szavakat élvezetes gyönyörűséggel gyakorolta naponta fajtársain, az akkori őseembereken, akik ezért azután nem nyúltak hozzá, ültek, feküdtek, hozták, vitték és letették, mert ha nem, akkor, ugye, kéznél volt a bunkó, amelynek egy kisebb, törést még nem okozó, de a megértést serkentő csapásával a szükséges fegyelmet a közösségben könnyen fenn lehetett tartani.

A többi állat mindezt csodálkozva nézte, egészen hülyék ezek a csupaszmajmok, egymást egzecírozzák, bunkó van náluk, és kiszámíthatatlanok, gondolták, és szaporán továbbálltak, vagy legalábbis kicsit messzebbre húzódtak.

Volt ott azonban egy szerencsétlen nőstény farkas is, akit éppen az előző nap vert el a farkája valamiért, az okokat illetően a korabeli beszámolók nagyon ellentmondók, ezért ezekre nem térek ki. Szóval ez a nőstény, nevezzük a rövidség kedvéért Mancinak, ott álldogált a közelben, és szinte belefeledkezett a nézelődésbe, kíváncsi természetűnek mutatkozott, mint a farkasok általában. Észre is vették az őseemberek, mert ők is kíváncsiak voltak, mint a farkasok általában, és az egyik, bunkóját lóbálva a megfelelő respekt kiváltása végett, odament és ráordított Mancira: *ül!* Mancin ezen olyannyira meglepődött, más állatoknak eszébe sem jutott volna egy

éhes farkas közlébe menni, hogy meglepetésében leült. Ősünk ekkor a reggeliről megmaradt szalámis szendvicének kéznél lévő maradékát odadobta Mancinak, hogy elégedettségét kifejezze, amit az el is kapott, és bár különös íze volt, elfogyasztott. A kivert farkasok mindig éhesek.

Közvetlen megfigyelések híján csupán összefoglalom a következményeket. Ősünk intett Mancinak, aki további szendvicsek reményében követte, és társainak új szót kiabált: *kutya!*, *kutya!* A többiek nem is csodálkoztak, mert tudták, milyen habókos az illető, képes egy vad farkast a barlangba hozni, de nem bánták, legalább ez a vadállat elzavarja majd a hiénákat és a sakálokat, amelyek esténként a barlang szája előtt gyülekeztek, vagy ha nem, legfeljebb lecsapjuk. És lőn. Manci a szendvicsek meg a jó társaság reményében ott maradt. A kivert farkasok folyton olyan társaságot keresnek, amely esetleg befogadja őket, ezek ugyan csupaszok és bűdösek, állapította meg, valamint folyton kiabálnak és dirigálnak, de remek társaságnak tűnnek. Néhány nap alatt Manci már nemcsak hozni, vinni, ülni, hanem feküdni is tudott, ennek az a bizonyos ősünk különösen örült, mert az éjszakák hidegek voltak, de ha Mancihoz bújt, nem fázott, és nem is húzták le róla a többiek, mint egy rossz takarót, mert ha megpróbálták, akkor Manci morgott, és kicsit azért tartottak tőle. Az emberhúsra vágyó ragadozókat meg tényleg riasztotta a farkas jelenléte. Alig egy hét múlva kiderült, hogy Manci vemhes, és négy kiscarkasnak adott életet, ezért se volt kedve másik farkát keresni, majdcsak lesz valahogy. Amikor megszülettek, ősünk megint új szóval lepte meg a társait: *kiskutya!*, *kiskutya!* Az asszonyok meg a lányok persze azonnal gügyögni kezdtek, *nézd, milyen aranyos kis tündi-bündi, puszilgatni való szőröcsomó,* mondogatták egymásnak a kiscarkasokat simogatva, és persze azonnal mindegyik akart egyet, persze csak azok kaptak, akik ősünknek valamiféle szolgálatot végeztek. Mi a fenével lehetett akkor szolgálni? Gondolhatják.

Néhány év alatt egyre több kiscarkas, illetve újabb nevén kutya született a közösségben, és természetesen habókos ősünk elismert vezetővé emelkedett, aki új, fantasztikus eszmékkel szolgálja az emberiséget, ez persze neki is számos utódot hozott, a szolgálat,

ugye, néha igencsak eredményes. A kiscarkasok nagyon tanulékonyak, és a farkasfalkában gyorsan megtanulják a rendet. Manci utódai emberfalkában tanulták a rendet, és eszükbe se jutott, hogy a rend másmilyen is lehetne. Ülni kell, meg feküdni, hozni és vinni, éjjelente meg össze lehet bújni a csupasz gazdákkal, ami tulajdonképpen kellemes, mert ők is melegítenek valamelyest. A hosszú évek alatt persze előfordult, hogy valamelyik kiscarkas nem akart kutya lenni, vicsorgott és harapott, ha utasították, ezeket persze azonnal agyonütötték.

Vigyázzanak!

Ez már nem a természetes szelekció, amely új fajokat eredményez az evolúció rögzös és tekervényes útjain, hanem teljes egészében mesterséges. Az ilyen szelekció következménye az a néhány másik háziállat is, amelyet az ember nyír, fej, meglovagol, elveszi a tojásait, és ha már jó kövér, leöli. A farkas viszont nem tojt, gondolom, ez világos, a ragadozók húsa nem olyan ízletes, mert nem esznek finom, jószagú füveket, fejni se lehet, nyírni meg nagyon macerás lett volna, mert rövid a szőre. Ahhoz pedig, hogy takarónak használják, nem kellett lecsapni, megnyúzni, sőt különösen előnyös, hogy napközben a saját lábán jön, és nem kell cipelni, mint a szőrmebundát. Persze nemcsak melegített, hanem jelzett is, sokkal előbb megérezte az embert fenyegető ragadozók közeledtét, és ezt diszkrét nyüszítéssel, majd ugatással közölte is, segített a vadászatban. A szelídebbekkel máhát lehetett cipeltetni meg szánt húzatni, a kisebbekkel meg nagyon jól eljátszottak az emberkölykök, könnyebbé vált a dolga az ősbébiszittereknek. Jó néhány tízezer évvel később az is kiderült, hogy képesek őrizni és terelni a többi szerencsétlen, akkoriban háziasított állatot, és más egyéb módon is hasznosítják magukat. Nagyjából így keletkezett ez a mesterséges állat, az ember állatkája, a kutya. Van persze a dolognak egy mind ez idáig rejtett aspektusa is, amely az Istenhez való hasonlósággal kapcsolatos. A mesterséges szelekciót nem tudatosan végezték, az ember nem azt határozta el, hogy valamiféle előre eltervezett valakit farag majd a farkasból, ennyire ne legyünk beképzettek, erről szó sem esett. Csupán annyi történt, hogy az ember szoros, együttműködő közösségeibe belekerült egy „másik

állat”, amelynek annak idején nem volt annyi esze, hogy elmeneküljön. Eleinte csupán megtúrták, és mint említettem, az agresszívabb példányokat csapták csak agyon. Később, amikor kiderült, hogy értelmes, engedelmes, hasznos valaki, akkor már őseink is felfigyeltek arra, ha a kutyák közül valamelyik ügyesebbnek, találékonyabbnak bizonyult, mint a többi. Ezeket persze dédelgették és szaporították. Így lett egyre hasznosabbá a kutya, a nem tudatos elem ebben a folyamatban az, hogy őseink kutyapéldaképe, egy elképzelt mintakutya tulajdonképpen pontosan olyan lett volna, mint ők maguk. Persze nincs keze, nem is lesz, és még nem tud beszélni, ez azért előnyös, mert vissza se pofázik, de sok mindent megért, szót fogad, körültekintő, és odaadóan szeret minket. Ha az ember csapatot épít gyerek- vagy vállalatcsapat-építő tréner korában, akkor pontosan ezekre a tulajdonságokra figyel, akik ezekhez közelítenek, azokat tartja meg, ilyenekből lesznek az osztályvezetők meg az aligazgatók is. Ennek a lassú, de folyamatos közelítésnek az eredménye a mai kutya, amely bizony – sok tudományos vizsgálattal, és ma már a tudományos közösség elismerésével is alá tudnám támasztani – leginkább az ember gyerekére hasonlít. Még nem beszél, de erősen kötődik hozzánk, érzelmi élete leginkább egy hároméves gyerekéhez hasonló, érdeklődő, tevékeny, folyton rajtunk lógó valaki. Már nem állat, még nem ember, de valamelyest hasonlít ránk, éppen úgy, mint mi Istenre. Képmás az, képmás.

Ennek sok furcsa következménye akad. Az ember beszél a kutyához, ő meg figyel, hallgat, kérdez, és igyekszik testbeszéddel válaszolni. A legjobb játszótársa gyerekeinknek, képes felismerni különböző betegségeinket, és ha kéri, jelzi azokat, szolgálatokat teljesít, összeszámolni se lehet, olyan sokfélét, és cserébe csak azt szeretné, ha családtagnak tekintenék, mert amelyik ezt nem szerette volna, az a hosszú kutyává válási folyamatban szelektálódott. A viselkedéskutatók egy része meg van arról győződve, hogy a kutyateremtés közben az ember is megváltozott, mert a kutyaszerető és kutyatartó csapatok jelentős előnyökre tettek szert az emberi evolúcióban. Sokan állítják, hogy a Neander-völgyiek éppen a

kutyaszeretetük hiánya miatt – csak a húsát szerették – haltak ki, és a ma élő emberiség a kutyaszeretők utóda.

Egy teremtmény előállítása azonban nem csak dicsőség, kötelezettségekkel is jár, illetékesek erre azért Istent is figyelmeztethetnék mellesleg, mert példátlan ott fenn a nemtörődömség. A minket illető kötelezettség csupán annyi, hogy ha már befogadtunk egyet, akkor érzelmileg is gondoskodjunk róla, mert a szerencsétlen éppen olyan érzelmi válságokba kerülhet, mint a mi esetleg elvesző gyerekeink. Amikor kegyetlenül, erkölcstelenül kidobnak egy kutyát a családból, ez éppen olyan, mintha egy kisgyerekekkel tennék meg. Az agya kisebb, mint a mienk, valószínűleg még évszázadokba telik, amíg filozófiával vagy poetikával fog foglalkozni, de érzelmi képességei, vágyódása, szeretete, kötődése már tökéletes, emberszerű.

Teremtő! Törődj a teremtményeddel!

Kutyás perceim

Aki kutyákkal foglalkozik, annak akadnak kutyás percei is. És ezek nem csak a kutyák viselkedésének megfigyelésére alkalmasak. Janka kutyám tipikus városi kutya, Pesten nőtt fel, és a legjobban az utcákon szeret sétálni, a városi kutyák ilyenek. Minden háznál érdekes üzenetek kenődnek fel a kapufélfákra, a boltokból különleges és ingerlő illatok áradnak, sok az ember, ők is illatoznak, szóval a város szagparadicsom, gyakran kínál valami újat, különlegeset a kutyáknak.

Pár éve egy balatoni kisvárosba költöztünk, és azt hittük, hogy a környéken fellelhető rétek, erdők, parkok Jankát ritkán tapasztalt lehetőségekkel látják majd el. Egy kutya mindenhol talál nézni- és szagolnivalót. Aztán szépen lassan rájöttünk, Janka, ha lehet, akkor legtöbbször az utcás városrészeket választja, ezek számára érdekesebbek. A városka nem gyalogló turisták és sétáló kutyák számára épült, hanem tisztességes, autóval rendelkező lakosoknak vagy nyaraló autós vendégeknek. Autóval mindenhova könnyen el lehet jutni, ezért az üzletek, vendéglők kisebb-nagyobb csomópontokba rendeződtek. Beülünk a kocsiba, és néhány perc alatt mindent megtalálunk. Ez gyakran így is történik, éljük az idemenekült pestiek normális életét.

Viszont naponta kétszer Janka sétálni kíván, ez alapvető rítus, szélviharban, esőben és hóban sem maradhat el. Kívánsága szerint tehát legtöbbször a városban sétálunk, póráz, a zsebben zacskó, ahogyan kell. És ebből adódik a lehetőségem humánétológiai megfigyelésekre. Az első a város őslakóira vonatkozik, és a járdákkal kapcsolatos. A tisztességesen aszfalozott utcák mellett természetesen rendben tartott járdák is futnak. A város közepén ezek is aszfalttal borítottak, megfelelően elkülönítve a járműveket a gyalogosoktól, akik az egyes boltok között szaladgálnak. A külsőbb részeken, amerre mi is lakunk, szintén kiváló főutak vannak, és néha még a kisebbek is aszfaltosak, de a járdákra már nem tettek borítást. Ugyan ki használ járdát? A kerítésektől elkülönített járdaszegély

persze megvan, rendnek kell lennie, de a legtöbb helyen ezt a keskeny földszalagot az ott lakók befűvesítették, bokrokat és fákat ültettek, hogy a *Tiszta udvar, rendes ház* versenyben egy rendes járda is emelje a versenyző érdemeit. Nagyon szép, szó se róla, de az a következménye, hogy az olyan hóbortos emberek, mint például én, aki autó helyett egy kutyát sétáltat, az úttestre szorul.

Ott megyünk jó hosszakat, ahol az autók is közlekednek. Nem nagy a forgalom, de, mondjuk, az órás séta alatt húsz-harminc gépkocsival találkozunk. És itt adódnak az érdekes megfigyelések. Autóút, ember, pórázra vett kutya, hogyan viselkednek az autósok? Azt hihetnénk, hogy természetesen. Vagyis a megengedett ötven kilométeres óránkénti sebességgel szépen komótosan elsuhannak az úttestre szorult járókelő mellett. Így is tesz az autók mintegy nyolcvan százaléka. Ebbe azokat is beleszámoltam, akik azért nyolcvan-kilencvennel mennek, ez a többség, mert ők így szokták. A maradék húsz százalék nagyobb része, mondjuk, kétharmada a mai világban elképesztő módon viselkedik, amikor a közelünkbe ér, lelassít. Hangsúlyozom, minden ok nélkül, csupán azért, hogy ne gázoljanak el egy véletlenül megriadt kutyát vagy az utána kapó embert, képesek a megszokottnál jóval lassabban gurulni. Különös.

Azon persze nem csodálkozom, hogy a maradék egyharmad, naponta három-négy autó, nem lelassít, hanem jól érzékelhetően felgyorsít, a gyorsítást megtoldva még azzal is, hogy egészen közel hajt a gyalogoshoz, szinte súrolja. Ennek a jelenségnek a magyarázatára többféle elméletet lehet elképzelni. A gyorsító autósok úgy gondolják, hogy az úttest nem a kutyasétáltatás jogos helye, ha kicsit rápörkölnék a jogsértőre, csak észre tér. Az, hogy ott éppen nincsen használható járda, nem az ő problémájuk. A másik lehetőség szerintem, hogy ha már el kell ütni, legyen az ütés hatásos, senki se szeret sebesültekkel bajlódni, meg az esetleges fecsegő áldozat is kínos. Persze lehet, hogy sokkal egyszerűbb a magyarázat, és csupán arról van szó, hogy egyre több emberből kiveszett már a mások tiszteletének régi, szép szokása.

Kutya Critical Mass

Felkértek, legyek fővédnöke a kutyás *Critical Mass*nek, amit elfogadtam, mert már a saját pesti kutyás tapasztalataim alapján is úgy éreztem, itt az ideje valamiféle beszélgetésnek a társadalommal a kutyások problémáiról. Meg is történt, sok emberrel és sok kutyával. Az alábbi szöveggel indítottunk:

Egy városban sokféle ember élhet, sokféle foglalkozás, sokféle szenvedély, sokféle szeretet. Egy élhető városban a sokfélék elfogadják egymást.

Mi kutyások vagyunk, szeretjük a kutyáinkat, mert a barátaink, hosszú háziasításuk során viselkedésük az emberéhez alkalmazkodott. Vannak vakvezető kutyák, segíthetnek siketeknek, felismerik az epilepsziás rohamot, játszanak gyerekeinkkel, százféle segítséget kaphatunk tőlük, de lehet, hogy csak kapcsolatot, szeretetet kívánunk, azt is szolgáltatják. A családi kutyák értelmes módon épülnek be a család szociális szerkezetébe, részt vesznek mindennapi életünkben. Ragaszkodunk hozzájuk, ahogyan ők is mihozánk.

A város sokféleképpen segítheti a kutyásokat, hogy belesimuljanak az életébe, kutyafuttatókkal, a közösségi helyekre, éttermekbe szabad bejárással. Ezt kutyafegyelemmel és szeretettel viszonzozzuk.

Sokan vagyunk, segítsetek.

Amikor mint kutyások, akik szeretik és használják kutyáikat, akadályokba, ellenérzésekbe ütközünk, sokszor azt érezzük, problémáink fő oka, hogy nagyon sok embernek nincs elég információja a kutyások életéről, legfőképpen magukról a kutyákról. Lehet, hogy valakit ez nem érdekel, de ha az illető, mondjuk, az önkormányzat illetékese, és néha éppen kutyák ügyében hoz területi döntéseket, kellemetlen lehet. A kutyásoknak.

A kutyák a farkasoktól származnak, de a húsznál is több gén mutációja a háziasítás során alaposan megváltoztatta őket. Könnyen beilleszkednek az ember, a család szociális életébe, sok mindent

megértene az abban zajló eseményekből. Ez tette lehetővé a nevezetes ember-kutya barátságot. Természetesen számos farkastulajdonság megmaradt, amellyel a kutyasoknak és környezetüknek is bajlódniuk kell időnként. A kutya éppen olyan területbirtokló állat, mint gazdája, az ember. A családi lakás a szűkebb háztáji, de minden kutya igényli, hogy a környék nagyobb, néhány utcányi területét is bejárja, és folyamatosan figyelje, jártak-e arra „idegenek”, elsősorban más kutyák. Ez az ellenőrzés folyik a sok szagolgatással. A magáénak gondolt területet meg is kell jelölni, hogy a többi kutya értesüljön a területhatárokról. A jelölés egy-három milliliter vizelet kifecskendezésével történik, sokféle állatfaj használ hasonló jelzéseket. Erről a kutyákat nem lehet leszoktatni, alapvető biológiai tulajdonságuk, hogy nem egyszerre ürítenek nagy mennyiségű vizeletet. Akik nem értenek a kutyákhoz, és kutyavécében gondolkodnak, nem ismerik a kutyabiológiát. Vagy egy évtizede hosszú vitát folytattam az egyik önkormányzattal ebben az ügyben, az illetékes azt gondolta, hogy ez csak nevelés kérdése, tessék rászoktatni a kutyákat, hogy dolgukat egy bizonyos ponton végezzék, azonnal megszűnik a kutyapiszok-probléma, érvelt. Elvileg ez lehetséges, megfelelő kiképző hosszú hónapok munkájával talán, nem vagyok benne egészen biztos, leszoktathat egy kutyát a jelölésről. Cirkuszi teljesítmény, de hogy a néni a hatodik emeleten erre nem képes, az biztos. A jelölés olyan teher, amit a nemkutyásoknak el kell viselniük, ahogyan mindenki viseli például az autótulajdonosok járművének zaját, bűzét.

Egy másik fontos viselkedési terület a kutyák egymás közötti érintkezése. A kutyáknak eredendően fontosabb az ember, mint a másik kutya, ezt tudományos kísérletek támasztják alá, de lényeges, hogy egymással hogyan viselkednek. Ha alkalmuk van nagyobb, bokros, fás területen szabadon találkozni fajtársaikkal, akkor hamar megtanulják az illedelmes viselkedést. Szaglásszák egymást, játszanak. Ha erre soha sincsen alkalmuk, nem tanulják meg a megfelelő viselkedést, és pórázzal a gazdához kötve úgy érzik, minden másik kutya a szeretett gazdát veszélyezteti, és harciasan védeni fogják. Sokszor lehet kellemetlen az ilyen találkozás. Jó szándékú önkormányzatok gyakran létesítenek kutyafuttatókat, de

mire elkészül, a jó szándék mellől kikopik az a kis hozzáértés, ami a megfelelő konstrukciókhoz kell. Két méter széles, tíz méter hosszú, üres, bekerített terület kutyák futtatására nem alkalmas, ahogyan gyerekekére sem. Nagyobb, legalább teniszpálya méretű, gerendákkal, bokrokkal, ásásra alkalmas homokos résszel rendelkező a megfelelő konstrukció. Pont olyan, amelyben a mi gyerekeink is szívesen játszanának. Lehet rajta futni, elrejtőzni, a többieket kergetni, és egy vehemensebb társ elől elbújni.

Régi fájdalom, hogy „egészségügyi okokból” nem engednek be kutyákat éttermekbe, közösségi intézményekbe. Ennek oka is az információhiány. Városban nincsenek elhanyagolt kóbor kutyák, a család állatorvoshoz rohan, ha kedvencével valami baj van, egy kutya kisebb veszélyforrása fertőző betegségeknek, mint egy ember. Attól sem kell félni, hogy a kutyák piszkítanak, vagy ha több kutya van egy helyiségben, egymással verekednek. A kutyák pontosan úgy viselkednek a közösségi terekben, mint az emberek. Pár éve a kutyások kisírták a pesti Mammut cégtől, hogy egy hétvégére engedje be az áruházba a kutyákat. Megengedték. Problémamentes hétvége volt. Párizsban szupermarketekben gyakran látni, hogy egy kisebb kutyát a négykerekű bevásárlókocsi tetejére téve visznek.

A több kutya egy helyen problémára megemlítem, hogy jó pár éve Németországba, Köln közelébe hívtak meg egy előadásra. Körülbelül százötven hallgató, kutyások mind, és jóval több kutya jelent meg. Egyetlen konfliktus nélkül. Egy angol szociológiai munkacsoport rábeszélte egy nagy irodaház tulajdonosait, engedjék meg az alkalmazottaknak, hogy kutyáikat bevigyék a munkahelyükre egy teljes hónapig. A kritikus hónap előtt, alatt és után mérték az alkalmazottak közötti konfliktusok gyakoriságát. A kutyák jelenléte jelentősen csökkentette a konfliktusok sűrűségét. Még a kutyás hónap elmúltá után is sokáig jóval kisebb volt, mint előtte. A kutyákkal való kapcsolat közelebb hozta az embereket egymáshoz.

Három fontos problémát emeltem ki, ahol kutyások kérnek, természetesen adni is kell, a kutyák sohasem fogják felszedni az ürüléküket, ez is biológiai tulajdonság, tisztességes kutyatartóknál az ellenkezője kulturált viselkedés.

Kutyaságok és embertelenségek

Borzasztó idők járnak. A kutyák öreg néniket és csecsemőket végeznek ki, szőrmehamisítók pedig titokban nyúzzák a kutyákat, és alapos a gyanú, hogy eközben nem tartják be sem az emberbaráti, sem az állatvédelmi törvényeket. Sokszor kérdezik tőlem, hogy a kutya- és az embertársadalom békétlen egymás mellett élése is az újabb keletű problémákhoz – mint a hajléktalanság, a jövedelemadó, a szolidaritás szinte teljes hiánya stb. stb. – sorolható, és ezekkel együtt az átalakulás természetes velejárójaként kezelendő-e, vagy netán itt is csak a média a bűnös, hiszen bölcs vezetőink szerint úgy nagy általánosságban, minden bajt a média hoz létre, terjeszt és nagyít fel. Jó lenne már a pofájukat befogni.

A dolog összetett. Jól ismert, hogy igazából az volna az izgalmas hír, ha a postás harapná meg a kutyát, de valahogy ez még nem jött össze. A kereskedelmi tévéknek nincsen szerencsájük, ezek a hülye kutyák harapnak leginkább. És ha nincsen más, ezt kell nézni.

A médián kívül is vannak azért még apróbb problémák. A rendszerváltozás utáni időkben az európai országok közül nálunk tartották a legtöbb kutyát, mert a változások után drámaian megnőtt a kutyák száma. A sorrend azóta némileg módosult, de még mindig az élbolyba tartozunk. Miért?

Az egyik eléggé nyilvánvaló ok az, hogy sokan félnek, és személyi biztonságukat, vagy házuk őrzését szívesen rábízzák valamilyen félelmetes kutyára, amelyik átharapja a torkát a támadónak, rablónak. Akinek persze úgy kell, hiszen ez a piac vastörvénye. Ezek az emberek általában utálják a kutyákat, de legalábbis nem értenek hozzájuk. Azt képzelik, hogy az alkalmas kutya afféle őrző-védő tárgy, amelyen csak meg kell nyomni a gombot, és máris feladata után lát. A köztes időkben pedig nyugodtan hever egy alkalmas polcon vagy ólban. Feleim, ez nem így van! Az őrző-védő kutyát először is ki kell képezni, a gazda és megfelelő szakértő kiképző közreműködésével. Ha a gazdának olyan sok pénze van, hogy a szakértő egyedül is elboldogul, akkor a

gazda boldogan megtekintheti, hogy a kutya milyen szépen engedelmeskedik a szakértőnek, és már csak arra kell vigyáznia, hogy ő maga és szűkebb családjának tagjai épségben eljuthassanak a kapuig, és vissza. Ez a kutya kikötésével általában megoldható, persze ha hagyja magát kikötni.

Az olyan felvilágosult, a kutyalélek rejtelseiben járatos gazdák, akik tudják, hogy az engedelmességet valahogyan az ő személyükkel kell összekapcsolni, és ebben hajlandók közreműködni is, azok persze jobban járnak. Igazi gazdák lehetnek. Velük az a baj legtöbbször, hogy azt hiszik, hogy a kutya egyszer s mindenkorra, élete végéig aláírta az engedelmességi szerződést, és azt naponta, hetente megerősíteni már nem kell, hiszen tanúk is voltak. Sajnos megint csak nem. Egy kemény őrző-védő kutya akkor lesz alkalmas feladata elvégzésére, amibe beletartozik az is, hogy támadni csak parancsra kell, és azonnal meg kell állni, ha a gazda úgy kívánja, ha ezt folyamatosan, rendszeresen gyakoroltatják vele. A kutyák már ilyenek. És ne várja senki, hogy a kutyakölyök eladója fogja arról felvilágosítani, hogy mint leendő gazda most éppen tizenkét-tizenöt évre való, napi egy-két órás sporttevékenységet is vásárolt magának. Ez ugyan nagyon egészséges lenne, de a tunya vevő ennek tudatában esetleg kétszer is meggondolná a jó befektetést.

Végül lehet a hibákat is halmozni. Ezt is szeretjük. Egyetlen kaukázusi vagy rottweiler is igen félelmetes kinézetű őrző, de ha telik a jövedelmünkből, akkor vegyünk legalább hármat. Az már egy igazi falka! Az a tolvaj, aki bemászik a kerítésen, az előtte gondosan kössön életbiztosítást, mert annak annyi. Remek, de a falkába tartozó kutyákat kár is kiképezni, mert más dolog az egyéni engedelmesség és más dolog a falka. Ha a falka rázúdul valamire vagy valakire, azt semmiféle parancsszóval megállítani nem lehet (pontosabban még ezt is lehetne, de ez igazán szakembert igénylő feladat). Olyan ez, mintha pisztoly helyett automata géppuskával őriznénk az ajtónkat, amely természetesen magától, mondjuk, csengetésre vagy kopogásra, azonnal folyamatosan tüzelni kezd. Remek eljárás, ha a támadók tömegesen jönnek, és ha az emberélet kioltásával kapcsolatos törvények átmenetileg fel vannak függesztve.

Ennyit a felhasználóról, de idetartoznak még az eladók is, akiket csak azért nem nevezek tenyésztőnek, mert az egy tisztességes, sok szakismeretet igénylő szakma, amit nem a belvárosi ház ötödik emeletén található másfél szobás lakásban szokás gyakorolni. És nem is akárciknek. Megvannak a tenyésztők megfelelően szabályozott szervezetei. Most azokra gondolok, akik felcsapnak, mondjuk, dándog- vagy kuvasztenyésztőnek, mert úgy gondolják, hogy ezzel fogják szerény jövedelmüket gyorsan kiegészíteni.

Szóval odafönt is kéne ezzel foglalkozni.

Van persze még egy oka bevezetőben említett kutyalétszámnövekedésnek. A kutya kitűnő társ, képes az empátiára, és aki igazán őszinte ragaszkodó valakit akar az otthonába magának, gyerekének, annak tényleg kutya kell. A rendszerváltozás után rengeteg ember került bizonytalan helyzetbe, és kellenek az érzelmi kapaszkodók. Kell legalább egy kutyatárs. Semmi rossz nincsen ebben.

Milyen legyen a kutya?

No, itt jönnek a végeláthatatlan bonyodalmak. Olyan kutya, amellyel a gazdája képes úgy foglalkozni, hogy mindazt megkapja tőle, amit a kívánt társtól meg lehet kapni.

A minap felhívott egy úr, és szelíden megrótt, hogy miért emlegetem a rotikat a veszélyes kutyák között, amikor neki is van egy, és annál szelídebb kezesebb, okosabb, aranyosabb kutya a világon nincsen. És még szót is fogad. Amint kiderült, egyedül élő, nyugdíjas bácsi, aki egész napját a kutyával tölti, mindenhova viszi, tanítja, foglalkoztatja stb. Rendben, akinek erre kedve, ideje tehetsége van, az akár egy hétfejű sárkányt is nyugodtan tartson, az is kezes, szelíd lesz, csak a királynéktól kell kissé távolabb tartani. De ha csak azért vesszük meg a kuvaszt, mert a tizenhat éves fiunk éppen azt nézte ki egy nagy kutyakönyvből (amelyek általában a kutyák jó tulajdonságairól szólnak, és csak a sorok között lehet kiolvasni, hogy az az igen aranyos, hathetes kis gombóc, amit megveszünk, egyéves korára a család ura és parancsolója lesz, és erősen félni fognak minket a lakótelep többi lakói), és ő is, mi is egész nap távol vagyunk, akkor ez a kuvasz veszélyesnek számít, de nagyon.

Minden kutyának vannak jogos igényei, elsősorban a szeretet és a közös akciók, foglalkozás, séta, játék. Ezután, és hangsúlyozom, csak ezután jön, hogy némely kutyának elég, ha leviszik a ház elé, hogy dolgát végezze, és a sétaigénye már szinte ki is van elégítve. Egy vizslának viszont napi többórás intenzív szaladgálásra van szüksége ahhoz, hogy csak jó tulajdonságai legyenek, és pontosan olyan legyen, mint azt a kutyakönyvek írják.

A családi kutya különleges helyzetben van, szűk térhez, több emberhez, esetleg több gyerekhez kell alkalmazkodnia feltétel nélkül. Nem minden kutya fajta alkalmas erre. Itt volt például a negyedik emeleti malamut. Ez egy nagy testű, örökké menni kész, nagyon önálló fajta. Nem is különösebben agresszív, de nem családba való. Pláne, ha a család nem tudja kezelni, ha az új jövevényeket nem mutatják be neki, nem szoktatják ahhoz hozzá, hogy többé nem ő a kedvenc a családban. Néhány hónapja felhívott egy fiatal asszony. Hároméves kislánya van, az apósáéknál laknak. És apósa nagyon szeretett volna az unoka mellé egy kutyát. Elment tehát egy kutyamenhelyre, nagyon helyesen, és ott meglátott egy elkülönített, nagyon szomorú, nagyon kedves... no, mit gondolnak milyen kutyát vitt haza a nagyapó a kis unokának?

Egy pitbullt. A pitbull valószínűleg azért volt elkülönítve, mert már több társát megette, és azért volt olyan szomorú, mert ezután egy kis emberi melegségre vágyott. Nos, a pitbullok valóban nagyon aranyosak, és imádják gazdájukat, ha az törődik velük. És arról a sok lenyírt fülű szörnyetegről, amelyet a városban sétáltatnak különböző megtévesztő fajtaneveken, a kedves gazda tényleg azt hiheti, hogy ezek teljesen jámborak. Azt hiheti, ha nem ért a kutyákhoz. Ezek a harci kutyák ugyanis nagyon kedvesek a gazdájukhoz, de idegenekkel szemben bizalmatlanok, és nagyon gyorsan dühbe jönnek, és akkor harapásuk nem nyolc napon belül gyógyul. A kis unoka, akit ezzel megleptek, nem is sejti, hogy egy kibiztosított gránáttal játszik, hogy az előbbi hasonlatom szellemében folytassam. A gyerek, mondjuk, megbotlik és ráesik a kutyára, vagy rálép, vagy valamilyen váratlan akcióba kezd, és a genetikailag alacsony ingerküszöbű, nem toleráns fajtájú állat vadul

odakap. Mindenki emlékszik rá milyen az ötlábú pitbull.^{2} No, ennyit nagyapóról.

Számomra mindig elképesztő, hogy az emberek mennyire nem érdeklődnek az általuk használt dolgok működése iránt. Egy kedves közeli hölgyismerősöm több éve használ egy mobiltelefont, de még egyszer sem olvasta el a használati utasítást. Nem érdekli, és a tárgy sok hasznos funkciójáról nem is tud.

Valaki vesz egy élőlényt, a legtöbb esetben sok pénzért, és nem veszi a fáradságot, hogy a vásár előtt tájékozódjon, hogy egy megfelelő, minden jobb könyvesboltban kapható szakkönyvet elolvasson, vagy legalább elmenjen egy közeli kutyaiskolába, és érdeklődjön.

A leghétköznapibb fasizmus

Évekkel ezelőtt a Vár alján laktam, és kutyasétáltatás közben gyakran találkoztam egy kedves nagyon öreg nénivel, a környékbeli macskák etetésére és védelmére kirendelt speciális őrangyallal. Ha a cicák meglátták, amint súlyos cekkereit cipeli, amelyek csirkefejekkel és -nyakakkal voltak tele, már messziről szaladtak elé, és dorombolva cirógatták, kerülgették lábait. Imádták őt, és az imádat kölcsönös volt. A cekkerek idővel egyre nehezebbek lettek, és a cicák is kényelmesebbek. Beköltöztek a nénihez vagy tizenöten. A lakás ettől erősen kezdett bűzleni, és sajnos a néni is. A szomszédok pedig zúgolódní kezdtek. Egy ismerősünk elbeszélése szerint elmentek az önkormányzat jegyzőjéhez, és panaszt tettek. Súlyosat. Ezután történt a csoda. Valaki kijött az önkormányzattól, és beszélgetett a nénivel. Egyezséget ajánlott. Maradhatnak a macskák, sőt hetente fél zsák macskatápot is ad majd az önkormányzat, aminek fejében a néni megengedi, hogy kimeszeljék a lakását, kimossák a ruháit, és eltűri, hogy hetenként egyszer egy jóra való fiatalember kitakarítson. Az egyezés megkötött. A bűz megszűnt, és magam is többször láttam az utcáról a lakásban egy fiút takarítani.

Én pedig évekig felemelt fejjel és kidüllesztett mellel jártam, és valahol Európában éreztem magam.

Ez azonban egy régebbi budai történet, a mostani történetem Újpesten esett meg a minap. Ez az önkormányzat rendet és nyugalmat óhajtott teremteni, akkor is, ha az itten élők netán beledöglenek. A kutyákkal kezdték. Rendelet született arról, hogy az önkormányzat tudja, mit szabad a népnek, és mit nem. Egy lakás – egy kutya. A fölös ebeket elkobozzák, és azonnal megölik. Valószínűleg tévedésből az is belekerült a rendeletbe, hogy a már meglévő kutyákra nem vonatkozik, de ez sem okoz problémát, mert a rendelet ezen szakaszát nem tartják be.

Hogyan lesz az ilyen ostoba rendeletekből kín, nyomorúság, halál, fasizmus?

A jó szomszédok közreműködésével. Egy idős hölgynek három kutyája van. Buksi öreg jószág, tizennégy éves, és Mici meg Falika, kutyaélet szempontjából szintén túl a delelőn, tizenegy évesek. Nos, a szomszédok összevesztek a nénivel, ma már kibogozhatatlan, hogy miért, és kinek volt igaza, és kinek nem, de az áhított édes bosszú kínálta magát az ügyesen formulázott rendelet révén. Nem kell mást tenni, csak váltott csapattal naponta panaszt tenni a jegyzőnél, hogy ugatnak a kutyák, és ez már tűrhetetlen. A jegyző intézkedik: határozat az elkobzásról, végszó: megfellebbezhetetlen. Mint a vérbíróságon. Ezután már csak ki kell lesni, hogy mikor nincsen otthon a néni. A feljelentők persze készségesen segítenek, jön rendőr, önkormányzati előadó, és szerintük teljesen szabályosan feltörik egy állampolgár lakását, és a háromból két kutyát, Buksit és Micikét „elkobozzák”. Sintértelep, azonnali kivégzés. A feltört lakásban kis cédula, hogy itt jártak. Az, hogy az eredeti rendelet a már meglévő kutyákra nem vonatkozik, ugyan kérem, a lakók már lincshangulatban voltak, nyilatkozza az illetékes.

Tehát, polgártársaim, a mi fejlett és az ugyancsak állatbarát kis országunkban előfordulhat, és bizonyára egyre többször elő is fog fordulni, hogy amíg a városban ügyes-bajos dolgainkat intézzük, jön az általunk választott hatóság képviselője, és rendőri fellevezetéssel a kutyakommandó, élet és halál megfellebbezhetetlen ura, betörnek a lakásunkba, és kivégzik szeretteinket. Úgy döntöttek, hogy most már elég belőlünk, a kutyákkal kezdték, ki tudja, mivel folytatják. Kivégzik, elpusztítanak, meggyilkolnak valakit, aki – és ez nem stiláris hiba, mert egy családban élő, szeretett kutya az „aki”, mert személyisége van – sok évig érzelmi társunk, talán egyetlen szociális kapcsolatunk volt ebben a világban. Akivel naponta beszélgettünk, mert egy kutyával beszélget az ember, aki reggel üdvözölt bennünket, aki kért és kérdezett, részt vett a maga – bár nagyon is emberi – módján az életünkben, örült velünk és szomorkodott, megérintett, térdünkre hajtotta a fejét, és úgy nézett ránk, ahogyan csak azok néznek, akik valakik. Lehet, hogy már csak ez a kutya volt az életünk értelme, de valakiknek útjában állt, tehát el vele.

Az emberi faj egyidős a kutyákkal, és együttes történetük az egymáshoz csiszolódás története. A kutya nem az egyik állat a többi közül, hanem az, akit a magunk képére és hasonlatosságára formáltunk, akinek egészen magasrendű érzelmi élete van, és aki szereti őket, tudja, nap mint nap tapasztalja, hogy úgy viselkednek, mint a két-három éves gyerekek, éppen csak nem beszélnek – még. No, két ilyen valakit, Buksit és Micikét gyilkoltatott meg a jegyző, hogy hagyják már őt békén a szomszédok azzal az öregasszonnyal. Megtehetette, hatalma van felettünk. Nem a dolgát végezte, nem járt utána, hogy ki mit, miért, nem ajánlott egyezséget, még a maga szabályait sem tartotta be. Öletett.

Humánétológiai szempontból nagyon érdekes, hogy éppen a kutyák, és csak a kutyák képesek emberekből éppen akkora gyűlöletet kiváltani, mint egy másik ember. Akik utálják a kutyákat, azok éppen az „akit” látják bennük, és ezért képesek velük kapcsolatban mindazon aljasságra, amit egyébként csak magunk között szoktunk alkalmazni. Ezért ölik, kínozzák, verik a kutyákat. Egy papagáj vagy kecske nem vált ki gyűlöletet, mint ahogy egy cseresznyefa sem. A szeretet vagy gyűlölet élőlények által történő kiváltásának mértéke pontosan aránylik az illető lény emberhez való hasonlóságához. Azok, akik a médiában az önkormányzatoknál a kutyák ellen ágálnak, emberekkel szembeni utálatukat vezetik le ekképpen, és inkább szakértő pszichológus segítségére volna szükségük, mint hatósági támogatásra.

A kutyák időnként harapnak.

A kutyák ugatnak.

A kutyák az utcán ürítenek.

És ez borzasztó és elviselhetetlen. És ezt radikálisan csökkenteni, majd megszüntetni kell.

Az autók embereket ölnek, hetente tíz-tizenötöt, nem számítva most a nagyszámú sérültet.

Az autók zaja elképesztően nagy.

Az autók az utcán iszonyúan büdösek, és bűzük mérgező.

Ez kellemetlen, de a modern társadalom ezzel jár, ezeket a jelenségeket el kell viselnünk.

Az autó egy tárgy.

A kutya a társunk.
Sokkal több autó van, mint kutya.

AZ ÁLLAT AZ EMBERBEN

Evolúciós bolondságok

Az anyatermészet igencsak flúgos néember, ezt minden biológus igazolhatja. Itt vannak például különös gyermekei, a paradicsommadarak, amelyek hímjei csodálatos, színes tollbokrétákat fejlesztenek ki, hogy a nőstények kegyeit elnyerjék, valamint, és itt jön a bolondság, hogy felhívják magukra a madarakra vadászó kisragadozók figyelmét, és ezzel jól megnehezítsék saját menekülésüket. Így azután nem csoda, hogy a pompás hímeknek mindössze egy százaléka lesz a következő generáció létrehozója, a többiek kizárólag a ragadozók étvágyát elégíthetik ki.

A zsiráfot mindenki ismeri. Hát nem röhejes azzal a mértéktelenül hosszú nyakával? Inni sem tud rendesen, mert alig képes lehajolni a vízhez. Az alacsony növésű, finom, illatos réti füvekről pedig talán nem is hallott. Arról az ormótlan, bár nagyon kedves valakiről, aki valamiféle elmebeteg ötlet folytán az irdatlanul kinyújtott orrával kénytelen a lombot a fákról letépni, nem is beszélek. Az evolúciós folyamatok minden józan megfontolást nélkülöző, szertelen és néha kimondottan rosszindulatú természetét bizonyára sikerült a fenti néhány példa segítségével igazolnom.

A legnagyobb ászomat azonban azoknak tartogatom, akiket a biológia talán nem érdekel annyira, mint engem, és az állatkertben ritkán látott vendégek. Az evolúció legképtelenebb, sületlen, hagymázos ötlete minden kétséget kizáróan az ember, becenevén a *Homo sapiens*. Öt-hat millió éve a bioszféra üde színfolt lehetett a bolygón, sokféle állattal és növényvel, amelyek között persze szép számmal voltak mulatságosak, netán bolondosak is, mint azt példáim igazolták, de az ökológiai rendszer kiegyensúlyozott volt, és úgy tűnhetett, hogy megalapozott, tartós jövője sok százmillió évre biztosítva van. És ekkor a rendszer finom, olajozott kerekei közé por, homok, autóröncsok, kátrány, mindent feloldó savak és lúgos, enzimes mosópor került. Recsegés, ropogás, pattognak a fogaskerekek, égett fémszag, füst és korom. Mi történt?

Egy csimpánzméretű, a fák ágai között kiegyensúlyozottan élő, derék majom megőrült.

Őrületének első, még biológiaiainak tekinthető hullámaiban gyorsan ledobta kellemes, szigetelő, eső, szél, hideg, valamint a tűző nap ellen védő bundáját, és teljesen csupaszon kezdett szaladgálni, méghozzá a talajon, ahol ezernyi veszély leselkedett rá. Miután csupasz teste sokat didergett, gyorsan finom hájréteget növesztett a bőre alá, hogy a lehűlés ellen védve legyen. Ekkor persze nagyon melege lett, és mivel a hájat nem lehet felborzolni, és így szigetelő hatását csökkenteni, az izzadságmirigyeket jelentősen elszaporította, és a melegben napi sok liter víz kiizzadásával állította helyre hőmérsékleti egyensúlyát. Ennyi vizet persze a tápláléka nem tartalmazott, ezért a majmok számára különösen veszélyes tavak és folyók partja mellé igyekezett települni, ahol a legnagyobb ragadozók szokták megszerezni esti vacsorájukat. Tiszteletre méltó majomősei forogtak sírjukban.

Még úgy-ahogy elviselhető lett volna mindez, ha afféle rendes állatként, kis létszámban, egyedül, legfeljebb családi kötelékben vetélkedik fajtársaival, és védekezik a természetesebb ragadozók ellen, mert így elméjét az állandó harc lefoglalta volna, és további örültségei vélhetően eszébe sem jutnak. Sajnos nem így történt. Fittyet hányva a természetes szelekció mindenkire érvényes szabályaira, újabb, különös és felháborító, rendellenes akciókba kezdett. Számottevő csapatokba állt össze, és egy biológus számára szinte elképzelhetetlen módon (a szakma egy része még ma sem hiszi el), elborult elmével, a saját egyéni, jól felfogott érdekeit a csapat érdekei mögé sorolta. Ugye, minden normális állat tudja, hogy leszármazási sorát utódai csakis akkor folytathatják, ha az éppen élő láncszem, vagyis ő maga, mindent megtesz annak érdekében, hogy fajtársait a háttérbe szorítva mindenből neki jusson a legtöbb. A legnagyobb cupák, a legjobb búvóhely, a legvonzóbb nőstény, a legtöbb utód. Nem így a csupasz majom. Zárt csapatai elosztották egymás között a megszerzett erőforrásokat, így mindenkinek jutott, még annak a színvak, gyenge hallású, meglehetősen vézna egyednek is, aki később unalmában, mert már arra sem volt szüksége, hogy maga járjon el vadászni, hiszen a

csoport erősebb tagjai minden jót helybe hoztak, szóval unalmában feltalálta a távolba ható nyilat. Ez az első pillantásra is elmebeteg ötlet azután sok egyéb marhasághoz vezetett. Kiderült, hogy néhány ügyes majom képes halomra lődözni a közelben sétáló, érdeklődő állatokat, és a szerencsétlen prédáknak csak a legízletesebb részeit fogyasztották el, ott hagyván a hús és a csontok nagyobb részét, maguk köré csalogatva ezáltal a hulladékra éhes ragadozó fenevadakat. Továbbá lehetővé vált, hogy csupasz, hájas és izzadó testük köré állatbőrökből egy újabb nevetséges réteget kerítsenek, amit később ruhának neveztek el. Minden biológus igazolhatja, hogy nincsen még egy tisztességes állata a Földnek, amely ezt szintén megtenné. A ruha nemcsak fölösleges, kényelmetlen, nehéz, és megszerzéséért más élőlényeket szükséges elpusztítani, hanem még azzal a hátránnyal is jár, hogy viselője a megszokott, tulajdonságaira méretezett szülőhelyéről képes elvándorolni, kietlen, hideg tájakra, ahova értelmes majom soha be nem tette volna a lábát vagy a kezét. Így a csupasz majom az egész bolygót elfoglalta, ami eleve felborította a bioszféra kényes egyensúlyát, pedig az a viszonylagosan elszigetelt részek korlátozó kölcsönhatásán nyugszik.

Liberálisabb iskolához tartozó elmeorvosok ugyan képesek lennének némi logikát csempészni a vadászatra alkalmas fegyverek és a ruházkodás excentrikus használatába, de a legparányibb racionalitás sem lelhető fel az ember speciális bolondériájában: az állandó konstrukciós szenvedélyben. A konstrukció sokféleképpen megnyilvánul, például a nyelvhasználatban, a szabálykövetésben vagy a tárgykészítésben. Az állatok között is előfordulnak alkalmi konstruktőrök, gátat építenek a hódok, várat a természetek, fészket a madarak. De náluk a konstrukció mindenkor hasznos célokat szolgál, és nem hatalmasodik értelmetlen, pusztító szenvedéllyé.

A legmindennapi konstrukciós tevékenysége az embernek a bolond beszéd. Köztudott, hogy az állatok nem beszélgetnek. Ugyan miről is kéne beszélgetniök? Állandó versenyben élnek fajtársaikkal, és ha értesüléseket szeretnének arról, hogy a másik egyed éppen mit tervez, mi a közvetlen szándéka, hogyan érzi magát, akkor ezt az információt azonnal a saját hasznukra fordítanak, és az efféle

cserfesség hordozója nem sok nyomot hagyhatna az utánuk következő generációkban. Nem így az ember, aki idejének nagy részét fecsegéssel tölti, és számára a másik elmétől származó információ sokszor fontosabb, mint a kenyér. És persze mindent megtesz azért, hogy az önnön képtelen elmeszüleményeit másokkal közölje, segítségükkel elemezze és terjessze. A nyelv felhasználásával elképesztő történeteket lehet kitalálni és elmesélni, amelyek se ételnek, se takarónak nem alkalmasak, igaz, a szaporodásban néha segítenek, mert a hölgyek az édes beszédől hajlamosak elkábulni, de minden más szempontból az értelmetlen pazarlás fő forrásai. Ahelyett, hogy az ember a környezetében lévő érdekes állatokat, növényeket figyelné, és vigyázna arra, hogy ezek a saját érdekében mindig fellelhetők legyenek, történeteivel elképzelt világokat teremt Istennel, angyalokkal, démonokkal, képletekkel, imaginárius számokkal, egészen kicsi atomokkal és nagy bummal. A legörültebb dolog azonban az, hogy a kitalációkkal nem elégszik meg, hanem azokat mindjárt el is akarja készíteni. Különböző anyagból tárgyakat, szerszámokat, gépeket hoz létre elképzeltetlen mennyiségben, és azután ezekről is mindenféle eszébe jut, amit szívesen elmesél, és sokan vetemednek arra, hogy a mesékből megint tárgyakat készítsenek. Ördögi kör alakul ki. A legtöbb tárgynak kizárólag az az egyedüli értelme, ha ezt a szót szabad a tárgyakkal kapcsolatban használni, hogy valakié legyen, hogy birtokolni lehessen, legfőképpen gyűjteni, mutogatni, venni, eladni, cserélni. A beszéd- és a tárgykonstrukciók egymást serkentő körfolyamatának az az eredménye, hogy a tárgyak mint egészen új, képtelen fajok egyedei benépesítették a Földet, kiszorították jó részéről a bioszférát és lakóit, sőt, ma már az embernek magának is csak pici lyukak jutnak egy-egy rosszul konstruált betontákolmányban.

Hova vezet ez?

Súlyosbítja a helyzetet a szabálykövetés esztelen tulajdonsága. Az állat állandóan érzi, tudja, hogy számára mi a helyes, és cselekedeteit ez határozza meg. Nem így az ember. Valaki kitalál valami baromságot arról, hogy adott esetben hogyan érdemes eljárni, ami esetleg, akkor és éppen ott, némi hasznot hajt a

csoportjának, vagy talán csupán lehet róla beszélni, a többi szerencsétlen pedig ezt azonnal szabálynak tekinti. Lehet, hogy ők maguk sohasem jutottak volna erre a kitalációra, de ész nélkül másolják, a szabály utasításait betartják. Szabály szerint élik életüket, építik házukat, nevelik gyermekeiket, még akkor is, ha a körülmények már régen megváltoztak. Valaki például Istent talált ki, amit senki se látott, és még sok száz generációval utána is azt hiszik, hogy van Isten, vannak ördögök, van kezdet, és van vég, mert a régi szabályok ezt állítják. A sok régi, elavult szabályt pedig tradíciónak tekintik, és gondosan őrzik, nehogy véletlenül megváltozzék. Ez a tradíciókövetés legalább akkora bolondéria, mint az ellenkezője, amikor új, kipróbálatlan haszontalanságokat gondolnak ki, és azokat azonnal alkalmazni kezdik. Ezt nevezik reformnak, haladásnak, modernnek. „Ami új, az jobb” – hirdetik ezt az evolúciós és logikai lehetetlenséget. Képtelenek belátni, hogy mindkét bolondéria a pusztulásukhoz vezet, vagy azért, mert a régi szabályok az új helyzetben nem megfelelők, vagy azért, mert a hirtelenjében kigondolt új nem biztos, hogy beválik.

Az ember, aki szerényen *sapiens*nek, bölcsnek nevezi magát, noha bolondok bolondja, képtelen korlátozni populációjának méreteit, képtelen megakadályozni a haszontalannak ítélt anyagok felhalmozódását, képtelen alacsony szinten tartani az energiafelhasználását, és képtelen békésen együtt élni a bioszférával, amelyből vétetett.

Ki fogja ráhúzni a jól megérdemelt kényszerzubbonyt?

És mikor?

Boldogságmolekula

A napokban olvastam egy cikket Jo Cameronról, egy idős skót hölgyről, aki fájdalmak nélkül élte eddigi életét, aggodalmi sincsenek, nem fél semmitől, vészhelyzetekben is magabiztos, nyugodt. Boldogan él. Ő maga ezt teljesen természetesnek gondolja, és csak apró kellemetlenségnek tekinti egy különös tulajdonságát. Ha néha a tűzhelyre hajol valamiért, csak az égő bőr szaga jelezi, hogy valamelyik testrésze forró fémhez ér. Megtanulta ezt is kivédeni.

Hatvanöt éves korában figyelmeztették, hogy különleges tulajdonságai vannak. Csípőprotézist kapott, és a műtét után egy doboz morfintartalmú pasztillát adtak neki, azzal a tanáccsal, hogy nyugodtan szedjen annyit belőle, amennyit szükségesnek érez, mert ez a műtét a legfájdalmasabb utóhatásokkal jár. Másnap kiderült, hogy egyetlen tablettát sem vett be. Nem voltak fájdalmi. Sebésze teljesen kétségbeesett, és genetikai vizsgálatokra küldte, ahol kiderült, hogy egészen különleges mutációi vannak, szervezetében felszaporodik egy jó érzést előidéző molekula, az anandamid – fontos eleme az agy bioopiát regulációjának –, mert lassabban bomlik le, mint az embereknél általában. Ez a vegyület megakadályozza bármiféle fájdalmát, segíti a sebgyógyulásait, és némi memóriaproblémán kívül egészséges, boldog életet biztosít számára. Esete alapvető szempontokat ad egy új fájdalomcsillapító gyógyszer konstrukciójához.

Engem elgondolkoztatott, hogy miként is állunk az emberi „boldogsággal”. Nincs kielégítő definíciója, de biztosan távol van a fájdalomtól, a félelemtől, fontos része lehet benne a jó egészségnek, nagyjából olyan állapot, mint amelyet Cameron asszony ír le magáról, amint az esetet publikáló orvoscsoport is megállapítja. Valószínűleg nyelvi képességünk kialakulása óta beszélünk a boldogságról, elérhető vagy megközelíthető formáiról, a hozzá vezető alkalmas életszabályokról. Most kiderült, hogy

boldogságot előidéző molekulák mindenki szervezetében vannak, csak gyorsan bomlanak. Két gén szabályozza jelenlétüket.

Boldogságmolekula! Nem drog, nem valami először kellemes, majd életünket pokollá fordító idegen anyag, hanem természetes, az agyunkat, viselkedésünket, érzéseinket normálisan szabályozó sejtalkotórész. Csak éppen általában kevés van belőle. Biológiailag pontosan érthető, hogy ősi körülmények között egy fájdalomra érzéketlen ember életképtelen lett volna, mert a gyakori sérülések, a fájdalomérzés figyelmeztetik, alakítják ki óvatos viselkedését, ami feltétlenül szükséges az életben maradáshoz. Boldogság meg sehol. A fájdalommal kapcsolatos szabályozórendszer rendkívül összetett, sok elemét lehet kívülről befolyásolni, növelhetjük a fájdalomérzést, és különféle trükkökkel csökkenthetjük is. A bonyolult rendszer időnként jó érzéseket kelt bennünk. Az erős paprika első harapásra fáj, de néhány perc múlva kellemes érzés, Cameron asszony mellesleg híres volt arról, hogy probléma nélkül fogyasztott méregerős csilipaprikát, és csak enyhe melegérzés keletkezett tőle a szájában.

Máskor vacakul érezzük magunkat, pedig nem vagyunk betegek, csak mentális életünk, gondolataink aktuális hatása felkavarja a szabályozó molekulákat. A változó tapasztalatok arra serkentenek, hogy keressük a jó érzést kiváltó helyzeteket.

A kultúra, a viselkedés nemzedékeken keresztül formálódó keretrendszere is hatékony beavatkozó. Gyerekkorunkban, ha a térsérülésünkre azzal reagálnak a felnőttek: *Katonadolog!*, már nem is fáj annyira, de akit babusgatnak, sajnálnak, abban egyre erősebb lesz a fájdalomérzet. Az elérhetetlen boldogságot is igyekszik a kultúra valahogyan szabályozni. Boldog leszel, ha megfelelő szexpartnert találsz, ha hatalmat szerzel, ha gazdag leszel, csak hallgass a kultúrára, viselkedj megfelelően.

Lehet, hogy ez az embermivoltunk esszenciája viselkedéssel szerezni magas anandamidkoncentrációt?

Az emberi képzelet

Az emberi képzelet elképesztő jelenség, mindent felülmúl a teremtésben. Ezt már abból is lehet látni, hogy elképzeltük az Uristent, amint éppen teremti a világot. Én munkásnadrágban, kissé viseltes kék vászonkötényben képzelem, amibe folyton beletörli a kezét. Amikor a görényt teremtette, napokig bűdös volt, de aztán jöttek szolgálattelvő angyalok, ezeket is elképzelttem, és nedves kendőkkel megtörölgették, aztán gyorsan teremtett levendulát, és azóta jó szagú. A kötény, meg az Úr.

Ha az ember a képzeletét összeereszti a rációval és a logikus gondolkodással, különösen érdekes dolgokat képzelhet ám el. Ha az Úr a teremtés közben, ugye, kötényt viselt, mert nem akarta volna a fehér úri ruháját mindennel összemocskolni, akkor abból az is következik, hogy a vászon, meg a kötényen lévő csatok még a teremtés előtt keletkeztek, tehát nem úgy kezdődött, hogy „a földet és az eget teremté”, hanem úgy, hogy „a kötényt és a nadrágot teremté”, és amikor belebújt a nadrágba, az angyaloknak félre kellett nézniük, ez volt a Teremtés nulladik napja. Ezt is elképzelem, persze kitelik tőlük, hogy nem néztek félre. Az Úr pucéran! Ezt már el se képzelem, tiszteletlenség volna, pedig bugyija nyilván maradt az előző teremtésekből.

Szóval ilyen szertelen lehet az ember képzelete, de ezt már Karinthy óta tudjuk, aki a végtelent is elképzelte, amit még a kutya se látott. A végtelenben egy kocsmá van (lefogadom, hogy Douglas Adamsnak, aki a *Galaxis útikalauz stopposoknak* című könyvet írta, volt egy magyar unokahúga, aki természetesen kezébe adta Karinthyt, ezt több helyen is észrevehető, tele plágiummal, ez a kocsmá is ilyen), szóval ott, a kocsmában nyers, faragatlan asztalok mellett találkoznak végre a párhuzamosok, és söröznek. Legalábbis Karinthy így képzelte, én nem, mert etológiai vizsgálataim alapján biztos vagyok benne, hogy a párhuzamosok olyan végtelenül utálják egymást (ezt az is bizonyítja, hogy még véletlenül sem találkoznak), hogy amikor az egyik megérkezik, és kér egy pohár sört, és jön a

másik, az meglátja, na, ez egy párhuzamos, a fene itt egye meg, és addig be se megy a kocsmába, amíg a másik ott van, esetleg egy kicsit továbbmegy a végtelenen túlra, elvégre az üveghegyen túl is vannak dolgok, ha az ember képzelettel. Képzeld!

A fantasztikus az, hogy a hiedelmekkel és a szabályok konstrukciójával a képzelet tényleg valami egészen különleges jelensége ennek a konkrét világegyetemnek, amit éppen ideképzünk.

Először elképzelünk valami szépet, érdekeset, mondjuk, űrlényeket, űrhajót, csaponghat a képzelet, hogy kicsi zöldek, és kék szeműek-e, vagy nagy fehérek, és kocsányon lóg a szemük, amelynek segítségével vakarózni is szoktak meg gyereket csinálni. A lényeg az, hogy a képzelet szépen ki legyen dolgozva, elkapkodott munka semmit sem ér. Ha megvan a képzelet, akkor elővesszük hiedelmi képességünket, és elhisszük, amit elképzeltünk. Tehát, hogy vannak űrlények, nagy fehérek, kék szeműek, és jönnek, mert ha már vannak, valamit kell velük csinálni. Elhisszük, és kezdjük őket keresni, hiszen könnyen felismerhetők, mert fehérek, és kocsányon lóg a szemük.

A hit nagy dolog, tanúi ennek a különböző vallások, segítenek eligazodni ebben a bonyolult világban, mert a hit hegyeket, angyalokat és űrlényeket mozgathat, persze csak ha szükséges, és nagyon kell benne hinni. A képzelet szertelen lenne, ha nem szeretnénk a szabályokat is. Tehát, mondjuk, elképzelünk egy szép, emberséges vallást, jótevő öregúrral, aki mindenható (de néha kihagy, ez sok mindenből tapasztalható, ám egyértelműen bizonyítani még nem sikerült). Ha viszont az elképzelt világot telerakjuk bonyolult szabályokkal is, akkor sokkal könnyebb elképzelni, hogy az egész, amit elképzeltünk és hiszünk, az igaz is. Ettől olyan valóságsgaza lesz, és a valóságot még a képzelt dolgoknál is könnyebb elhinni.

Van ez a kedves, fehér ruhás öregúr, amit vallásunk elképzelt, és ez az öregúr szabálymániás, az egész világegyetemet úgy teremtette, hogy kevés számú elemi részecske tulajdonságaiból minden levezethető legyen, legalábbis a fizikusok hiedelmei szerint, de a vallásban hívők szerint a híveit csak akkor szereti, ha

különböző bonyolult rítusoknak engedelmeskednek, és ha szereti, akkor veri is őket, ugye. Szabályozva van például, hogy milyen állatot szabad enni, mikor és hogyan kell levágni a szerencsétlent, mert csak hitetlen pogányok esnek neki a nyers húsnak, és szabályozva van, hogy egyáltalán ki vághatja le azt a döögöt, és hogyan, mikor, milyen eszközökkel. Általában szabad enni, hiszen azért eszünk, hogy éljünk, de bizonyos napokon tilos az evés, mert ha ilyenkor eszünk, az öregúr dühbe gurul, nem világos, hogy miért, de nagyon fontos, mert hirtelen haragú, és képes egy átkozottul komplikált, több millió éves munkával létrehozott, drágán előállított lényt a pokolban elevenen sütogetni, ha megsérti a szabályokat. Vigyázni kell tehát.

Ha én egy új vallást csinálnék, Istennek tetszőt, abban a sárgarépát kellene rituálisan legyilkolni főzés előtt, mert a sárgarépa is élőlény, és az élet szentség. Szeretem a sárgarépát, főleg sütve. A szertartáshoz csak kerámiakéseket lehetne használni, és csak szombaton tíztől tizenkettőig, én akkor általában ráérek. Kizárólag szüzek ölhetnének répát, és nagyon vigyázniuk kellene, hogy előbb ott, a vastagabb végén, az elágazásnál metszék el, mert ha a vékonyabbik végén kezdik, akkor a répa tisztátalannak számít, és el kell temetni kelkáposztalevelekbe göngyölve. Ha valaki tisztátalanná tenne egy répát, annak egy hétig tartózkodnia kell a főzéstől és a szappanbuborékok eregetésétől. A megtisztulás egy pohárka *single malt Irish whiskey* elfogyasztásával fejeződné be. Ezek a szabályok a kelkáposztára természetesen nem vonatkoznának. Mert a kelkáposzta az ördög üzelmeinek gyűlölt terméke, mocskos egy növény, én utálok, és ha valaki mégis szereti, köteles lenne egy csak erre a célra tartott edényben főzni, amely persze a kelkáposztától tisztátalan lesz, és benne más étel nem főzhető.

Most mindenki, aki még olvassa, azt hiszi, hogy én csak humorizálok itt *l'art pour l'art*, pedig egyáltalán nem. Ha végiggondoljuk, az emberi kultúra minden alkotása a képzelet, a hiedelmek és a szabályok közös konstrukciója. Szinte semmi sincs már a világban, amit nem alkottunk újra képzeletünk segítségével. Elképzeljük magunknak, és azt hisszük, hogy azért vagyunk, hogy ezt a képzetet meg is valósítsuk, és egész életünkben ezen

fáradozunk. Vagy azt képzeljük, hogy nem érünk semmit, és nem is kell tennünk semmit a helyzet megváltoztatásáért. Ezután hányódunk egész életünkben. Nagy emberek hatalmas épületeket, komputert, 3D-s televíziót, mobiltelefon-hálózatot, alkotmányt és párthűséget képzelnek el, és milliókat vesznek rá, hogy az ő hiedelmeikhez csatlakozzanak, és láthatjuk, hogy a hiedelmekből valóság lehet, épület, komputer, alkotmány és párthűség.

Nincsen felemelőbb és veszedelmesebb dolog a világon az emberi képzeletnél.

Miénk a Föld!

Az állatok általában territoriálisak, ami azt jelenti, hogy veszett agresszióra képesek, ha valaki (a valaki mindig fajtárs) fészüket, odújukat, legelőjüket vagy magukénak vélt vadászterületüket jelenlétével veszélyezteti. Az agresszió célja a betolakodó elűzése, és általában addig tart, amíg az illető a foglalt terület határain kívülre kerül. Tovább úzni felesleges, meg az állat nem is hagyhatja el a saját területét, hiszen akkor azt mások menten szabad prédának tekintenék. A terület erőforrás, akár fészek, akár odú, vagy csak néhány silány málnabokor van rajta, és az evolúciós versenyben csakis az marad fenn, aki képes az erőforrásait megvédeni.

Az ember is az állatfajok egyike, bár sokszor szeretné ezt a rokonságot megtagadni, és természetesen génjeiben hordozza a legfontosabb erőforrás-védelmi készségeket, amelyeket aztán ügyes elnevezésekkel szépnek, szentnek, hazafiasnak és különlegesnek tüntet fel. Ezek közé az ősidőkből hozott értékek közé tartozik a territorialitás is. Az otthon, a tanyánk, a földünk, a hazánk védelme mindannyiunknak nagyon fontos, és az ufók is menjenek haza, mert ez a mi bolygónk.

A territoriális viselkedés persze kizárólag akkor jelenik meg az embernél, ha kevés a terület, és arra mások is igényt tartanak. Amikor Amerikát az európai bevándorlók elkezdték megszállni, egy darabig semmi probléma nem akadt, az indiánok nagy részét gyorsan kiirtották, hiszen meg se voltak keresztelve, és mindenki nyugatra igyekezett, mert ott voltak a szabad földek. Az ember kinézett magának egy kellemes, árnyas völgyet, ahol marháit, lovait legeltethette, felhúzta kunyhóját, házát, és élt boldogan. Se telekkönyv, se birtoklevél, se adó. Eltelt így jó néhány évtized, paradicsomi állapotok lehettek. Sajnos a híre is sebesen terjedt, és rengeteg ember igyekezett az amerikai kontinensen nyugatra. Emiatt egyre több konfliktus adódott. Ki legeltessen ezen a réten, és ki a másikon, amelyiken hitványabb fű nőtt? Ezekből az időkből eredeztethetők a cowboytörténetek. A tehénpásztorok, a lótolvajok,

a rablók és a nemes igazságosztók világa. Amikor a konfliktusok miatt a helyzet tűrhetetlenné vált, villámgyorsan bevezették az Európában jól ismert telekkönyvezést. Néhány évtized alatt minden birtok ki lett mérve, minden földdarabnak tulajdonosa lett, és a cowboyok Hollywoodba költöztek, hogy ismereteiket szirupos, jól fizető filmekben kamatoztassák.

Ez a példa szépen mutatja, hogy az ember, ha szükséges, békésen, racionálisan is képes problémáit megoldani. Tulajdonképpen csodálatra méltó, hogy a modern idők rettenetes zsúfoltságában, amely erősen aktiválja territoriális viselkedésünket, milyen békésen oldjuk meg a konfliktusainkat.

A mai tömegtársadalmakban élő embernek is rettentően fontos, hogy az a kicsi terület, amelyet magáénak mondhat, az övé, és csak az övé legyen. A legtöbb ember fejlett geometrikus érzéket fejlesztett ki magában, és azt gondolja, hogy a hasáb vagy négyzet alakú területe határain emelkedő virtuális, égnek meredő és végtelen hosszú falak valamiféle zárt egységet képeznek, territóriumot, amely sérthetetlen, és természetesen csak az övé, még az „Á” is tilos.

Egyik nógrádi kertszomszédomban különösen fejlett az efféle geometrikussá nemesült territorialitás. Kertjének északi sarka mellett, az én kertemben egy fiatal, nekem nagyon kedves tölgyfa állott, amely néhány év alatt több méter magasra terebélyesedett. Napot nem fogott el tőle, azt gondoltam, nem zavarhatja. Tévedtem. Egyik télen, amikor szokás szerint a fa levelei leptyogtak, és egy részük az ő területére esett, úgy érezte, ez már tűrhetetlen, és tavasszal, amikor találkoztunk, szóvá tette. Próbáltam magyarázni, hogy a szél amúgy is sok levelet fúj a kertbe, és az a pár darab mit számít, de hiába. Azt neki kell felszednie, miattam, és az az ő területe. Jó, én átmegyek és felszedem. Még mit nem! Ő idegent nem enged a területére, vágjam ki azt a fát.

Én igyekszem békésnek mutatkozni, nagyon sajnáltam a tölgyet, de kivágtam. Ezzel persze nincsen vége a történetnek. Két év múlva újra megkeresett a szomszéd: átlógnak a tuják levelei a kerítésen. Megnéztem. Valóban, magas tuják sora véd minket a szomszéd kellemetlen látványától, valamint zajos, alpári üvöltésekben gazdag családi életétől, és tényleg, egyik-másik tuja némelyik levele tíz-

tizenöt centiméterre is túlnőtt a kerítésen. Teljesen nyilvánvaló, hogy territóriumát geometrikusan képzelel el derék szomszédom, milliméteres pontossággal. Ha valami vagy valaki ebbe a térbe az ő engedélye nélkül behatol, az súlyos territóriumsértést követ el, amit az agresszió folyamatosan eszkalálódó eszközeivel vissza kell verni! Igazából csak néha, hétvégeken látja a tujalevelek behatolását, és ennek észleléséhez egészen közel kell mennie a kerítéshez, de gondos gazda sohasem mulasztja el a kerítés minden négyzetcentiméterének gyakori átvizsgálását, hátha betolakodókra bukkan. Kikötni, levágni!

Ez a személyes szinten jelentkező territoriális agresszió a társadalom magasabb szintjein is gyakran jelentkezik, sokszor ugyanilyen nevetséges formában. Gondoljunk csak Törökország és Görögország pár évvel ezelőtti vitájára, amikor néhány apró, terméketlen, a tengerből éppen kilátszó néhány száz négyzetméteres sziget miatt majdnem háborúzni kezdtek.

Mert a görög föld nem eladó! Meg a török se!

Szociálpszichológusok sokféle mulatságos történetet mesélnek azokról az esetekről, amelyekben az egyébként normális felnőtt embereknél hirtelen jelentkezik a territorialitás érzete. Egy könyvtárban hosszú közös asztalt helyeztek el, amely mellett az olvasó polgárok üldögélhettek, mindenki könyve az asztalon, esetleg füzetek, ceruzája is. Ilyen helyzetben az olvasó gondosan felméri a „saját” területének képzeletbeli határait, és nagyon figyel arra, hogy ezt szomszédjai meg ne sértsék. Egy kísérletben a kutatók megbízottja jól elterpeszkedett az asztalon, szétrakott több könyvet, füzetet, szóval provokálta a mellette helyet foglaló szomszédot, aki egészen rövid ideig tűrte a territoriális agresszió ilyen gyalázatos megnyilvánulását, majd akcióba kezdett. Több könyvet kért ki a könyvtárostól, amelyekkel gondosan „lefedte” a területét, azután füzeteket szedett elő a táskájából, és ezeket a képzeletbeli territórium határain helyezte el, hogy világos legyen szomszédja számára a tulajdonjogi helyzet. Ha az néha, amikor ő nem figyelt oda, akár csak két centiméterrel is arrább tolt egy könyvet, azonnal intézkedett, visszatolta, függetlenül attól, hogy a területre neki nem is volt szüksége, mert kizárólag egyetlen könyvet olvasott.

Összeszokott, harmonikusan élő embereknél is megjelenik a territorialitás, de általában előzékenyen kiegyeznek. A fürdőszobában például a feleségem a gazda, de van egy kicsi, kerek polcom, és azon én vagyok az úr, onnan semmit sem szabad takarítás ürügyén elvinni, vagy valamit bármely más indokkal odatenni, mert azonnal reklamálok. A hatásmechanizmus felismerése, ugye, nem jelenti azt, hogy az a felismerőben nem működik.

A gyógyítás etológiája

A modern etológia egyik érdekes felfedezése, hogy már a csimpánzok is fogyasztanak „gyógyszereket”, pontosabban gyógynövényeket, amelyek meghatározott betegségekre; fertőzésre, belső parazitákra hatnak. Néha még arra is kiterjed a figyelmük, hogy bizonyos hatóanyagok a gyomorban termelődő sósav hatására elbomlanak. Ilyen esetben a gyógynövény leveleit alaposan összerágják, de nem nyelik le, időt hagyva arra, hogy a száj nyálkahártyáján keresztül szívódjon fel a kívánatos hatást előidéző anyag. Lényeges talán az is, hogy a csimpánzok, és kevés kivétellel a többi állatfaj számára is a betegség magánügy. A csoportban élő állatok beteg társaikat egyáltalán nem segítik, sőt igyekeznek azok gyenge állapotát a maguk számára gyümölcsöztetni.

A szolidaritás, a másokkal való törődés képessége az emberben jelent meg először az evolúció során. Az ember több millió évet töltött zárt, összetartó, elkülönült kis csoportokban. Ezekben a betegség közügy volt, mert a csoportnak minden egyes tagjára szüksége volt, és a primitív kultúra, a természetről szerzett tapasztalatok, és a csoport hiedelmei segítették a bajbajutottat. Az embernél fejlődött ki először a betegségekkel kapcsolatos pszichés hatások mechanizmusa is. Állatokat például nem lehet placebóval sikeresen kezelni, embernél pedig sokszor pozitív a hatás.

Évekkel ezelőtt Amerikában betévedtem egy afrikai orvoslással foglalkozó konferenciára, ahol éppen arról folyt az eszmecsere, hogy egy afrikai országban UNESCO-pénzen felváltották a hagyományos népi orvoslást a modern nyugatival. Mint elmondották, a hagyományos „gyógyító emberek” a hozzájuk fordulóknak körülbelül hetven százalékát tudták sikeresen kezelni, részben gyógynövényekkel, részben pszichikai hatásokkal. A váltás során óriási kampányt szerveztek, hogy az embereket meggyőzzék a népi orvoslás kuruzsló, haszontalan jellegéről, és rávegyék őket a nyugati orvosok segítségének elfogadására. A kampány igen sikeres volt. Mindenki nyugati orvoshoz kezdett járni, és nyugati gyógyszereket

szedett. A nyugati orvoslás is körülbelül a betegek hetven százalékán segített, és a két hetven százalék eléggé megegyezik. Egy idő után elfogyott az UNESCO pénze, és a nyugati orvosok hazamentek. Ekkor már az emberek nem hittek a „gyógyító emberekben”, visszaút nem volt, és a konferencia résztvevői szerint ez elképesztő hatást váltott ki. Szinte mindenki szenvedett valamilyen rejtélyes betegségben a gyógyulás legkisebb reménye nélkül.

A tanulság közhely: a betegségek gyógyításában a bizalom, a hiedelmek legalább olyan nagy szerepet játszanak, mint a modern gyógyszerek. A beteg ember a legszorosabb szociális viszonyba igyekszik orvosával kerülni, mert ő és az őt segítők kis csoportja hozza létre azt a pszichológiai közeget, amelyben a gyógyulás egyáltalán létrejöhet.

Modern, technológiai világunkban nem lehet eléggé túlbecsülni ennek a közegnek a gyógyító hatását.

Az orvos szerepe persze ebben nem a kegyosztó nagyúr, aki varázslataival majd mindent megold, hanem az együttérző, a betegséghez jobban értő, segítő társ. Az orvos csak egyik szereplője egy előtte sokszor észrevehetetlen közösségnek. A beteg sokféle megfordul, érdeklődik, mesél, tanácsokat kap, hiedelmeket szerez, családjá, rokonai, betegtársai vannak. Az orvos akkor lesz sikeres, ha eléri, hogy a beteg őt tekinti legbensőbb partnerének, segítőjének, akkor, ha nem egyedül gondolja megoldani a betegség problémáját, hanem szorosan a beteggel együttműködve.

Minden valamirevaló közösség, csoport akkor működik jól, ha a csoportban kialakulnak közös hiedelmek, közös szociális konstrukciók és ezek során közös akciók. Ez a három dolog hozza létre a bizalmat, az összetartozás érzését. Ezekből elég világosan megfogalmazható az is, hogy az orvos hogyan teremtheti meg ezt a gyógyító közösséget. A beteggel való kapcsolatában fel kell térképeznie a betegnek a betegségével, gyógyulásával kapcsolatos hiedelmeit, ha ezek akadályozzák a kezelést, a gyógyulást, akkor aprólékos munkával új hiedelmeket, új tudást kell kialakítania. A hiedelmek, az ismeretek a beteggel megosztott orvosi tudás alapján kialakítható a közös konstrukció, az a mód, ahogyan a beteget

kezelnie kell, és ettől elválaszthatatlan a beteg tevékeny hozzájárulása a saját gyógyulásához. Akkor eredményes egy ilyen konstrukció, ha a beteg világosan látja, hogy mi az, amit neki magának kell megtennie, és mi az, amit az orvosa fog végezni. Soha se elégedjen meg egy orvos azzal, hogy előírja, hogy a gyógyszert hogyan szedje a beteg, ennél sokkal többre, tulajdonképpen rítusok kialakítására van szükség. Nem elég azt mondani, hogy háromszor naponta, hanem meg kell beszélni, hogy mikor van reggel a betegnél, pontosan hány órára lehet rendelni az első szemet, mikor van dél, és hol és hogyan jöjjön a második szem tablettá, és ugyanígy a harmadik. A közösen kialakított rítusnak gyógyító ereje van, mert a beteget akcióra készíti, figyelnie kell magára, az orvosi utasításokra. Ez olyan tudatállapothoz vezethet, amelyben a gyógyszer mellé adott gyógyulási utasítások is hatni kezdenek. A „vegye be a lázcsillapítót, és két óra múlva lemegy a láza, mérje meg, jegyezze fel, majd akarom látni” típusú konstrukció, ugye, nemcsak közös akciót, hanem elérendő célt, végrehajtandó feladatot is jelent, ezért jelentősebb a hatása. Ezzel el is jutottunk a közös akciókig, a kialakított konstrukciót közösen végre kell hajtani az eredmény érdekében. A közös hiedelmek, közös konstrukciók, közös akciók hármasa ősi rendszerszervező képessége minden embernek, ha ezeket az orvos képes a páciensében indukálni, képes megteremteni a gyógyító közösséget betegével, akkor sokkal, sokkal eredményesebb lesz a munkája, mintha csupán diagnosztizál, receptet ír, utasításokat ad. A közös tevékenység nem azt jelenti, hogy az orvos nem játszik domináns szerepet a folyamatban, ez nagyon fontos, mert megint csak faji adottságunk, hogy a domináns személyekkel szívesen végzünk közös akciókat, szívesen hozunk létre közös konstrukciókat, és a legelfogadottabb hiedelmeinket mindig domináns személyektől szerezzük. A dominancia azonban sohasem alakulhat ki erőszak, agresszió révén, mert annak csak romboló hatása van a szociális közösségben. Az orvos a dominanciáját a személyiségére, tudására, segítőkészségére kell hogy alapozza.

Sokáig lehetne még sorolni, hogy a humánétológus hogyan képzei el az orvoslás művészetét, de a szegény orvos olvasó

bizonyára most éppen arra gondol, hogy hol van nekem annyi időm, hogy ilyen kedélyes, közösségi orvoslást végezzek. Bizonyosan idő is kell hozzá, de elsősorban szemlélet. Nekem nagyon sok orvos barátom, ismerősöm van, aki már régóta így csinálja, mindenféle humánétológiai megalapozottság nélkül. Érzékük van hozzá, jó orvosok.

Hazudni tanítanak

Az emberi viselkedéssel foglalkozó ember, humánológus, használható adatforrást talál a televíziós reklámokban, mert eltekintve most a marketingszemponctól, jól tükrözik egy apró, de befolyásában igen jelentős embercsoport, a reklámkészítők társadalmi, kulturális nézeteit, elképzeléseit. Egy-egy műsorban a sokszor megismételt azonos szövegek, képek, érdekes kapcsolati scénáriók sokféle információt hordoznak, és a gyakori ismétlések miatt akkor is befolyásolják a nézők elképzeléseit, ha azok gyakran nem is figyelnek oda. Nem nézik a műsort éppen, de hallják a szöveget, forog az *imamalom* a fejükben és befolyásolja értékeiket, normáikat, kultúrájukat. Ősi közösségekben a normarendszert a közösség valamennyi tagja befolyásolta, értékeit generációk változása erősítette. Mai időkben a család indítja a normarendszer kialakítását a gyerekekben, de nagyon hamar az óvodában, iskolában kapnak bizonytalan forrású és kiszámíthatatlan irányú ösztönzést a normák alakulásához. A végére hagytam a legjelentősebb tényezőt, a televíziót, amely már a családban is átveszi a főszerepet.

Engem réges-régen még arra tanítottak, hogy a hazugság bűnös dolog, rendes gyerek, ember nem hazudik sohasem. A gyakorlati tapasztalataim persze megtanítottak a finomabb értékelésre is, az igazmondás néha árt az ember érdekeinek, ami persze nem törli el a bűnös árnyalatot, de lelkiismeret-furdalással nehezített, bonyolult viszonyokat hoz létre. Szüleimnek, barátaimnak, tanárainknak nem hazudok, mert az nagyon lealacsonyító viselkedés, de idegeneknek konfliktus elkerülése céljából esetleg igen, bár azután is gyötörni fog a lelkiismeret. A társadalom már az én gyermekkoromban se nagyon hasonlított egy archaikus közösségre, de valahogy még elvöltünk.

Mai időkben a televízió esetenként minden különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül tanítja hazudni a fiatalokat, mert a hazugság jó, őrzi a privát szférát, mindennapos. Csak egy példát mondok, sok van. Egy hirdetés kis jelenetében valaki szeretne

vásárolni egy televíziókészüléket, és az eladónak előad egy hazugságot arról, hogy mi készíti erre. Az eladó, akinek erre az információra nincs szüksége, semmi köze hozzá, átlát a szitán és udvariasan leleplezi a hazugságot, felhasználva az információt arra, hogy egy másik tárgy vásárlására ösztökélje a vásárlót. Ami ebből a kis jelenetből leszűrődhet az elmékben az, hogy a hazugság apró, gyerekes dolog, nem „bűn”, mindenki nyugodtan hazudhat néha, nem árt, a társas viselkedés normális része.

Az emberek közben arra panaszkodnak, hogy nem lehet hinni senkinek, a *fake news* korszakát éljük. Rendesen megalapozták.

Ünnepeink

Az embert sokféle dolog különbözteti meg az állatoktól, amelyek közé egyébként élettani, biokémiai, genetikai konstrukciója alapján joggal sorolják a biológusok, a különbségek egyike: az ember ünnepel!

Kultúretológiai szempontból sokféle emberi ünnepet különböztethetünk meg. Ünnepel az egyén: születés- és névnapja van, megünnepli házasságkötését, megünneplik mások az ő születését, vagy akárcsak sikeres felépülését egy súlyos betegségből, megemlékeznek a haláláról. Ünnepel a közösség is, karácsony, húsvét, a vallási ünnepek, azután a nemzeti ünnepeink sokasága.

Ha vizsgálgatjuk az ünnepek szociális, viselkedési szerkezetét, azonnal feltűnik, hogy az ünnep mindig valamilyen érzelmekkel töltött akció vagy ilyenek sorozata. Rítus. Bonyolult kulturális konstrukció. A különböző kultúrákban kialakulnak az egyes ünnepek rítusai, és bonyolultabb társadalmakban megjelennek az ünnepi ceremóniák, amelyekben sokszor már csak a néző vagy hallgató szerepe jut nekünk, mert a rítust magát a nagyobb közösségek, az egyházak, a nemzet, az állam erre kijelölt szolgálói végzik el.

A rítusoknak nagyon fontos szerepük volt az emberi viselkedés evolúciójában, és a jól kialakított rítusok jelentősége ma is nagy. Nagyon nehéz, és nem is lehet egyértelműen rekonstruálni az emberi viselkedés evolúciós folyamatát. Nincsenek vagy legalábbis nagyon ritkák a *viselkedésmaradványok*, csak az utolsó harmincezer évből ismerünk ilyeneket. Apró csont- és kőfaragványokat, barlangrajzokat, amelyekből a különböző szertartásokra következtetni lehet. A fajunk viszont körülbelül százötvenezer éves, valószínűleg ennél is régebben van beszélt nyelve, egészen biztosak lehetünk abban, hogy a rítusai még régebbiek, minden bizonnyal megelőzték a beszélt nyelv kialakulását. Gondoljuk csak el, a rítus szerkezetét szigorú szabályok írják elő, tehát a rítus valamiféle ismeretet, tudást hordoz. Felidézésével a benne rejlő

értéket, ismeretet megismételjük, újra mindenki gyakorolja. Másrészt a rítus nem csak egyszerű ismeret, olyan, mint egy szakkönyv manapság, amit bármikor fellapozhatunk, ha a benne rejlő tudásra kíváncsiak vagyunk. Nem, a rítus érzelmeket is felidéz. Az érzelem is a tudás egyik alkotóeleme. Félni a halottaktól, az ellenségtől, örülni a közösség összehangolódásának, az együttes szeretetnek, a javak közös fogyasztásának nagyon fontos kulturális ismeret. Archaikus társadalmakban a rítusok az évszakok változásaira, a megfelelő időben elvégzendő tennivalókra is figyelmeztettek. Egy másik fontos funkciója a rítusok érzelmi töltetének az, hogy nemcsak felidézi az ismeretet, a követendő szabályt, hanem újra megtanítja. Modern tanulási vizsgálatok azt igazolják, hogy az ember felfokozott érzelmi állapotban tanul a legmaradandóbban. A jól végzett rítus tehát minden ismétlésnél újra és újra beégeti magát a memóriánkba. Egy stabil, normális társadalomban a rítusok behálózzák a mindennapi élet egészét, és keretet, referenciaalapot adnak az egyénnek, hogy saját életének ritmusát, saját apró rítusait a nagy egészhez illessze.

Nem szégyen ünnepelni, nem szégyen követni az ünnepi rítusokat, nem valami kulturális felsőbbrendűség jele, ha valaki lenézi az ünnepet, hanem tudatlanság. Az ünnep közel hoz másokhoz, gyermekeinkhez, szüleinkhez, barátainkhoz, egy napra vagy néhány órára újra létrehozza a régen elvesztett közösséget, és reményt ad arra, hogy ember voltunkban talán megmaradunk.

SZABÁLYOK ERDEJE

Az agresszió

Az agressziót szörnyű dolognak tartjuk, pedig Isten legjobban működő találmánya az állatvilágban, nálunk persze ez se, rémes az egész, de hamarosan rátérek a részletekre.

Bölcsen úgy rendeltetett, hogy az állatok számára hasznosítható erőforrások mindig szűkösebbek a szükségesnél, és ez őket az Úrnak kedves vetélkedésre készíti. Egyrészt izgalmas figyelni, vajon melyik nyer a végén, meg elősegíti a természetes szelekciót is, ami az evolúció egyik legfontosabb mechanizmusa, és arról Ő már korábban látá, hogy az jó. Az állatok csudára szaporák, azt is kiszámították már, hogy ha minden erőforrás: táplálék, víz, tér, levegő rendelkezésre állana, akkor egy-egy állat teljes populációjának tömege milyen gyorsan érné el a Föld tömegét. A tudósok unalmukban, rendszerint reggeli kávézás közben elmélkednek ilyen baromságokon, de kiderült, hogy néhány óra alatt még egyetlen baktériumsejt is képes lenne osztódással Föld tömegűre szaporodni, de ha a valamivel lassabban szaporodó elefántokat számoljuk, az is csak néhány száz év. Vigyázni kell tehát, kicsi a bolygó, korlátozottak az erőforrások. Ezt az állatok meg a teremtőjük pontosan tudja és érti, sajnos az ember még nem, de erről majd később. Szóval, semmiből sincsen elég, versengeni kell, és a versengés legostobább módja az lenne, ha szabályok nélkül mindenki rávetné magát a kívánatos erőforrás valamelyik darabjára, és azt utolsó leheletéig védelmezné. Ha így tennének, akkor az állatok hamar kihalnának. Lehet, hogy az ember ezért nem fog, de ez még nem egészen biztos. Maradjunk az állatoknál. Az agresszió olyan velük született viselkedésforma, amelynek segítségével a védelmezni kívánt erőforrás közeléből az abban részesedni kívánó fajtársat eltávolítják. Nem szépítem a dolgot, időnként undok, erőszakos eszközökkel.

Tudják, milyenek Isten állatkái!

Az a ravasz trükk ebben a dologban, és Istené az érdem, hogy a legtöbb agressziós aktus során az erőpróba csak addig folyik, amíg

az ellenfél a láthatáron van. Ha feladja – elballag, elszáll, elúszik vagy elcsúszik –, akkor vége az agressziónak, aki elmegy, az most, itt éppen nem részesedik az erőforrásból. Ez persze neki piszkosul kellemetlen érzés, de a verést megúszta, még él, és lehet, hogy holnap, esetleg máshol neki is sikerül. Vagyis ha nem zabálásról van szó, az állatok nem akarják egymást kiirtani, ami bizonyos elismerést megérdemel.

Ez az agressziós versengés néha annyira szelíd, szakkifejezéssel annyira *ritualizálódik*, hogy a néző nem is gondolja, hogy ezek itt éppen vadul küzdenek valamilyen erőforrásért. Kedvenceim a látványíkok ebből a szempontból. Hímjeik természetesen megverekednek a nőstények kegyeiért, hiszen csupán a legerősebb, legrátermettebb hímeknek lehetnek utódaik a következő generációban Isten rendelése szerint. No, de nem esnek egymásnak, mint az állat, hanem körbejárák egymást, szemügyre veszik a konkrét erőviszonyokat, majd az egyik szépen, nyugodtan megfogja a másikat a nyakánál fogva és felemeli. A másik nem kapálódzik, ellenkezik, ugrál, káromkodik, hanem szépen tűri, és ernyedten lóg a levegőben, pihen közben és elmélkedik. Ha az őt emelő társ már elfáradt, és úgy gondolja, kis kávészünet jöhetne, akkor leteszi ellenfelét. Aki kipihenten, jó erőben most az előző emelőt emeli fel a nyakánál fogva, aki ezt szintén elviseli, talán örül is, hogy ha már nincs kávé, legalább lógni lehet egy kicsit. Ez a helycserés lógatás több fordulóban folyik, és, ugye, gyíkméretekhez képest a másik gyík kurva nehéz, tehát a fiúk fáradnak. Nem verekszenek, de fáradnak, és tulajdonképpen ez a lényeg, mert órák múlva, több emelési forduló után az egyik, a gyengébb, úgy gondolja, hogy neki ennyi elég, nem olyan izgalmas ugyan, mint a szex, de mára befejezte, és szépen hazamegy. Aki ott maradt, a nyertes, meg fáradtan, de kielégült pofával megtermékenyíti a közelben áhítatosan várakozó nőstényt.

Hát nem gyönyörű?

Kicsit hasonlít a súlyemeléshez, bár néha ott a megtermékenyítés elmarad, vagy halasztódik, viszont a látványíkoknál nincsen vizeletvizsgálat, és kiabálni sem kell emelés közben, de az egész ugyanolyan izgalmas.

Az agresszió gyakorta arra is szolgál az állatoknál, hogy jó időre előre eldöntsék, ha felbukkan valamilyen fogyasztásra érdemes dolog, erőforrás, akkor az kié legyen vita nélkül. Természetesen a korábbi agressziós rangsorviták nyerteséé. Főleg a csoportban élők használják. Vagyis egyszer-egyszer agresszívan verekedni kell, kialakul a rangsor, és az erőforrásból rendre a rangsor elején lévők részesednek először. Ha netán marad valami, az persze az utánuk jövőké.

Remélem, kezdenek ráismerni az emberi szituációkra is.

Az agresszió olyan alaptulajdonsága az állatoknak, ami nélkül kipusztulnának, és magától értetődően az emberi természetnek ugyanúgy része az agresszióra való készítés, bármit is gondolnak erről a széplelkű bölcsészek. Az emberi agresszió eredetileg éppen úgy a faj védelmére szolgált, mint az állatoknál, de lehet, hogy talán mi leszünk az egyetlen faj, ahol a dolog a visszájára fordul. Kínos ügy, ugye, nem kellett volna mindent ránk bízni, szabad akarat meg effélék...

Amikor Isten az embert teremtette, a Bibliában írottakat csupán képletesen kell érteni, nem földet vagy port vett, azzal sok macera lett volna, hanem volt ott egy a csimpánzokra hasonlító, de két lábon járó majom, az *Australopithecus euripides*, ezt vette az Úr az Ő kezébe, és látá, hogy így nem jó, mert ugyan talpon jár, meg csoportokban él, de agresszív, mint egy állat, és kultúrája meg semmi. Nem fog ez így üdvözülni, az biztos. Nekilátott tehát, és néhány millió év alatt olyan csinos asszonykát, Évát, meg kanos fiatalembert, Ádámot faragott belőlük, hogy az állatok is csak néztek. A paradicsomból való kiűzetésnek nevezhetjük a folyamatot, ami közismerten azzal járt, hogy arcunk verítékével kell a kenyerünket megkeresnünk. Ha persze Ádámnak muszáj dolgozni járni, meg családi életet élni és effélék, nem maradhat olyan agresszív, mint a csimpánz, hanem szelíd, türelmes, toleráns, szófogadó, alkalmazkodó valakit kellett belőle faragni, vagyis minimalizálni kellett az agresszióját. Tűrhetetlen lenne például, hogy mindenki falhoz vágja az anyósát, ha az felmérgezési, pedig ez gyakran megtörténik. Ha viszont kevés az agressziós készítés, persze az állatokhoz mérve, akkor jöhet a közösség, a kultúra, ígéretes

vallások meg minden, és valahogyan elboldogulunk az anyósokkal is, különösen, ha azok nem mérgesítenek fel minket. Én már évtizedek óta bizonygatom, hogy az ember a legszelídebb, legaranyosabb, legkevésbé agresszív állata a bolygónak, de ennek szinte semmi hatása a publikumra. Ugyan, vetik ellen, tegnap is megöltek három kelet-tamilt a helyi kocsmában, ráadásul a buszvezető üvöltözött reggel, hogy tessék igyekezni a leszállással, tele agresszióval a világ.

Édes barátaim! Utolsó kísérletem.

Az Úr apró, kellemes közösségekben gondolkodott annak idején, és mindent megtett, hogy a közösség tagjainak egymás elleni agresszióját mérsékelje. Sikerral. Melyik templomban verekedtek össze a hívek? Volt ott pofon, gyilkosság? Ugye, senki sem tud ilyenről? Előfordul esetenként egy-egy kuratóriumban vagy falugyűlésen, hogy valaki ittasan inzultálja a vezetőket, de többnyire csak szóban küldi el őket a melegebb erőforrásokhoz. Ez a fajta agresszió még a lávagyíkokénál is szelídebb. Van, de kismértékű és nagyon szelíd. A kiabálás, becsmélés, fenyegetőzés, a vérfertőzésre felszólítás finom ritualizált formái az emberi agresszióknak. Tessenek a csimpánzokra gondolni, azok is összegyűlnek naponta, ha már jóllaktak, és nagy meleg van. Ejtőznek, játszanak a kölykökkel, majd előbb vagy utóbb, szinte mindig a hívek, dühbe gurulnak, mellüket döngetik, és hangos üvöltéssel egymásnak esnek, de nem a mamájukat emlegetik, hanem ütnek, harapnak. A kölykök visítanak, az anyák felkapkodják kiskorú magzataikat, és gyorsan továbbállnak. Ez kérem, az agresszió. Rendszerint az alfahím vet véget neki, nem kevésbé kíméletlen eszközökkel. Ez egyébként azért normális dolog a csimpánzoknál, mert így döntik el a rangsorbeli helyezéseket, hogy amikor igazi tét van, immár agresszió nélkül, könnyen, gyorsan határozhatnak.

Már szinte látom a nyájas olvasó felháborodását, és hallom agresszív kifakadását a háborúkról, lázadásokról, rablások, tüntetések, gyújtogatás, kukaborogatás, melldöngetés. A nyájasnak igaza van. Mindig. Akkor is, ha az egészzet nem érti. Az Úr jótékonyága folytán az ember, ugye, kedves, szelíd, szinte vajra

lehetne kenni, ha közösségekben, igazi közösségekben él. A kocsmá, stadion, kínzókamra, guantánamói tábor nem igazi közösségek. Az itt a valódi probléma, hogy miközben az Úr teljesen elmerült a nem agresszív szelíd közösségi ember teremtésében, és a különböző ritualizált agressziós formák változatosságát igyekezett minél tágasabbra terjeszteni, hogy az anyósviccek is beleférjenek, meg a cigányozás, zsidózás, de még a korlátolt *bunkó, idióta állat, liberálbolsi* kifejezések kulturált használata is, közben sajnos teljesen megfeledkezett a csimpánzok vad csoportagressziójáról, amelyet a szomszédos csimpánzcsapatok ellen használnak. Ha elkapnak a hímek egy-egy ilyen idegen, alacsonyabb rendű, szaros bunkót, az megemlegeti, kínozzák, harapdálják, elharapják a torkát, és ugrálnak a tetemén, amíg élet van benne. Ja, kérem, ez egy másik csapat tagja. Mind barmok és alávalók. Csak a nőstényeknek kegyelmeznek, azokat beráncigálják a saját területükre, és mint a boszniai háborúban, használják őket. Ez a fajta csoportok közötti agresszió az embernél is megtalálható, benne maradt az ősből, semmit sem szelídült az evolúció során. Sajnos az Úr sem mindenható.

Az eredeti elképzelés szerint az ember kicsi, zárt közösségekben élt volna a bioszférában, annak is a legparadicsomibb részén, és ha ezek véletlenül összetalálkoztak is, miért verekedtek volna? Föld volt elég, paradicsom is, cseréltek néhány asszonyt meg sőt és továbbálltak. A baj, mint ezt hiteles forrásból mindenki tudhatja, a tudás fájából ered, az ember olyan sikeres faj lett különböző tudós praktikái révén, hogy benépesítette az egész Földet, és amint a jobb helyek elfogytak, nem volt hova menni, de ott a sok éhes száj, és ezek a nemtelen gyűttmentek itt, a szomszédban, akik ráadásul undorító szokásokat terjesztenek, meg tetvesek is, és olyan elálló, görbe a fülük, elfoglalják a jobb területeket. Hát nyilvánvaló, hogy nekünk, nemesebb, jobb, érdekesebb, kulturáltabb közösségnek meg kell védenünk magunkat, mert azok ugyan még szegények, meg gyengék, és visítva menekülnek, ha izmos, kigyúrt, kopasz fiainkat meglátják, de ki ismeri a jövőt? Ki fognak túrni minket apáink földjéről! Milyen szép is volt, amikor apáink idejöttek, és elzavarták a korábbi magukat felsőbbrendűnek képzelő, alávaló tulajdonosokat!

Szóval minden okunk megvan, hogy kurvára agresszívak legyünk velük. Az embernek faji jellegzetessége, hogy közösségeit élesen megkülönbözteti minden másfajta népségtől. Annyira szelíd, hogy amikor a saját közösségei nem jól működnek, felbomlanak, akkor elviseli mások társaságát is, hajlandó még egy adott területen elegyedni is velük, de magában idegennek tartja őket, és ha alkalma van, ezt sokféleképpen ki is mutatja. Természetesen keresi a hozzá hasonlók gyülekezeteit, hátha újra kialakul majd egy jó kis közösség, és akkor együtt kisöpörjük az egész rohadt, idegen bandát.

Tetszenek érteni?

A felelősség biológiája

Az emberi felelősség roppant összetett társadalmi jelenség, de elég jól elemezhető, és biológiai vonatkozásai is vizsgálhatók.

A felelősségnek különböző társadalmi, szerveződési szintjei vannak. Beszélhetünk egyéni felelősségről, arról, hogy a saját személyes cselekedeteink, döntéseink során milyen szempontokat veszünk figyelembe, és miért. Azután beszélhetünk egyes társadalmi csoportok lazábban vagy pontosabban meghatározható körének, mint például a tanároknak vagy az értelmiségnek a felelősségéről, és persze lehetséges, hogy tovább emelkedünk a skálán, és felvethetjük az európaiak, a nyugati világ vagy akár az egész emberiség felelősségét. A felelősség tárgya is igencsak megsokasodott. Felelős lehetek a társaimért, az általam kezelt technikáért, az általam vallott hiedelmekért, azon csoportok aktivitásáért, amelyek szorosabban vagy lazábban a tagjuknak tekintenek engem. Hogyan választhatom meg a saját felelősségem szerveződési szintjét, tárgyát és hatókörét?

A különböző szerveződési szinteken megfogalmazható felelősségkonceptiók biológiai tartalma és azok hatékonysága is nagyon különböző. A legcélszerűbb talán a legelején kezdeni, és azt vizsgálni, hogy hogyan jelenhetett meg a felelősség mint jellegzetesség az emberi gondolkodásban.

Különösebb érvelés nélkül állíthatjuk, hogy az állatvilágban ez a tulajdonság nem található meg, és ennek nagyon jól meghatározott evolúciós okai vannak. Az állatok valamennyien igazi és végletes individualisták, egyedi és genetikai érdekeik kizárólag saját magukkal kapcsolatosak. Még az olyan magasabb rendűnek tűnő jelenségek mögött, mint például az anyai ösztön, kimutathatók és mérhetőek a minden betöltő egyéni érdekek. Az anyai ösztönt a lehetséges szaporodási siker maximalizálásának törvénye formálja. Azoknál a fajoknál, amelyeknél az anya védelmezi ivadékát, kockáztatja ugyan magát vagy jövőbeni szaporodását az éppen meglévő ivadék érdekében, de ezt a számára még várható ivadékok

számának függvényében teszi. Az idős, a szaporodási életkor végén álló anyák mindent megtesznek utódaikért, akár az életüket is áldozzák értük, míg a fiatal anyák, akik esetleg még sok évig szaporodhatnak, sokkal kevésbé hajlamosak az áldozatokra. A genetika törvényei alapján ez így is van rendjén.

Az ember ebből a szempontból egészen különleges helyet foglal el az állatvilágban. Gyerekein kívül egész családját, sőt esetleg a nem csak rokonokból álló csoportját, törzsét, kultúráját akár az élete feláldozásával is hajlandó, legalábbis millió évekig hajlandó volt, megvédeni. Ez a csoportviselkedés páratlan az állatvilágban (világos, ugye, hogy nem soroljuk az állatok önzetlen viselkedése kategóriájába azokat az eseteket, amelyekben az áldozatot hozó állatnak kimutatható genetikai érdeke fűződik a látszólagos áldozathoz). A nem rokon tagokból álló csoport érdekeinek védelme, az ilyen csoportért érzett felelősség igazi emberi attribútum. Kialakulásának biológiai tényezői vannak, a csoportok iránti vonzódás, az elfogadott csoporttagsággal járó érzelmi elkötelezettség, lényegében az adott kultúrához kapcsolódó erkölcs megjelenése.

Sok társadalomtudós úgy vélhetné, hogy éppen itt van vége a biológiának, ezután már kizárólag társadalomtudományi kategóriákkal operálhatunk, de ez nem így van. A biológiai faktorok nem csak megteremtik az emberi felelősség alapjait, alaposan be is határolják annak hatékonyságát. Jól megfigyelhető, hogy az emberi felelősség bizonyos személyes térben működik csak hatékonyan. Amikor döntéseink mások, de legfőképpen akkor, ha általunk jól ismert mások életét, sorsát befolyásolják. Ilyenkor felelősségünk megnyilvánulása az optimális tartományban van. Gyorsan hozzáteszem, hogy persze az is nagyon fontos, hogy a szocializáció, az adott kultúra, amelyben ez történik, alaposan kiterjesztheti és összeszűkítheti a felelősség tartományát. Felelős vagy, kisfiam, magadért. Ez egyértelmű. Felelős vagy a családotért, ez már nem annyira, felelős vagy a faludért, városodért, országodért, ezek még kevésbé. Milyen rokonom is nekem a Pisti? Az anyám előző házasságbéli férjének a gyereke, ő családtag? Mikor is költöztem

ebbe a városba? Tehetek én bármiről is, ami itt történt eddig? S ezután?

Szóval bekavar itt a kultúra alaposan, pedig még a biológiával sem végeztünk. Az emberi evolúció évmilliói alatt az emberekben kifejlődött például a gyors, csak a közvetlen következmények figyelembevételén alapuló döntések tulajdonsága. Az emberek mindennapi életében sokkal fontosabb szerepet játszottak az időben rövidebb hatótávolságú folyamatok, mint azok, amelyek csak lassan, sok év vagy évtized alatt fejtették ki hatásukat. Ezt a tulajdonságunkat nevezte a szociobiológia kiváló alapító atyja E. O. Wilson „velünk született paleolit gondolkodás”-nak. Ha választhatunk két megoldás között, amelyek egyike némi közeli jót és távoli nagyon rosszat, a másika pedig közeli kicsi rosszat, de távoli jót jelent, akkor habozás nélkül a közeli jót ragadjuk meg. Ezért irtjuk ki például az esőerdőket, ezért eregetjük a levegőbe a szén-dioxidot és a folyókba a sok mérget. Lényeg az, hogy ha a döntéseink túlságosan összetett rendszerre vonatkoznak, akkor nem vagyunk igazán bölcsek a lehetőségek megítélésében. Az emberi felelősség kategóriái leginkább szociálisak, és ha valamely oksági láncolatban a szociális tényezők csak később következnek, a felelősség gyorsan eltűnik.

Semmiféle hátránya nem volt az effajta mentalitásnak az ősidőkben. Kevés ember volt, szinte végtelen terület, és a jövő horizontja is alig néhány hónap. Ha a környéken minden állatot kiirtunk, majd továbbmegyünk, és újabakat találunk. Amikor úgy húszezer évvel ezelőtt néhány derék mongol megjelent az amerikai partokon, hogy az indián őslakosságot megalapítsa, a vadászatnak egy igen hatékony formáját gyakorolták, felgyújtották az erdőt, és összegyűjtötték a megégett állatokat, hétről hétre, lépésről lépésre, szépen, lassan, óceántól óceánig, így keletkeztek a nagy amerikai prériek. Az erdő azóta sem tud ott regenerálódni, érdekes nagy testű állatfajok tucatjai tűntek el hirtelen, nyomtalanul.

Felelősség?

Miért?

Kinek?

A folyókba mindenféle szemetet bele lehet dobálni, elviszi az. A felelősség akkor vetődik fel, ha már szennyezve jön, ha mások már

olyan sokan dobáltak bele mindenfélét, hogy nekünk itt is kellemetlen a dolog, és nem lehet továbbállni, mert már mindenhol áll valaki a parton, és szemetet szór a folyóba.

Ez a rövid távú, csak a jelennel, csak néhány évvel, csak a közvetlen környezettel törődő szemlélet genetikai örökség, ami persze nem azt jelenti, hogy akkor mi ilyen felelőtlen állatok vagyunk, és ennyi. Nem. Itt jöhetne segítségünkre a kultúra, és jön is számtalan ismert esetben. Egyes brazil indián törzsek, amelyek ökológiai környezetében kevés a felhasználható vadállat és növény, olyan hiedelemvilágot fejlesztettek ki, amelyben igen szigorú „spirituális anyák” felügyelik az erőforrások észszerű felhasználását, és ha valaki, mondjuk, megöl egy állatot, de csupán a bőrét használja fel, a húst ott hagyja elrothadni, arra szigorú büntetések, betegségek, sérülések várnak. Ugyancsak büntetés vár azokra, akik a szükséges két-három gyermeknél többet hoznak a világra.

A megfelelő kulturális eszközök tehát – elvben legalábbis – képesek genetikai hátrányainkat kompenzálni.

Ehhez persze elegendő idő kell, lehet, hogy az észszerűen gazdálkodó törzsek sok száz észszerűtlen törzs kihalása után jelentek meg. A kulturális evolúció is sok selejttel dolgozik. A jelen problémája éppen az, hogy racionálisan beláthatjuk hátrányainkat, előnyeinket, de nem tehetjük ki a ma élő társadalmakat a közvetlen szelekció durva hatásának. A mai populáció létszáma a bolygó teherbíró kapacitásának közvetlen közelében van, nem kockáztathatjuk a populáció és a jelenlegi társadalmak „természetes” összeomlását azért a hiedelemért, hogy hátha utána valami értelmesebb kultúra alakul ki. A jelenkor társadalmi felelőssége, hogy kulturális hiedelmeit egy virtuális térben előre szelektálja, és az ember rövid távú felelősségérzete ellenére létrejöjjenek azok a „spirituális anyák”, akik megóvnak az energiapazarlástól, a környezetszennyezéstől, a túlszaporodástól.

További probléma az, hogy a modern társadalmakban a felelősség egyéni és társadalmi szintjei összemosódnak. Hogyan lehet a környezetszennyezés ellen hatékonyan védekezni?

Úgy, hogy én magam ügyelek arra, hogy ne szemeteljek?

Miközben óriásvállalatok a szennyező anyagok millió tonnait ömlesztik naponta a környezetbe?

Törvényekkel? Szennyezési kvótákkal?

Miközben nem az észszerűség, hanem a piac erői mozgatják a termelést. A kvótákat adják-veszik, a leghatalmasabb állam el sem fogadja a korlátozást.

Milyen érdekes például, hogy a történelmi vallások kialakulásuk idején igen érzékenyen reagáltak társadalmi problémáira, de ma, a nagy, megkerülhetetlen rendszerproblémákról vagy hallgatnak, vagy merev dogmáikkal növelik a bajt, és alaposan hozzájárulnak a társadalom érzéketlenségéhez. Ez az ő felelősségük. Hogyan lehetne erre őket ráébreszteni?

Hogyan alakíthatók ki azok a globális hiedelemrendszerek, amelyek megóvják az emberiséget a legrosszabbtól?

A jelenlegi társadalmi fejlődés az atomizálásnak, az egyszemélyes csoportok kialakulásának kedvez. Eltűnnek azok az érzelmeken, összetartozáson, belső kényszereken alapuló erők, amelyek képesek lennének a várható eseményeket kedvezőbb mederbe terelni.

Lehet, hogy eljött az ideje az új kényszereknek, az új, mindent átfogó közösségeknek, az új és rendszerszemléletű vallásoknak.

A felelősségnek vagy a sors játékának tárgya lesz-e ez?

És itt áll meg a biológia.

Hogyan lesz az ember „munkafüggő”?

Az embernek sokféle, az állatokétól különböző viselkedésszabályozó mechanizmusa van, amelyek főként abban segítik, hogy minden szempontból megfeleljen a szociális környezete kívánalmainak.

Egy magányosan élő állat pontosan érzi, hogy mikor fáradt el, mikor van szüksége pihenésre, erőgyűjtésre, és ha éppen nem üldözi valaki, amikor persze végső tartalékait is képes mozgósítani, akkor a „munkát”, pihenést illetően az érzéseit követi.

A csoportban élő állatoknál ez már kicsit másképpen van, előfordul, hogy valamelyik csoporttag jól elfáradt, és pihenne egy keveset, de csoportja éppen odébb akar állni. Ilyenkor persze menni kell, mert a csoport nélkül kicsi az életben maradás esélye. A fáradt csoporttag tehát, mintha üldöznék, mozgósítja vésztartalékait, és igyekszik együtt tartani a többiekkel. Ha nem sikerül, működik a természetes szelekció, a beteg, sérült, fáradékony egyedeket fogyasztják el legelőször a ragadozók.

Nálunk ez nem így van. Bizonyára sok olvasónak vannak emlékei gyermekeiről vagy saját gyermekkoráról, amikor egy jó kirándulás során rettenetesen elfáradt, és nem volt, ki cipelje, s nem lehetett lemaradni. Nem lehetett megállni. Sírt, duzzogott, de ment. És egy rákövetkező fél óra múlva a fáradtság hirtelen elpárolgott, kellemes jó érzése lett, és még órákig is képes volt ebben az állapotban kutyagolni.

Sportolók is ismerik ezt a fajta különös felülemelkedést a fáradtságon, különösen azok, akik hosszantartó, de nem különlegesen nagy erőfeszítéssel dolgoznak. Például a maratoni futók. Egy megfelelően edző maratoni futónak naponta sok-sok kilométert kell futnia, hogy formába hozza és tartsa magát. Aki erre képes, az emlékszik rá, hogy a tréning elején majd meghalt a fáradtságtól, de később megszokta a növekvő kilométeradagokat, egyre könnyebben futott, sokszor órákig. Valamilyen kellemes, könnyű, lebegő érzés keríti ilyenkor hatalmába, és nagyon jól érzi

magát. Sokan azt gondolják, hogy igen, a rendszeres mozgás, a jól fejlesztett izmok meghozták az edzések hasznát, most már könnyedén fut a sportoló. Sokáig ez volt a nézet, de azután a sportorvosoknak feltűnt, hogy itt valami nem stimmel. Túlságosan megszerették ezek a fiúk a napi sok tíz kilométert. Nagyon szeretnek edzeni, ha erre megvan a lehetőségük, jól érzik magukat, de nagyon kedvetlenek, szinte depressziósak lesznek, ha valamilyen elfoglaltság miatt egy nap nem edzhetnek. Különösen jól látszik ez a furcsa hatás, amikor egy-egy maratonista „kiöregszik”, és abba kéne hagynia az edzéseket. Sokuknak nem sikerül. Bár sérüléseket szenvednek, és kifejezetten hátrányos már idősödő szervezetük számára a napi nagy edzésadag, de nem tudják abbahagyni. Sportorvosok derítették ki, hogy miért. A rendszeres nagy terhelés hatása ellen védekezik a szervezet. Az agyban endorfinok, az ópiumhoz hasonló fájdalomcsökkentő és kellemes érzéseket okozó anyagok termelődnek. Szabályos addikció, „edzésfüggés” alakul ki. Ha már kialakult az edzés napi adagja, abbahagyása elvonási tüneteket okoz, ha nem is olyan súlyosakat, mint a növényi drogoktól függőknél, de ahhoz sok szempontból hasonlót.

Az ember számára nagyon fontos csoportszinkronizációs mechanizmusok egyike ez. Ha a csoport számára munkát kell végezni, akárcsak együtt szaladni, menni sok órán keresztül, fontos, hogy ebben mindenki részt tudjon venni, az is, aki már elfáradt, és a legszívesebben lefeküdné. Az endorfinrendszer jutalmazza a „túlfáradást”, érdemes az egyéni teljesítményt a többiekéhez igazítani, mert ez az egész csoport hasznára van. Az embercsoport nem hagyja el a gyengéket, a fáradékonyakat, és összetartását megkönnyíti ez az élettani folyamat. Persze nem ez az egyetlen szinkronizáló mechanizmus, de az egyik legfontosabb. És nem is képes mindig segíteni, egy bizonyos munkateljesítményen felül a fáradtság győz, hiszen a teljesítménynek élettani határai vannak. Ez a szabályozórendszer csupán a fáradtság érzését mulasztja el, az abszolút teljesítményt nyilvánvalóan nem tudja fokozni. De a fáradtság érzésének első jelentkezése meg a teljesítmény élettani határa eléggé messze vannak egymástól, és a fáradtság érzését viszik el az agyi endorfinok.

Nos, ezt a függő állapotot nemcsak futással, sporttal lehet elérni, hanem például munkával is. Fizikai és szellemi munkával is. Aki dolgozott már valamilyen csapatban, brigádban, tudja, hogy ugyanúgy, ahogyan az elfáradt kirándulót kísérik az endorfinok, kísérik bármilyen más munkában is, csak túl kell jutni egy bizonyos ponton. Ebben segít az összetartó csapat! Holtfáradt vagyok, és ha egyedül végzem a munkám, akkor leállok, megpihenek. Csapatban nem mindig lehet. Még tart a munkaidő. Figyelnek. Együtt vállaltuk, lenéznének, ha most megállnék. Csak túl kell jutni azon a bizonyos holtpontra!

Természetesen nem lesz mindenki munkafüggő, ha egyszer-kétszer segítettek rajta az endorfinok, viszont aki sokszor megtapasztalja azt a kellemes érzést, amivel ez jár, az megtanulja, hogy hogyan működik ez a folyamat. Rájön, hogy a fáradtság első jelét még nem kell komolyan venni, kicsit inkább rá kell még hajtani, és akkor jön a kellemes rész. Az egyenletes tempójú, lebegő, könnyű munka. Az ilyen ember anélkül, hogy endorfinokról valaha is hallott volna, szépen elkezdi úgy szervezni az életét, hogy a munka által kiváltott kellemes érzés sokszor előjőjön. Az ilyen ember a munkafüggő. Szerencsére még nem büntetik.

Kezelése nehéz, de nem reménytelen.

A szabály az szabály!

A humánétológusnak az a sejtése, hogy az emberek nem sokat tudnak arról, miért is szoktunk szabályokat követni. Mert ez nem magától értetődő. A jogalkotók nemcsak abban maraszthalhatók el időnként, hogy a bevezetett jogszabály önmagában rossz, hanem abban is, hogy nem vizsgálják azokat az etológiai és társadalmi feltételeket, amelyek szükségesek egy új szabály betartásához.

Az ember és az állatok közötti számos nagy különbség egyike az ember szabálykövető viselkedése. Pontosabban ennek a lehetősége, hiszen az emberi viselkedést szabályozó biológiai tényezők nem azt mondják, hogy mindig és bármiféle szabályt hajlandók vagyunk követni, hanem csupán azt, hogy adott esetben képesek vagyunk erre.

Melyek az adott esetek?

Ezt akkor lehet kideríteni, ha figyelembe vesszük, hogy ősidőkben hogyan is jött létre a szabálykövetés tulajdonsága. Állati rokonainkban is erős a rangsor tisztelete, a feljebbvaló elismerése, erről már az agresszióval kapcsolatosan értekeztem. Ennek evolúciós oka nagyon egyszerű. A rangsor az erőforrások elosztásának optimális módszere. Ha adódik valami finom falat, kényelmes hely, nem kezd minden közelben lévő állat verekedni érte, hanem a legtöbb némán figyel a rangsorban az elsőt, aki szépen, kényelmesen elfogyasztja a falatot, elfoglalja a helyet. Verekedés nélkül. A békés aktus mögött az a hosszú, már említett tapasztalat áll, hogy korábban már a csoport tagjai sokszor összemérték erejüket, és történetesen mindig az a bizonyos egyed lett a legerősebb, aki a rangsor legelején van. Ezt megjegyezték, és amíg el nem felejtik, vagy valaki meg nem veri mégis, konfliktus esetén engednek az elsőnek, meg mindenki másnak, aki a rangsorban előttük van. Így nem kell folyton verekedni. A rangsort persze ki kell alakítani, és erőszakkal jár, de ez a módja. A pozícióért rendszerint párosával mérkőznek, a többiek csak nézik, és memorizálják az eredményt. Ez így azért is célszerű, mert ha a

javakért verekednének, mindenki érdekelt lenne, és tömegverekedésben aligha alakul ki rangsor. Az állatok bölcsek.

Megvan ez a késztetés bennünk is persze, de kiegészült a szabálykövetés állatok között ismeretlen, fura tulajdonságával, mégpedig olyan módon, hogy az állatoktól teljesen eltérően, az ember az általa kialakított rangsorba, amely apát, tanárt, főnököt, papot, polgármestert, minisztert, királyt, elnököt és más efféle népeket helyez minket engedelmességre utasító pozícióba, képes szabályokat is beilleszteni. A rangsorunk tehát vegyes, személyek és szabályok sorakoznak benne szigorú hierarchia szerint. A minket körülvevő szabályok fonadéka úgy két-három éves korunkban kezd kiépülni. Tiszta ruhában nem szabad a földre ülni! Felöltözve nem szabad a pocsolyába ugrálni! Zsíros kézzel nem szabad a könyveket lapozgatni! Látható, hogy eleinte főként azt tanítják aggódó szüleink, hogy mit nem szabad, és mi könnyíti meg az ő életüket. Később már bonyolultabbak lesznek a szabályok: teli szájjal nem beszélünk, evés előtt kezet mosunk, és előre köszönünk az undok szomszéd néaninek. Az említettek apró, a szociális életet megkönnyítő szabályocskák, még később jönnek az igazán fontosak. Ne lopj! Akkor se, ha az aprócska úrhajó hiányzik a saját járműkészletedből. Ne hazudj, akkor se, ha mi, felnőttek a te érdekedben időnként elferdítjük a dolgokat, de ezt te még nem érted. Ez is szabály: te még nem érted, kis hülye, majd megérted egyszer, most az a fontos, hogy a kimondott szabálynak azonnal engedelmeskedj, mert kupán váglak. A szocializáció keserves útját efféle szabályok kövezik ki. Sok szabály viszont csak kiegészítésekkel értelmezhető, és ezeken, ugye, mindig lehet vitatkozni. Például ilyen a rangsorban általában előkelő helyet elfoglaló szabály, a *ne ölj* parancsa, amelyet a legtöbb ember hajlandó követni, kivéve, ha valaki, aki ennek a szabálynak is felette áll a rangsorban – például háború esetén az állam, a sereg valamelyik képviselője – éppen ezzel ellenkező utasítást ad. Vagyis, ha a vállalati főnökünk ad gyilkolásra utasítást, akkor azt általában nem követjük, hivatkozunk a szabályra, ha viszont becsaptak a seregbe, és egy tábornok vagy pláne őrmester ad parancsot erre, akkor a szabályt nem követjük már, mert a tábornok és az őrmester, különösen az utóbbi, nagyobb úr.

Vannak persze ártatlanabb esetek is. Például, amikor a józan „paraszti” ész szabálya és egy közlekedési szabály vetélkedik a rangsorbeli magasabb pozícióért. Német pszichológusok egyszer megvizsgálták, hogy az autósok milyen arányban tartják be a közlekedési lámpa pirosának tilalmát kisebb, csendes városokban, éjjel, akkor, ha egy jól belátható útkereszteződésben senki nem látható. Tehát sem rendőr, sem járókelő, sem valamilyen másik közlekedési eszköz. Kiderült, hogy az autósok kb. hetven százaléka ilyenkor is megáll az útkereszteződésben, és türelmesen várja a zöld jelzést. Harminc százaléka viszont úgy gondolja, hogy a szabálykövetésben helye van a józan megfontolásnak is, és miután tiszta a helyzet, szépen áthajtanak a piroson. Meg kell jegyezni azt is, hogy a hölgy vezetők kilencven százaléka áll meg, az úr vezetőknek csak körülbelül a fele. A hölgyek tehát általában erősen szabálytisztelők, mondom női olvasóimnak, az urak pedig kreatívabbak a szabályok alkalmazásában, mondom a férfiaknak.

Látható az eddigiekből, hogy az ember a szabályokat is rangsorolja, a szabálykövetés és a rangsor vegyes rendszert alkot, és ha erről nem tudunk, az bizony sokféle problémát okoz.

Hogyan kerül egy szabály a rangsorbeli helyére?

Modern időkben szabályok ezrei működnek egyszerre, és bizony az egyik legalkalmasabb eszköze a szabályok betartatásának az, ha a szabálynak van olyan része, amely büntet vagy ritkább esetben jutalmaz a szabály megtartásáért. Ilyenkor a büntetés vagy jutalom társadalmi értéke fogja megszabni, hogy a szabály milyen pozíciót foglalhat el egy átlagember által követett rangsorban. Ez mindig egy társadalmi tanulási folyamattal kapcsolatos. Az embereknek világosan látniuk, tapasztalniuk kell a szabálysértés kellemes vagy kellemetlen következményeit. Ha nem esszük meg a spenótot, nem kapunk süteményt, ha beköpjük azonos vagy alacsonyabb rangú munkatársainkat a főnöknek, hamarabb emelik a fizetésünket. A szabályokat általában meg kell tanulni, és a hosszú tanulási folyamat során kerülnek a helyükre.

Igen jelentős szerep jut a szabályok értékelésében a tradíciónak is. Azt a szabályt, amit az apánk, a családjunk kényszerűen megtartott a múltban, azt mi is hajlamosabbak vagyunk megtartani, hacsak nem

fogadtunk el már egy olyan szabályt valamiért, ami a régit leértékeli. Érett társadalmakban megjelennek olyan szabályok is, amelyeknek sokszor nincsen pontos tartalmuk, sokszor nem rendelhető hozzájuk közvetlen büntetés vagy jutalom, de mégis megtartják őket, mert a társadalom többsége korábbi tanulási folyamatok eredményeképpen ezeket a rangsor elejére helyezte valamiért. Ilyenek az erkölcsi természetű szabályok is.

Nem azért nem lopok, mert nincsen szükségem arra a dologra, vagy azért nem, mert félek a lebukástól és a büntetéstől, hanem azért, mert a mi családban, az én köreimben lopni nagy szégyen, és emiatt számomra a *ne lopj* szabálya a rangsorban nagyon elől van.

Ha egy társadalomban, mint éppen a mienkben, minden felfordult, és csak lassan alakulnak ki a mindenki által elfogadott, és a rangsor közel azonos helyére sorolt erkölcsi szabályok, igencsak fontos lenne, hogy a jogalkotók megfelelően átlátható és következményeiktől nem elválasztható szabályokat készítsenek, mert amúgy rossz irányú társadalmi tanulási folyamat indul be. Az emberek azt tanulják meg, hogy az adott szabálynak nagyon alacsony a rangja, és eszerint fogják kezelni. A stabil társadalmakban sokszor a rossz szabályokat is betartják, mert már kialakult az erkölcsnek, az általános társadalmi szabálykövetésnek azon módja, amely az önmagában való szabálykövetést is magas szintre helyezi az értékrendben. Tehát azért tartom be, mondjuk, a parkolási díj fizetésének szabályát, mert úgy gondolom, hogy az efféle szabályokat minden rendes állampolgárnak be kell tartania, függetlenül attól, hogy elkaphatnak-e nemfizetés esetén, vagy sem, meg hogy az adott összeg mértékét méltányosnak találom, vagy sem. Azért emelem az infláció arányában kedvenc zenekarom juttatásait, mert rendes ember/város a jó ügy érdekében akkor is fizet, ha találhatna éppen valamiféle jogi kibúvót, meg azért, mert erkölcstelennek érzi, hogy ne teljesítse, amit vállalt, akkor is, ha az valamikor régen nem volt pontosan, jól megfogalmazva. A szabály szelleméhez történő ragaszkodás szabálya mindig magasabb rangú kell hogy legyen, mint a szabály betűjéhez való ragaszkodás szabálya.

Démoni szabadság

Az emberszabású majmoknak négy faja egészen közeli rokona egymásnak, velünk együtt. Közülük az ember, a csimpánz és a gorilla a primatológusoktól a „démoni” jelzöt kapta, mert ezeknek hímjei hajlamosak egymás közötti vitáikat kemény agresszióval elintézni. Sokszor előfordul, hogy megerősöklják nőstényeiket, és gyakori a bandák közötti, „csopotosan elkövetett” erőszak is. A hím csimpánzok gyakran állnak lesben, és támadják meg a szomszéd banda tagjait, pusztá kézzel kifordított vagy eltört végtag, ütőeret feltépő harapás, a kiömlő vér szürcsölése is előfordul ilyenkor. Aki még nem tapasztalt, csupán olvasott, látott, hallott háborúkról, annak nem kell bizonygatni: ilyesmit az emberek is megtesznek. A negyedik faj, a bonobó vagy törpecsimpánz sokkal kevésbé erőszakos.

Az embert kiemeli a démoni fajok közül az, hogy képes a kultúrára. Képes arra, hogy csoportjaiban elismert és megtartott szabályok alakuljanak ki, és az egyén szabályok alkalmazásával oldja meg adódó konfliktusait. Persze a kultúrák maguk is sokfélék, nem mindegyik korlátozza teljesen az ember agresszív ösztöneit, de a legtöbb mégis ezt teszi. S egy normális kultúrában élő ember semmiképp sem illethető a démoni jelzővel. Kedves, szelíd, szabálykövető lény, amely a légynek is csak akkor árt, ha az pimaszkodik.

Ám mi történik, ha egy kultúra szabályozó erői leomlanak?

Minden autós észrevehette: közvetlenül a rendszerváltás után a magyar országutakon elszabadult a pokol. A vezetők többsége úgy érezte, most igazán szabad lett. S nemcsak azért, mert szabadon beszélhet, utazhat, szervezkedhet – a szabadságjogoknak csak kis részét említve –, hanem azért is, mert nem kell félnie attól, hogy a közlekedési szabályok megsértése bármiféle kellemetlenséggel járhat.

Szabadnak lenni jó! Szabad embert nem lehet igazoltatni, pláne szondázni. És ki írhatja elő számára, hogy indexszel jelezze

befordulási vagy előzési szándékát? Egy idő után persze – amikor a rendőrség tagjait megnyugtatták afelől, hogy ugyan piszkosul kiszolgálták az előző rendszert, és most már szabad, öntudatos polgárokkal van dolguk, de azért a közlekedési szabályokat úgy általában, ha nem is mindig és nem is mindenkivel, be kell tartatni – a helyzet jelentősen javult. Az igazán szabad emberek persze kis kék jelzőlámpákat kaptak, hogy a helyzet a rendőr és a köznép számára egyértelmű legyen.

Tehát a kultúra nem a génekbe van kódolva. Máz csupán, nagyon fontos máz, de ha valamiért leolvad – eléggé olvadékony –, akkor gyakran a legrendesebb emberből is szabálysértő, gyereklányokat erőszakoló, adócsaló, gyilkos démon lehet. A korlátlan szabadság tehát önző, véres, kegyetlen létforma. Állati. De szabadnak lenni jó!

Amikor az ember minden cicózás nélkül elvehet ételt, nőt, pozíciót, javakat – az nagyszerű érzés. A kitekert nyak megnyugtató, jelzi a konfliktus végét. És határozottan stresszoldó a lövöldözés. Állatra, emberre, képekre.

Szabadnak lenni jó, mégis minden kultúra azon igyekszik, hogy ezt az állati nagy szabadságot valamiféleképpen korlátozza. Minket a szabadság korlátai tesznek emberré, ez a faji sajátosságunk, ebben különbözünk a csimpánzoktól – néhány más apróságtól eltekintve. Minden kultúra egymásra épülő korlátok harmonikus rendszere, de sohasem képes az elemi szabadságvágyat az emberekben kioltani. Kitalálták például a törvényeket, a mondott, írott szabályokat, a jogrendszert. Ez azután tisztázza, hogy egy társadalomban elvben mit szabad és mit nem. De a szabad ember, ha elfogadja is a jog hasznosságát – teljes mértékben akkor, ha az mások szabadságát korlátozza –, azért mindent megtesz annak érdekében, hogy a saját érdekeit a jog útvesztőiből kivezesse. Az ember leleményesen keresi: miként lehet kijátszani a szabályokat, milyen módon lehet a jogrendszer apró ellentmondásait úgy felhasználni, hogy a jog érvényesüljön, az ember mégis egészen szabadnak érezhesse magát. És miután nemcsak szabadok és kulturáltak szeretünk lenni, hanem segítőkészek is, ezért akik olyan ügyetlenek, hogy egyedül nem boldogulnak, bizton számíthatnak a jogszakértők önzetlen segítségére. A szabadság, ha néha bonyolult úton is, de

diadalmaskodhat a jog felett (és akkor például a befizetett áfát is vissza lehet perelni).

Van azonban a korlátoknak egy sanda rendszerük. Ez nem a jól szemügyre vehető és csavargatható, írott szabályokon alapul, hanem az emberi gyengeségen. Nevezetesen: ha az embert egészen kicsi korától olyan felnőttek veszik körül, akik az erkölcsöt többre becsülik a jó szabadságnál, példájukkal, örökös figyelmeztetéseikkel, agyafúrt egyéb maceráikkal befolyásolhatják az ártatlant. Még hozzá úgy, hogy végül elhiszi: valamiféle magasabb rendű elvek érdekében önérdékeit korlátoznia kell. Ez ellen pedig nemigen van védelem. Az erkölcsi szabályok szabadságunkat akkor is korlátozzák, ha a formálisak ezt már nem teszik. Ezek a szabadság legrafináltabb korlátai. Mondjuk, ha nagy hatalmú miniszterek vagy államtitkárok vagyunk, és tenger sok pénzt költhetünk lazán meghatározott célokra, ebből akkor sem támogathatjuk kedves barátunkat, csinos és gyengéd szeretőnket vagy családjunkat, ha ezt esetleg a szabályok megfelelő értelmezésével megtehetnénk, és erre nekik is nagy szükségük lenne. Mert ilyen esetben a fránya erkölcs olyasfélét mond, hogy a köz pénztét a közre kell fordítani, és ezt az erkölcs komolyan is gondolja. És ami a legszörnyűbb: az erkölcsös ember maga is ezt gondolja, s ezért bénán ezt is teszi.

Előfordul például, hogy az ember egy jó poén kedvéért, vagy csak egyszerűen a maga jól felfogott érdekében a publikum előtt másképpen mesél el valamit, mint ahogyan az megtörtént. Ha idővel kiderül az igazság, a rideg erkölcs szerint a továbbiakban a száját be kell fognia. Vannak országok, amelyekben így korlátozzák a szabadságot. Nálunk persze még nem, itt nyugodtan lelepleződhet valaki az egész ország előtt – másnap már újra mondhatja diadalittas szövegeit a soha el nem végzett hőstettekről. Minden arcpirulás nélkül. Szabad ember – és szabadnak lenni olyan jó! És azok arca sem rezdül, akik erről tudósítanak.

Ám vigyázzatok, szabad barátaim, ki tudja, milyen idők jöhetnek még!

TITKAINK ÉS HIEDELMEINK

A hiedelmek szocializációja

Az iskolaérettség nem csak abban nyilvánul meg, hogy a szüleink, vezetőink képtelen kijelentéseit első hallásra elhisszük, sokkal összetettebb. Az iskolaérett gyermek, a Jézuska és Mikulás meg nyuszi hiedelmeken túljutva már szinte minden hiedelemre képes, sőt már önállóan hoz létre hiedelemrendszereket, és rendelkezik azzal a meggyőző erővel is, amelynek segítségével a hiedelmeket társaival képes eredményesen megosztani. A szocializáció legfontosabb jelenségei ezek, kultúránk legalapvetőbb támasztékai.

Itt volt például a Szecsei. Padszomszédom volt (aki mellettem ült az általános iskolában), és rendszeresen elfogyasztotta a tízóraitam, amit anyám zavartalan testi fejlődésem érdekében mindennap gazdagon állított össze. Szecseinek az volt a hiedelme, hogy ha naponta olyan sokat ennék, mint ő, akkor csúf, kövér kisfiú lenne belőlem, ami kifejezetten hátrányos lenne számomra, és alkalmasint a párválasztásomat is előnytelenül befolyásolná, márpedig minden faj egyedei számára ez a legfontosabb szempont. Ő maga, pusztán altruizmusból, ami ugyancsak fajunk egyik genetikailag meghatározott tulajdonsága, falta fel a számomra készített sonkás és szalámis zsemléket, valamint a mellé csomagolt süteményeket (szénhidrát-anyagcsere, ó, felelőtlen anyám!), kockáztatva ezzel saját kiegyensúlyozott súlygyarapodását, bár hamar kiderült, hogy bármennyit zabál is, nem látszik meg rajta. Senki ne gondolja, hogy Szecsei erőszakkal vette el, vagy netán ellopta volna a szóban forgó elemózsiát. Erről szó sincsen. A *Homo sapiens sapiens* csak a legritkább esetekben folyamodik agresszióhoz a táplálék megszerzése érdekében, és Szecsei ritka szép példánya volt fajunknak. Azt se gondolja senki, hogy netán én magam önként és dalolva mondtam volna le a szükséges táplálkozásról, megriadva annak esetleges késői káros következményeitől. Nem, szó sincsen erről, én kurvára éhes voltam már a harmadik óra utáni nagyszünetben, amikor Szecsei szertartásosan elfogyasztotta az

uzsonnámat. Az övét, amit az ő mamája csomagolt be gondosan, azt már az első óra alatt megette, érthető tehát, hogy két óra múlva megéhezett.

Szecsei roppant gondosan megtervezett, kifinomult hiedelemrendszereket alkotott az élelem megszerzése érdekében, bizonyítva ezzel azt is, hogy nem a nyers erő alkalmazása az egyetlen módja a sikeres túlélésnek. Fantáziadús volt, kitűnő elbeszélőképességgel rendelkezett, és ezekkel fajtársaiban, konkrétan bennem, remekül működő, a kölcsönösség látszatával dolgozó szociális konstrukciókat volt képes akár egy dupla magyaróra alatt is kidolgozni. Ha megérte volna a kapitalizmus önkéntes újrabevetését, sokra vihette volna a bankszakmában vagy a pénzügyi szektor egyéb területein.

Szecsei óta például világosan látom, hogy a nagy politikai reformok, új gazdasági vagy szociális mechanizmusok sikeres alkalmazásának mennyire szükséges és elengedhetetlen lépése a beetetés. Ez az a fontos lépés, amikor a reformok intelligens konstruktőre elhinti azokat a gondolati magvakat, amelyek szárba szökve majd a reformokhoz szükséges hiedelmek kötél erős fonadékát szolgáltatják. Ebben a fázisban még szó sincsen esetleges áldozatokról, fáradságról, lehetséges megszorításokról. Nem, ilyenkor még csak a lehetséges, de már csillogó jövőre vethetünk sóvár pillantásokat.

Padszomszédom, mint mindenben, a beetetésben is egészen kivételes tehetség volt. Pontosan emlékszem például a hónapokig tartó „sündisznó”-projektjére, amelyet éppen a beetetés artistikus, a célcsoporthoz, vagyis hozzám, pontosan illesztett konstrukciója tett elbűvölően hatékonyá.

Az egyik nap Szecsei tizenöt percet késett, amit egy szülőktől származó papirossal igazolt az osztályfőnöknél, aki egyben magyartanár is volt, és rendszerint az első két órát tartotta. Az osztályfőnök belenézett a papírba, és hümmögve mondta, szóval orvosnál volt, Szecsei. „Igen, tanár úr” – hangzott a harsány válasz, de amint leült, odasúgta: „A sündisznó miatt volt az egész, mert megint elfelejtettem a ketrecét bezárni.”

Sündisznó? Miféle sündisznó? A magyaróra ékes nyelvi közegében, pontosabban annak takarásában Szecsei izgalmas történetet súgott el nekem. Szerencsére az utolsó előtti padban ültünk, így az egészen apró részletek megvitatása sem maradt el. Szóval a papája még a múlt héten vásárolt neki egy eleven sündisznót, mert ő olyan jó volt az utóbbi időben. Kétkedő tekintetemet látva hozzátette, hogy persze születésnapja is volt tegnap. A sündisznó igen kedves, Károly névre hallgató állat, és már követi is Szecseit, ha ő a kertjükben sétál. Hangyatojást eszik és főtt húst, meg naponta egy kanálka tejfelt. Egy nagy, díszes ketrecben lakik, ahol kicsi ágy és mosdó is van, hogy ha Károly reggel korán ébred, meg tudjon mosdani. Sajnos tegnap este elfelejtette rázárni a ketrecajtót, és reggelre a sün eltűnt. Az egész család Károlyt kereste a kertben, meg is találták, ő emiatt késett el.

Kevés ennél izgalmasabb történetet hall az ember hatodik korában. Engem teljesen elbűvölt. Egy igazi sün, egy Károly! Aki ágyban alszik, és reggel mosakszik. Fantasztikus. Már akkor imádtam az állatokat és a róluk szóló történeteket, ezért természetes volt, hogy Szecseinek naponta be kellett számolnia arról, hogy mi történt Károllyal. És tényleg elképesztő dolgok történtek vele. Például, amikor a húga mulattatására Szecsei néhány lufiból kis léghajót csinált a sünnek, az roppant élvezte a szabad repülést, de amikor túlságosan magasra emelkedett vele a léghajó, nagyon ügyesen felmászott az egyik lufihoz és tüskéivel kilyukasztotta, hogy a szerkezet szépen csendesen ereszkedjék le vele, éppen az asztal közepére. Roppant okos állat volt, és hűségesebb Szecseihez, mint egy kutya.

Nekem még sohasem volt sünöm, csak képeken láttam, és mindig elbűvölt a tüskés kabátú, kedves lény. Az, hogy hallgat a nevére, és úgy sündörög körülöttem, mint egy kutya, további, eleddig el sem képzeltem élvezetek lehetőségét csillantotta meg. Sokszor ábrándoztam akkoriban az iskolából hazafelé bandukolva, és újra meg újra felidézve Szecsei aznapi történetét, elképzeltem, hogy nekem is van sünöm, Artúrnak hívják, kicsit nagyobb, mint Szecseié, valamivel okosabb is, és mindennap elkísér engem az iskolába. A kapu előtt elbúcsúzunk, ő egy kis odúban foglal helyet, amelyet a

kapu előtti bokrok között magam vájok majd ki a földből, és szénával puhára bélelek. Amikor délután indulok haza, csak füttyentek neki, és ő már jön is. Mellékesen jegyzem meg, nagyon fontos, hogy a beetetési fázisban konstruált hiedelemrendszer egyszerű és továbbgondolható legyen, mert így a célcsoport maga hozza létre azokat a kellemes boldogító ideákat, amelyek megszerzéséért azután akár az életét is képes áldozni.

A sikeres beetetést követi a mindig kényes és kellemetlen áldozatvállalás szakasza, amelyet persze úgy kell felépíteni, hogy a célcsoport maga akarjon áldozatot vállalni, éppen elég, ha a kockázatokra figyelmeztetjük, amely mindig együtt jár az efféle akciókkal. A legjobb, ha a beetetési periódus kellemes álmodozó szakaszát hirtelen szakítja meg egy nyers, külső esemény, váratlan fordulat a világ gazdaságban, tőzsdekrach vagy valami hasonló. Fontos az is, hogy világos és egyértelmű legyen a kivezető út is, amely költséges ugyan, és a célcsoportnak áldozatokat kell hoznia, magánnyugdíjpénztári betét elkobzása, szakszervezeti szerzett jogok elvonása, különféle nadrágszíjszorítás, uzsonnaátadás és effélék, de megfelelő hozzáállás esetén az álmok megvalósulnak.

A sündisznóprojekt is érkezett az áldozatvállalási szakaszhoz. Az egyik pénteken, az utolsó osztályfőnöki órán Szecsei váratlan bejelentést tett: sajnos családi körülményeik úgy alakultak, hogy váratlanul el kell költözniük abból a kényelmes házból, ahol eddig laktak, és az új helyre nem viheti Károlyt, mert a ketrece nem fér el, és amúgy is a háztulajdonos, akinek bérlői lesznek, a bérleti szerződésbe, ügyvédei tanácsára beiktatott egy passzust a süntartás kifejezett tilalmáról. Őt, Szecseit, mélyen megrázta a dolgok ilyenén alakulása, de nem tehet mást, mint hogy keresi azokat a megoldásokat, amelyek segítségével maga is hozzájárulhat a család boldogulásához, nevezetesen az igen értékes állatot a jövő héten el fogja adni. További részletek átadása elől mereven elzárkózott. Siet haza, ahol délután írják alá az új lakbérleti szerződést, és miután számos apró jelből kifejezetten észlelte az ügyvéd paranoid sünutálatát, ott kell lennie, mert az az ember mindenre képes.

Én persze az egész hétvégén őrlődtem a történeteken, különösen aggasztott az ügyvéd, és elképzelni se tudtam, hogy hogyan lehet majd pénzzé tenni egy ilyen értékes állatot. A következő héten azután megtudtam. Szecsei papája cirkuszokkal, állatkertekkel tárgyalt, és ugyan ezek nem sajnálták volna a pénzt, egy külföldi állatkert repülőit is küldött volna a sünért, de Szecseiék számára sokkal fontosabb, hogy Károly új környezete kifejezetten sünbarát, és az ilyen különlegesség kiszolgálására minden szempontból alkalmas hely legyen.

A horog a csalival ott fickándozott az orrom előtt, de amilyen földhözragadt és kicsinyhitű voltam, eszembe se jutott, hogy akár én is lehetnék a sün új gazdája. Honnan lenne nekem annyi pénzem?

A velem is számoló megoldást maga Szecsei vezette ezért elő. Elmondta, hogy napok óta álmatlanul forgolódik az ágyban éjjelente, hogy kifundálja a legjobb megoldást, miközben azt látja, hogy az új lakás megszerzése családjának igencsak nagy erőfeszítésébe kerül, már az ő élelmiszeradagjait is felére csökkentette a mamája, pedig abban az életkorban van, amikor a fizikai erőnlétéért mindent meg kell tenni. Korábbi megbeszéléseink alapján világos számára, hogy egyszerű család gyermeke vagyok, és jelentősebb pénzüsszegekkel nem rendelkezem, a pénzszerzésre alkalmas húsvét pedig még igen messze van. Ezek korlátok, de túl kell lépni rajtuk, és ő úgy gondolja, ha bennem tényleg megvan a szükséges áldozatvállalási készség és kitartás, akkor talán, ha nagyon akarom, bevonna a lehetséges megoldásba.

Bennem minden készség erőteljesen buzgott, és erről Szecseit is biztosítottam. Mélyen a szemembe nézett és azt suttogta: „Károly a tied lehet.” Az öröm és a félelem együtt lobbant fel keblemben.

Hogyan?

Három hónapig naponta nekem adod a tízóraidat, mondta Szecsei. Elképedtem. Ilyen egyszerűen, ilyen olcsón? Persze, vannak feltételeim, közölte: minden reggel nyolckor köteles vagy átnyújtani a tízórait, és nem lehet benne rántotta, mert azt nem szeretem, ha netán hiányzol, akkor a mulasztott napok számával megnő a három hónap, és a sünt a harmadik hónap végén veheted át a ketrecével együtt.

Velem madarat lehetett volna fogatni. Csupán három hónap, és mehetek a sünért. Fantasztikus.

A beetetés jól sikerült, Szecsei kifejezetten gömbölyödött a sok a tízóraitól, rántotta soha nem volt bennük, pedig én azt is nagyon szerettem. A három hónap igen nehezen, de végre eltelt. Még egy tízóriai, és mehetek a sünért. A nagy nap reggelén Szecsei teljesen természetesen vetette oda, akkor délután várlak, Károly már nagyon kíváncsi rád, sokat meséltem rólad. Négy és öt között gyere, Bácskai utca nyolc.

Fontos itt rámutatnom, hogy a konstruktőrnek, jelen esetben Szecseinek, a valóság látszatát az utolsó pillanatig fenn kell tartania, mert éppen az igazolja majd a végkifejlet során becsületes szándékait.

A jelzett időben megjelentem Szecseiéknél, csak ő volt otthon, és közölte, Károly éppen most ment be a kamrába, azonnal megkeressük, de előtte legyenek szíves megmutatni a fizikapélda megoldását, mert ő annyi időt töltött Károllyal, hogy nem volt ideje fizikára, és azonnal jön a papája, akivel majd el kell mennie.

Izgalmas félóra fizikával, annak tudatában, hogy a szomszéd kamrában szaladgál Károly, néha még a mocorgását is hallani véltem. Amint készen lettünk a példával, Szecsei a kamrához vezetett, és hívogatni kezdte a sünt. Az nem jelentkezett. Ezután mindketten keresni kezdtük, mert Károly néha roppant tréfás kedvében van, és elbújik valahova, ahonnan figyeli a keresését, és közben jókat nevet ezen. Fél óráig kerestük és nem találtuk.

Másnap, harmadnap sem. A harmadik alkalommal eszembe jutott a ketrec. „Szecsei, hol van a ketrec?” Itt siklott ki a gondos konstrukció. Szecseinek tátva maradt a szája, láthatóan örült sebességgel kereste a magyarázatot, de az késett, és ebben a pillanatban megérkezett a mamája. Köszöntöttük, ő megkérdezte, hogy mit csinálunk. „A sünért jöttem” – válaszoltam. „Miféle sünért?” „Hát Károlyért.” „Már megint mit meséltél be a barátaidnak?” – fordult Szecseihez a mama. Csak játszottunk, legyintett a fiú. Másnap aztán nekem azt mondta, hogy mamája nem kedveli a sünöket, és a papájával megegyeztek, hogy nem is mondják meg neki, hogy van, ezért nem tudott róla. De ő ma reggel már látta Károlyt, és ha

délután jövök, biztosan elkapjuk. Hol a ketrec? Kérdeztem én egy nyomozó körmönfontóságával. Már erre is fel volt készülve, a papám javítani vitte, amint kész lesz, megkapod.

Délután el is mentem, Szecsei papája nyitott ajtót, és miután elmagyaráztam, ki vagyok, és miért jöttem, csak annyit mondott csendesen, szomorúan: „Nincsen itt semmiféle sün, kisfiam, nem is volt” – és az orrom előtt becsukta az ajtót.

Sok szép hiedelem omlik össze egy adott, kiválasztott pillanatban. A sünhiedelem számomra ekkor szűnt meg. Az életben először éreztem kristálytisztán, természetesen nem utoljára, hogy én milyen nagy marha vagyok.

Ha nem lenne Mikulás, nyuszi és Jézuska, egy undorítóan racionális társadalom épülne fel, amelynek kultúrája csak igaz, ellenőrizhető hiedelmeket tartalmazna, és a tagjait megfosztaná attól a sok kellemes órától, amelyet azokkal a fontolgatásokkal töltenek, hogy mit hoz a Jézuska, a nyuszi, és hogy Károly, ha megmosdott, vajon kiönti-e a kicsi lavórból a vizet, vagy ezt mindig a gondozójának kell helyette elvégeznie.

Az emberi hiedelmek

A *Homo sapiens sapiens* egyik alaptulajdonsága, hogy közösségeiben, baráti vagy párkapcsolataiban akkor érzi jól magát, ha sikerül ügyes kis hiedelemrendszereket konstruálnia, amelyek szociális kapcsolatait keretbe foglalják, és lehetővé teszik a gondolatok, a javak és a tőke szabad áramlását. Az ember azért olyan sikeres a bolygón, mert az efféle hiedelemrendszerek kialakításának képessége veleszületett tulajdonsága fajunk egyedeknek, már egészen korán megnyilvánul, és alapvetően befolyásolja életünket.

A kutató etológus azt képzelné, hogy a hiedelmek minden esetben a túlélést segítik, és a faj egyedei azért képesek annyi baromságot elhinni és elhíttetni másokkal, mert ezek segítik őket a megmaradásért folyó küzdelmekben. Hát nem így van. Nem vagyunk mi állatok, hogy valamiféle túlélési racionalitás alantas rabságában éljük életünket.

Elég egyetlen pillantást vetni azokra az aprócska hiedelmekre, amelyeket a korai gyermekkorban igyekeznek az apák és az anyák szerencsétlen ivadékaikra erőltetni. Itt van például ez a Mikulás- és Jézuska-biznisz. Az ember szociális faj, egyedei gyakran segítik egymást ezzel-azzal, ennivalóval, a tegnapi újsággal, hegedűvel, szögbelövő készülékkel, pendrive-val és hasonlókkal. Fontos tehát, hogy a faj egészen apró egyedei is megtanulják az ajándékozás rítusait. Hogyan és mikor illik fajtársait valamivel kisegíteni, mikor kell neki ajándékot adni, milyen fontos szerepe lehet ebben a rítusban a viszonzásnak, és más efféle jellegzetességek. Az ilyen hiedelmeknek lenne adaptív értékük, vagyis hozzájárulnának ahhoz, hogy amikor az aranyos kicsi undok felnőtté vált, akkor hiedelmei segítségével képes legyen szociális segítőhálóját ügyesen létrehozni.

Mi történik viszont a gyakorlati életben?

Amikor a szülők úgy érzik, hogy most nekik haladéktalanul valamiféle ajándékot kell kicsinyüknek adniuk – megjegyzem, hogy

ennek az érzésnek a megjelenése éves ritmust követ, valószínűleg hormonális és genetikai alapon –, szóval, amikor az érzés elhatalmasodik, rendszerint már karácsony előtt néhány héttel, a szülők különböző válogatottan káros csemegéket, például szaloncukrot, csokifigurákat, mákos bejglit, valamint sokféle ugyancsak ártalmas anyagból készített játéktárgyat szereznek be, de azt nem adják oda azonnal a gyermeknek (egy darabig még egymás előtt is rejtegetik, hogy miért, az rejtély), hanem eldugják. Az ajándékozási készlet persze ilyenkor már oly erős a felnőtt egyedekben, hogy már jóval a megajándékozás előtt beszélnek róla a kicsinek. De nem azt mondják, hogy vettem neked izgalmas ajándékokat, csak még egyedül akarom nézegetni őket, mert te úgyszólván gyorsan mindent elrontasz, és akkor én már nem tudok veled játszani. Nem, szó sincsen nyílt, egyenes beszédről. Helyette elkezdik kiépíteni a Jézuska-hiedelmet.

Ugye, ha csak azt mondanák, hogy majd kapsz valamit tőlünk, ezen olyan nagyon sokat nem lehetne töprengeni, mert a szülők gondozási viselkedés során gyakran adnak valamit a kicsinek. Ehelyett arról panaszkodnak, hogy biztosan szeretnél valamit kapni, drágám, de nem kapsz tőlünk semmit, nincsen arra nekünk pénzünk, majd „hoz a Jézuska”. Ugye, a gyerek nem számított arra, hogy a rendszeres étkezésein, a számítógépen és a kötelező oltásokon kívül bármit is kéne kapnia, de elültetik benne az ábrándot: itt osztani fognak valamit. A szerencsétlen gyermek ezenkívül azt is megtudja, hogy a családban van egy még sohasem látott virtuális személy, bizonyos Jézuska, aki valamilyen rejtélyes okból egyszer csak megjelenik, és ajándékot hoz. Minden különösebb szociális indok nélkül. Ezt természetesen egyetlen gyermek sem képes első hallásra megérteni, ezért életének ez a néhány hete folyamatos töprengéssel telik el. Ki a fene lehet a Jézuska, és miért osztogat ajándékot. És ha már hoz, mit hoz? Akiben a hiedelem az évek hosszú során már tökéletesen beépült, azzal a kegyetlen szülők levelet íratnak a Jézuskának, amiről azt állítják, hogy majd maguk adják a postára, de ezt sohasem teszik, hanem a levéltitok szentségét megsértve elolvassák, hogy jókat röhögjenek csemetéjük szertelen kívánságain. Hozzon a Jézuska egy repülő tengeraltjárót

és egy egészen nagy baseballütőt, meg hozzá illő sapkát. Hogy mit képzelsz ez a csöppség!

Mindenesetre a hiedelmet gondosan építgetik tovább. Elmesélik, hogy a Jézuska elolvassa a levelet, angyalok (újabb virtuális személyek) segítenek neki csomagolni, és karácsonykor egy fenyőfával együtt itt lesz, és csönget. Csöngetés után bemegyünk a nagyszobába, és ott lesz a karácsonyfa meg az ajándékok, amelyeket a Jézuska hozott, és az angyalok szépen elrendezték a fa alatt. A gyerek, ugye, nem kért fenyőfát, azt se elrontani, se megenni nem lehet, az csak arra szolgál, mint a mítosz egésze, hogy belássa, furcsa, és érthetetlen dolgok történnek körülötte. Ugyanez a funkciója annak a sok giccses, törékeny, csillogó, ártalmas vacaknak is, amelyet a fára aggatnak, és amelyeket nem szabad onnan levenni, és az égvilágon semmiféle hasznuk nincsen.

A szülők ajándékozási viselkedésüket általában nem tudják karácsonyig visszatartani, és teljesen függetlenül a már szépen kidolgozott Jézuska-hiedelemtől, egy nap, ha jól emlékszem, december hatodikán, azt mondják a gyerekeknek, hogy rakja a cipőjét az ablakba, mert jön a Mikulás, és abba finom csokit fog tenni. A normális gyerek természetesen ezt sem érti, hiszen Mikulás nevű családtagot sem ismer, és a rokonok, ismerősök körében sem bukkant fel eddig. A rokonok, távoli nagybácsik meg amúgy se cipőbe rakják a csokit, elmebeteg ötlet, a cipők általában kellemetlenül büdösek, hanem odaadják az embernek, ha énekel vagy szaval valamit, és nagy nehezen túlélte a szúrós bajusszal adott rokon puszikat. No, ilyen a Mikulás nem csinál, cipő- és csizmamániás.

Mikulás után a kondicionálási folyamat szinte tökéletes, hiszen, ugye, Mikulás sincsen, mégis tele lett a cipő csokival, lehet, hogy a való világ olyan szerkezetű, olyan ismeretlen mechanizmusok működnek benne, hogy ilyen virtuális létezők tényleg osztanak különféle javakat, például csokit. Ha ez megtörténhet, akkor ez a Jézuska-dolog is működhet.^{3} Talán. A szülők ezt a gondolatmenetet, amely a józan észnek ellentmond, folyamatosan

erősítik. Látod, a jó gyerekek mennyi mindent hozott a Mikulás? Megmondtuk előre. Figyeld meg, mi lesz itt karácsonykor!

Többféle etológiai magyarázata van az effajta hiedelmek kiépítésének. A szülőiráfordítás-elmélet alapján dolgozó szociobiológusok szerint a hiedelmek kizárólag a szülők érdekeit szolgálják, mert ajándékozási késztetésüket olyan módon képesek kielégíteni, hogy közben elkerülik az érdemi felelősséget. Nem a szülő az, aki a repülő tengeralattjáró helyett azt a kis felhúzható ócska autót hozta, ami már az első felhúzás után elromlott, hanem a Jézuska. Persze ő nincs jelen az ajándékozás során, és így nem lehet kifaggatni, hogy mit miért, és mit miért nem. Nagyon praktikus. Egy szélesebb alapozású evolúciós elmélet szerint elsődlegesen a gyermeknek van haszna a Jézuska-hiedelemből, mert ezzel gyakorolja azt a társadalmi életben gyakran előforduló lélektani szituációt, amikor valaki teljesen ki van szolgáltatva ismeretlen személyek jóindulatának, akik óriási erőforrásokkal rendelkeznek, és tetszésük szerint szabhatják meg az események menetét. Jó, ha valaki korán megtanulja, hogy néha csak a csodákban lehet bízni.

Kiegészítésként megjegyzem, hogy ez utóbbi aspektus érvényességét erősíti, hogy a szülők ápolják a végképpen értelmetlen nyuszihiedelmet is. Vagyis azt a képtelenséget, hogy egy szapora rágcsáló tavasszal abbahagyja megszokott természeti életét, és piros tojásokat kezd festeni, valamint csokikat dugdos a fűbe. Számos káros hatása jelentkezik ennek a képtelenségnek is. Megzavarják vele a gyermek természetrajzi intelligenciáját, mert bár a tojást a tyúkok tojják, mégis a nyuszi hozza, másrészt megint előkerült egy virtuális személy, aki a saját kedve szerint osztogat, ha akar.

Nem csoda, ha az így szocializált gyermeki személy idővel szinte minden képtelenséget, a legeggyűbb hiedelmet is képes befogadni és elhinni. Jól is jön neki ez az iskolában, ahol sok problémát okozhatna, ha valóságghű, racionális gondolkodási közeghez lenne szokva, miként az állatok.

Vágyaink, ó...

Mindenki szokott vágyakozni, én is, legtöbbször egy kis nyugalomra. De tényleg, teljesen normális dolog ez, szép ruhák, táskák, ékszerek, még okosabb telefon, komputer, tévé, bútorok, képek, lakás, kertés ház, esetleg kisebb palota, egy jobb állás, magasabb pozíció, kitüntetés, nagy utazás, hasznos jármű, cipő, bicikli, motor, autó, repülő, űrhajó vagy legalább egy jacht, ahova akár egy minisztert is meg lehetne hívni, de egy polgármestert biztosan, azok is olyan vágyakozósak. Szóval az embert vágyai vezérlik.

A viselkedésevolúciónk kezdeti szakaszában nem is adódott ezzel semmiféle probléma. Mire vágyakozhatott az ember százezer évvel ezelőtt? Egy fiatalabb, lecsapható mamutra, ízletes bogyókra, lakályos barlangra, ha lehet, emeletes, keleti fekvésű, meg persze jó társakra a tűz körül, jut nekik is mindenből.

A jóisten az evolúciós mechanizmusokat igen gondosan megtervezte, ha véletlenül afféle tulajdonságunk fejlődnek ki, aminek korlátlan működése bajt okozhat, akkor mindig legyen valamilyen közbelépő korlát, valamilyen génekben tárolt eszköz, hogy a viselkedés az evolúciósan elfogadható keretek között működjék. Ha éhesek leszünk, jóízűen falatozunk, ha van mit, és bármilyen finom, egyszer jóllakunk, és a falatozást abbahagyjuk. Ugyanez a helyzet a szomjúsággal is. Sokat iszunk, ha szomjazunk, de kárt nem okozhat, mert elégünk lesz belőle. Vannak egészen rafinált korlátok is, amire az ember nem is gondolna. Kiderült például, hogy a megszületett babák látványát mind a hölgyek, mind a férfiak kedvelik (az én lányom a születésekor úgy nézett ki, mint egy csapzott kis patkány, és ő is megszépült később), de a szimpátia erősen korlátozott. Az átlagos babasúly kettő-négy kilogramm, ezeket szeretjük, de, mondjuk, egy harminc kilogrammos babától az emberek félnek, undorodnak, és a normálisnál sokkal kisebbeknek se nagyon örülnek. Reklámszakemberek jól tudják, hogy babaholmit nem lehet óriásbabákkal hirdetni, mert akkor nem fogynak. Ez azért is érdekes,

mert a mérekszabály a táplálékra például nem vonatkozik. Egy jól elhelyezett háromméteres rántott csirkecomb vonzó, ha éhes az ember. A különbség oka egyszerű, a leszármazási sorokat nagyon megzavarná, ha az eltorzult babákat is felnevelnék, és esetleg még az öröklődési sorokba is beengednék őket. Abból komoly baj lehet, ha egy baba irreálisan nagy, de az óriás csirkecombunk igencsak tudunk örülni. Az óriáscsecsemő veszélyét genetikai korlátok hátrítják el, a csirkecomb meg akkora lehet, amit csak el tudunk képzelni.

A vágyak és korlátok rendszere jól összehangolódott az ember evolúciója során, még a közösségi élet elején is jól működött, mert amiket kívánni lehetett régen, azt a közösségben hatékonyabban, gyorsabban lehetett megszerezni, de a vágyak nem szabadultak el.

A közösségi élet remekül bevált, és amikor a mi időnk közeledett, az a fura helyzet állt elő, hogy a vágyak elkezdtek mértéktelenül növekedni. Már nemcsak komfortos kis konyhóra, hanem tágas palotára kezdtek vágyani az emberek, személyzettel persze, és jeles kultúrák egy-egy embernek, fáraónak, királynak, ezt képesek voltak megadni, ami azt eredményezte, hogy mindenki úgy gondolta, az efféle vágyak talán kielégíthetők. Valamennyi isteni segítség, megfelelő helyre születés, jó társak segítenek, és ha az ember nem szégyell vágyakozni, sok mindent elérhet. A modern technológia a vágyott tárgyak, szociális konstrukciók milliárdjait képes előállítani, és még arra is van gondja, hogy a reklámokkal, hirdetésekkel a vágyakat minden határon túlra serkentse. A technológia működése nem az életünkhöz, hanem a vágyainkhoz szükséges javakat állítja elő.

Remélem, látják az evolúciós képtelenséget. A kielégíthetőség reménye felkorbácsolja a vágyakat, és többé az egyének célja nem az lesz, hogy békés közösségben éljenek barátságos, mindennapi életet, hanem hogy minél agyafűrtabb vágyakat eszeljenek ki, és egész életüket ezek megvalósításának szenteljék.

Mint sok minden más, a szertelen vágyak problémája is a mi időnkben ért a szakadékhoz. Ma nyolcmilliárd ember vágyakozik gátlás nélkül. Van, ahol még csak egy jobb cipőre, van, ahol már repülőre, és egyik sem reménytelen. Nyilvánvalóan hiányoznak a genetikai korlátok. Mivel a kultúra általában szépen kiegészíti az

ösztönös tulajdonságainkat, itt is jó lenne, ha megjelennének kulturális korlátok a mértéktelen vágyakozásban. Ezek ugyan feltűntek, de nem látszanak elég hatékonyak. A görög Epikurosz kertjében az észszerű vágyakozásra oktatta tanítványait, nem lemondásra, hanem harmóniára. Modern követői, bár nem is hivatkoznak rá, de igyekeznek valami hasonlót megvalósítani. Az amerikai Skinner, híres viselkedéskutató tudományos regényében, a *Walden two*-ban meséli el, hogy a magatartásszabályozással hogyan lehetne az emberiséget megszabadítani az értelmetlen vágyakozástól. Elszórt követői is akadtak, de nem értették a lényegét. Zárt, jól szabályozott társadalmat kell alakítani, és az ott felnövő, megfelelően oktatott gyerekekre alapulhat majd a vágyaiban „normális” társadalom. A probléma az, hogy mit tekintünk normálisnak. A nyílt vagy rejtett erőszakkal manipulált társadalom lehet vágyaiban korlátozott, de senki se szeretne odakerülni. Lehet, hogy a gyerekeinknek már jó lesz, de nekünk biztosan nem. Minden ember szeretne szabadon élni. A modern kultúrák tagjaik számára a szabadságot és a vágyakozás szabadságát tekintik megfelelő életcélnek. De az ember szabadságának rettenetes nagy ára van, egy egész bolygó. Az emberi szabadság koncepciója nem az archaikus társadalmak terméke, ez is a határtalan vágyakozás egyik fajtája.

A „mindenséggel mérd magad”, lehet, hogy sikerül.
Tényleg?

A titok

Amikor felötlött bennem az ötlet, hogy megírom ezt a részt, arra gondoltam, hogy a titokkal kapcsolatos viselkedés is egy emberi, még hozzá társas magatartási forma. Mi sem lesz egyszerűbb, hazamegyek, felütök néhány humánétológiai könyvet – amelyeket mind én írtam mellesleg –, és nyilván találok megfelelő szakanyagot, amit azután már csak le kell fordítanom a laikus köznép egyszerű, tartalmatlan nyelvére, és kész.

A nagy tudósok is tévedhetnek – ezt gyakran hangsúlyoznom –, néha még én is. Ennek a dolognak, amiről itt most szépen és közérthetően kellene írnom, hogy maguk is értsék, kedves olvasók, ennek nincsen közmegegyezésen alapuló definíciója. Definíció, azaz meghatározás, leírás, elkülönítés, esetleg aprócska magyarázat, efféle. Márpedig, ugye, a természettudományok eljárása az, hogy felfedeznek, találnak egy jelenséget, mások figyelmeztetik rá őket, ezt ők leírják, elnevezik – ez utóbbi még a leírásnál is fontosabb –, mert a megnevezhetetlen az rendszerint kimondhatatlan is – bár Nádas Péternek erről időnként más véleménye van, de ő nem is természettudós –, azután a tudomány szokásos eszközeivel elemzik, részekre bontják, összerakják, vaskos értekezéseket publikálnak róla. No most, az elnevezés az megvolna: titok, ugye, de a probléma a továbbiakban van, mert, ami titok, az bizonyos értelemben nincsen, hogy pontosabban értsék, hogy mi az, ami nincsen, megpróbálom körülírni, vagyis inkább célozgatok rá, de nagyon vigyázok, hogy még véletlenül se találjam el, mert akkor vége. Nem azért, mert puskámban gyilkos golyók vannak, hanem azért, mert az, ami nincsen, éppen azáltal van, hogy nem lehet meghatározni, nem lehet leírni, megtudni, hogy micsoda, mert ha a meghatározás jó és használható, azaz pontosan leírja és elkülöníti tárgyát, az abban a minutumban megszűnik létezni. Különös és bosszantó probléma.

Gondolhatná az egyszerű elme, hogy nyilván van valami, amit nem ismerünk, mert még nem tanulmányoztuk eleget, tehát ennek

természete az, amit titoknak nevezünk, de majd felderítjük és megismerjük. Igen ám, de mi lesz közben a titokkal? Mert, ugye, a tudatlanság nem titok. A titok pedig attól nem lesz felderítve, hogy megismerjük, mondjuk, a citromsavciklus kémiai természetét vagy a fekete lyukakban a neutronok áramlássebességét.

A humánétológia kedvenc megközelítési módja egy viselkedési mechanizmus felderítésénél az, hogy nem konstruál előre különböző tudományos teóriákat, amelyek csak megzavarhatják a fejét a gyakorlati munka közben, hanem csak figyel, leír, megint figyel, megint ír, fordítva is lehet, a lényeg az, hogy a megfigyelt viselkedéssel kapcsolatos helyzetekből igyekszik annak funkcióját, természetét kideríteni.

Mikor mondják az emberek valamire, hogy titok?

Először is sokszor mondják, tehát bizonyára fontos funkciója van. Másodszor nem akkor mondják, ha ők nem tudnak valamiről, mert akkor azt mondják: a fene se tudja, és amit a fene se tud, az, ugye, nem titok. A leggyakrabban akkor mondják valamire, hogy titok, ha azt akarják, hogy a kérdező ne tudhassa meg, miről is van szó. Tehát a titok valójában egy rejtő viselkedésforma eredménye.

Elrejtünk valamit, például azt, hogy Jolán már régóta jár az osztályvezető-helyettessel, ezt a vállalatnál általában mindenki tudja, de az, hogy már terhes is tőle, az titok. Titok, mert azt csak a fél vállalat tudja, és ez a fele a vállalatnak nem akarja, hogy ezt a vállalat másik fele is megtudja. Persze lehet, hogy a vállalat másik fele már tudja, hogy Jolán újra felvette kapcsolatát a főkönyvelővel, és a gyerek tőle van, aki már válik is a feleségétől, de ez titok. Ugye, látják a vizsgálatunk tárgyának illuzékony természetét. A titok szinte megfoghatatlan valami.

Egyrészt egy ismeret, amellyel valaki vagy valakik egy csoportja rendelkezik vagy rendelkezni vél, másrészt egy olyan ismeret, amelyről valakinek vagy valakik egy csoportjának halvány fogalma sincsen.

Azt gondoltam, hogy mint az igazán nagy problémák megoldásánál általában, érdemes a régi kultúrákhoz fordulni. Hogyan keletkezett a titok koncepciója a kulturális evolúció során? Archaikus kultúrákról szóló tanulmányokat kezdtem olvasgatni, de

néhány száz kötet után beláttam, hogy ez az út járhatatlan. Ugyan minden kultúráról kiderül, hogy tele van izgalmas titkos szertartásokkal és szokásokkal, de ha az ember tényleg arra kíváncsi, hogy mi is az a dolog, ami a titok lényegét képezi, tanácstalan marad. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a természeti népek élték a maguk békés életét, és a titokról még nem is hallottak, amikor őszinte sajnálatukra megérkeztek az első utazók, hogy felfedezzék őket, és amint ezen a kellemetlenségen túlestek, az utazók kíváncsian mindenbe beleütvén az orrukat, kérdezték őket, hogy mit, mikor, hogyan csinálnak. Valahogyan le kellett szerelni ezt a mohó és udvariatlan kíváncsiságot, ezért a természeti népek azt mondták az utazóknak, hogy sajnós, nem mondhatják el a dolgokat, mert azok titkosak, még ők maguk se tudják pontosan, miről is van szó. Az utazók ezzel a válasszal mentek haza, és sok antropológust sikerült rábeszélniök, hogy menjenek a természeti népekhez, végezzenek tudományosnak tűnő vizsgálatokat, és akár életük árán is igyekezzenek az említett titkokat felderíteni. Így azután ma már rengeteget tudunk a természeti népek titkos szokásairól.

Az, amit az imént Jolánka példáján bemutattem, tehát az, hogy a titok egyrészt vélt ismeret, másrészt tudatlanság, az antropológusok vizsgálatai nyomán is kiderült.

Egy amerikai antropológus hölgy például az új-guineai bennszülöttek titkos szerelmi szokásait tanulmányozta évtizedekig, és amikor már majdnem készen volt az anyag gyűjtésével, és már nekiláthatott volna doktori disszertációja elkészítésének, bizonyos kétségei támadtak, és ezért úgy döntött, hogy egy alkalommal saját maga fogja kipróbálni a tanulmányozott törzs titkos szeretkezési viselkedését. Fiatalabb leány korában valószínűleg visszariadt volna az efféle áldozattól, amelyhez hasonlókat bizony gyakran megkíván a tudomány szolgálata, de túl a hatvanon már rendelkezett akkora bölcsességgel, érettséggel, hogy képes volt a saját önző érdekeit háttérbe szorítani, és ha a szükség már úgy hozta, saját testét a tudomány oltárára helyezni. A helymeghatározás inkább csak szimbolikus, mondhatni, az esemény spirituális aspektusára utal, mert a cselekmény maga a kutatóhölgy tudományos dolgozata szerint az ő saját nejlonsátrában zajlott le. Sok ajándékkal,

kedveskedéssel sikerült a törzsfőnököt a dologra rávenni, aki persze nem maga jött, hanem kijelölt a törzs tagjai közül egy még könnyebben gerjedő fiatal urat. A hölgy gondosan felkészült, illatos fürdőt vett összecsukható nejlon fürdőkádjában, és Christian Dior hasonló alkalmakra szolgáló legfinomabb kencéivel készítette magát elő az érdekes eseményre, de előkészítette jegyzetfüzetét is.

Éjjel az esemény meg is történt a maga összes titkos részletével, a részletes beszámoló a szakfolyóiratban elolvasható, és tulajdonképpen csak egyvalami tűnik fel az embernek, amit egyébként a szerző is hosszasan diszkutál a mintegy két és fél oldalnyi apró betűs lábjegyzetben. Szóval a mintegy félórás aktus három-négy percenként megszakadt, mert az ifjú bennszülött kiszaladt a sátorból, ugyancsak három-négy percre. A kutató természetesen megleste, hogy mit csinál ilyenkor, és kiderült, hogy titokban egy apró, rettentően bűdös kunyhóba vonul, minden biztonnal a termékenység istennőjéhez imádkozni, és hasán fekvé furcsa lökdöső mozgást végez, majd az ima végeztével szalad vissza hozzá. A kiváló megfigyelő hírében álló kutató azt is észrevételezte, hogy a megszakítások után partnere erekciója mindig jelentősen erősebb lett, mint előtte volt, de ebben az ügyben még további, megismételt vizsgálatokat vélt szükségesnek elvégezni.

Különös, titkos rítusra bukkant, és hosszan elmélkedik azon, hogy mi lehet az adaptív értékük ezeknek az egyébként szokatlannak tűnő, gyakori megszakításoknak. Elméleteire most nem térek ki, mert az az érdekes helyzet, hogy az egész titkos történetet egy másik forrásból is ismeri a szakirodalom. Nevezetesen, a kutatóhölgy eltávozása után egy kutató antropológus úr érkezett a törzshöz – nagy megkönnyebbülésére a fiatal férfiaknak –, akinek részletesen elmesélték különös kalandjukat a hölgygel. (Magyarul is elolvasható egyébként a *Világjárók* sorozat egyik régebbi kötetében.)

És azonnal megérthetik, hogy miért is meséltem el a dolgot. A főnök által a feladat megoldására kijelölt fiatalember adatközlése szerint a titkos dolog egészen másképpen történt. Ő a feladatot megkapta, és mielőtt a hölgyet meglátta, még örült is neki, hogy illetén öregbítheti a törzs hasonló ügyekben széles körben ismert jó

hírét. Megpillantván a hölgyet, lelkesedése nagyon megcsappant, mert állítása szerint az vicsorgott rá – a hölgy dolgozatában az adott helyen kihívó, kacér mosolygás áll –, de a kötelesség az kötelesség, és a férfiember, ha keményen kézben tartja az ilyen ügyeket, mindig számíthat a sikerre. Ő is számított. Amikor azonban belépett a nejlonsátorba a feladat performálására, állítása szerint olyan éktelen bűz fogadta, amelyhez hasonlót még életében nem érzett. Az első percekben azt gondolta, hogy valamilyen eddig általa nem ismert varangy vagy más alattomos féreg mászhatott be a hölgy sátrába, és azonnal a bűzhödt állat keresésébe fogott, de sajnós pillanatok alatt kiderült, hogy a hölgy ilyen elképesztően bűdös. Itt már a kéz nem segít, és hiába volt a szíves marasztalás, lógó, mondhatnám, ernyedt orral távozott. A saját kunyhójában feküdt két felesége, és az egyik éppen kedvenc szerelmi illatát árasztotta, amelyet emberzsírba kevert eukaliptuszfa hamujából készítenek a bennszülött, kedvesüket váró asszonyok, és találka előtt a hajukra kenik. A szer akkor is azonnal hatott, és olyan elképesztő gerjedelmet okozott neki, hogy nem tudta magát visszatartani, és szinte meg is feledkezett a valódi feladatról, de néhány mozdulat után ragyogó ötlete támadt. Feleségét pár percre magára hagyva diadalmasan visszaroht a kutató sátrába, akinek kézzelfogható bizonyítékát adta, hogy nem véletlenül jelölték erre a feladatra. Minden rendben is lett volna, ha nem önti el megint az a lankasztó bűz, ami az antropológus asszonyból áradt. Viszont megvolt már a megoldás: három perc itt a szörnyűségek kamrájában, három perc otthon, az édes otthon illatfelhőjében a feleségével, és ilyen módon kicsit ugyan hosszabban, mint a szokása volt, de megoldotta nehéz feladatát.

A főnök másnap nyilvánosan meg is dicsérte, mint mondta, ő már erre képtelen lett volna, pedig fiatal feleségei nem panaszkodhatnak.

Bizonyára belátják, hogy hiába hallgatjuk az antropológusok beszámolóját az archaikus társadalmak rejtélyes szokásairól, amíg a kutatók és az adatközlők elbeszélései a megfelelő definíciók híján ennyire eltérőek lehetnek, célunkhoz nem jutunk közelebb. Be kell tehát vallanunk, hogy nem tudjuk, miért kísér bennünket ez a bizonyos viselkedés, amely meghatározásának lehetetlenségét már

sok oldalról bizonyítottam. Nem tudjuk, hogy gerjesztése genetikai alapokon nyugszik-e, vagy csupán a kultúra terméke, mellékhatása. Mindenesetre teljesen nyíltan beszélnek róla, titoknak nevezik, és állítják, hogy van, létezik, működik. Csupán az a probléma, hogy ha megkérdezzük, hogy mi is ez a dolog, ami titok, akkor csupán a név a válasz: titok. Ha viszont megfelelő módszerekkel kiderítjük, hogy miért is alkalmazták a titok elnevezést, azonnal kiderül, hogy többféle jól ismert dologról van szó, tehát titok, mint olyan, tulajdonképpen nem is létezik.

Remélem, értik.

A PŐRE VALÓSÁG

Hölgyek és urak: humánétológiai megfigyelések

A hölgyek és urak közötti viselkedésbéli és egyéb különbségek a biológusokat is régóta foglalkoztatják. Amikor tudós elmék az élőlények rendszerezésével kezdtek foglalkozni, többször is felmerült, hogy a hölgyeket külön fajnak kellene tekinteni (*Homo hölgy* és *Homo úr* – talán az volna a legkorrektebb eljárás, ha két alfajról beszélünk). A taxonómiai megkülönböztetést nemcsak a régi, teológiai ihletésű érv indokolja, hogy a férfiakkal ellentétben a nőknek nincsen lelkük, hanem a nyilvánvaló küllemi és anatómiai különbségek is. Például tűsarkú vagy emeletes talpú cipőben, magas sarkú csizmában, amelyek járásra, közlekedésre teljesen alkalmatlanok, férfiembert nemigen lehet látni, és én már régen azt gyanítom, hogy az egész cipőbizniszt a nők találták ki annak idején, mert nyáron, a kertünkben én mezítláb járok-kelek, a feleségem pedig ilyenkor is zárt cipőket hord, mert megcsípi egy darázs, kavicsra lép vagy tüskébe, és legfőképpen piszkos lesz a talpa. Velem ezek a dolgok nem fordulnak elő. Furcsa. Nem?

A leglényegesebb különbségek mélyebben rejlenek. Például az anatómiában. A *hölgyek* egy jó része, általában fiatalkorában, egyszer csak gömbölyű pocakot kezd növeszteni, ami idővel úgy néz ki, mintha egy görögdinnyét próbálnának a dinnyecsősz elől valahova eldugni, persze sikertelenül. Néhány hónap múlva ebből a dinnyéből nagy kiabálás és jajgatás közepette egy apró, vörös, óbégató kis szörnyeteget húznak elő, aki azután mindkét nem életét évekilg alaposan megkeseríti. Nálunk ez egészen másként van. Fiatalkorukban az *urak* hasa lapos, izmos – szeretjük is, ha ezeket az izmokat a *hölgyek* megtapintják, hogy keménységüket megtapasztalhassák –, az a bizonyos gömbölyded pocak ugyan nálunk is megjelenik néha, valamiféle atavizmus, de már csak az érett kor vége felé, és akkor is csak a túlságosan sok sör hatására, de legfőképpen ezekből a pocakokból nem másznak elő kis szörnyetegek, hogy megrontsák a világot. Szóval a nyilvánvaló különbségek nagyok és jól láthatók. Értekezésemet ennek ellenére

kizárólag a viselkedésre fogom korlátozni, hogy a szakmai illetéktelenség esetleges vádjára semmiféle okot ne adjak.

A *Homo hölgyel* kapcsolatos tudományos kutatásaimat több mint háromnegyed évszázada folytatom, és ebben a kis értekezésben nemcsak a könyvtárnyi pszichológiai és humánétológiai adat feldolgozásának eredményeit, hanem saját személyes megfigyeléseimet is megosztom önökkel.

Az etológiában különösen fontos, hogy a kiszemelt faj több egyedét kövessük nyomon, mert így a valóban jellemző viselkedési mintázatokat sikeresen felismerhetjük, és emellett felfedezhetjük a viselkedés változatosságát is, ha van ilyen. Az etológiában az a szabály, hogy legalább kétezer óráig kell egy-egy faj egyedeit megfigyelni ahhoz, hogy minden jellemző viselkedési formát néhányszor feltűnni lássunk, és azt feljegyezhessek. Ami ennyi idő alatt nem jelentkezik, nem is fontos.

Noha magam az első példány néhány heti megfigyelése után nagyjából tisztában voltam a faj adottságaival, mégis úgy gondoltam, hogy ilyen kiemelten fontos lényt nem lehet kétezer órával elintézni. Mindösszesen négyszáznegyvenháromezer-kilencszáznegyvenhét órát töltöttem megfigyelésekkel (azt a pár órát, amíg a jegyzőkönyveket írtam, valamint azt a kettő óra negyven percet, amikor egy vonatra vártam, de rajtam kívül nem volt ott senki, ebből le kell számítani).

Sok kiváló etológus megelégszik azzal, hogy folyamatosan figyel egyetlen kiválasztott egyedre, és közben csak futó pillantásokat vet a többiekre, az általánosíthatóság kedvéért. Ezt a gyakori hibát én nem követtem el. Három teljesen különbözőnek tűnő példány viselkedését figyeltem meg közvetlen közélről, amelyeket feleségül is vettem a könnyebb követhetőség végett, természetesen szekvenciálisan, egymás után. Nincsen tudomány jelentős áldozatok nélkül. De ezeken kívül a *hölgy* alfaj mindenütt fellelhető egyéb példányai is bőséges adatforrásul szolgáltak.

Szeretném elkerülni még a látszatát is annak, hogy netán elfogult, vagy részrehajló vagyok stúdiumom alanyai iránt, bár őszintén bevallom, szeretem őket, egészen pontosan, miután monogám vagyok, egyszerre mindig csak egyet. Miután igencsak sokan

vannak, szakmám szokásai előírják, hogy a hozzám éppen közel álló példány az adatok súlyozott átlagában csak igen kicsi részarányal szerepeljen.

Azzal kell kezdenem, hogy már a viselkedési mintázatok klasszikus alapcsoportjainak meghatározása is sok fejtörést okozott. Vegyük például a táplálékszerző viselkedésformákat! Ilyenek vannak a *hölgyeknél*. De mennyire vannak! Azonban ezek elválaszthatatlanul elegyednek más szerzési formákkal. Madarak, kisebb emlősök egyes fajai is mutatnak valamiféle szerző, gyűjtögető viselkedést, ami rendszerint azt jelenti, hogy fészekanyagot, vagy tartaléktápanyagot szednek össze, és azt különböző raktárakba gyűjtik későbbi felhasználásra. Azonban a gyűjtögető viselkedési mintázatok elképesztő variációit és a gyűjtött holmik sokféleségét, valamint mennyiségét illetően nincsen a *hölgyekéhez* hasonlítható faj. A legizgalmasabb azonban az a viselkedésevolúciós probléma, hogy az állatok minden esetben valami olyasféle dolgot gyűjtenek, amit megesznek vagy valamilyen más, a faj fennmaradása szempontjából fontos célra használnak. Az a faj, amelynek egyedei nem így viselkedtek, az kihalt. Ennek az evolúciós észszerűségnek kiáltóan ellentmond a *hölgyek* veleszületett, csillapíthatatlan és többnyire céltalan gyűjtési szenvedélye.

Vegyünk egy példát a saját adattáramból. Valamelyik feleségem leugrik a csarnokba tíz dekagramm juhtúróért, mert azt tegnap elfelejtett venni, illetve nem felejtette el, csak úgy látszott, hogy már nem elég friss, és mégiscsak bölcsebb másnap megvenni a boltban ugyanazt a túrót, hiszen így otthon még teljesen frissnek számít, mert aznap vette. Szóval elmegy, és néhány óra múlva súlyos cekkerekkel terhelve, méltatlankodó kifakadások közepette megérkezik – mégis szörnyű, hogy a nagybevásárlásokat neki egyedül kell intéznie.

– Tudod, éppen akkor hozták a friss zöldpaprikát, vettem néhányat, mert szeretjük, és vettem három erőset is, bár kicsit fonnyadtak már, és csak te szereted. Elég borzalmas lehet enni, de itt van. Igyekszem a különös kívánságaidat is kielégíteni. Vettem néhány avokádót is, mert éppen megfelelő puhaságúak voltak, és tudod, ha éretlen, akkor napokat kell rá várni, ha meg nagyon puha,

akkor már belül barna, és mehet a szemétkébe. Paradicsom, cukkini, saláta, uborka, retek, hagyma. Padlizsán, ebből még nem tudom, mi lesz, de olyan szép volt, éppen a megfelelő rugalmasságot mutatja, már nem kemény és még nem puha, persze holnap már ki lehet dobni. Kelkáposzta, tudom, hogy utálsz, de azért jó, ha van itthon, én és a mamám például imádjuk, mint minden normális ember. Vettem egy izraeli sárgadinnyét is, isteni a szaga, éppen lehet enni, estére már túlrett lesz. Képzeld, kaptam fehér bélű őszibarackot is, igaz, kicsit már barnul, de ha még ma megesszük, nagyon finom lesz.

– Miért vettél ilyen sokat?

– Ez sok? Három kiló, és Marjunka, tudod, az a nagyon barátságos bolgár asszony a csarnokban, akinek két hete volt a mandulaműtete, és a szörnyeteg férje meg se látogatta a kórházban, bezzeg amikor... de tudom, ez téged nem érdekel. Szóval, Marjunka már haza akart menni, és csak ezzel a vacak barackkal álldogált ott, hát megvettem az egészet.

– Ez csak két cekker. Mit vettél még?

– Vettem húsokat, mert Misi, az az aranyos hentesfiú, aki nekem mindig a raktárból hozza az árut, most is félretett egy szép bélszínt, egy vesepecsenyét meg három kiló ökörszályt, és ennek a gyönyörű oldalasnak sem tudtam ellenállni – sorolja. Misi mindenkinek a raktárból hozza az árut, kivéve az *urakat*, mert azok pontosan tudják, hogy itt is, ott is ugyanaz a minőség. (Csak így zárójelben jegyzem meg, hogy ez a Misi nagyon a begyemben van már.)

Többször megfigyeltem a csarnokban, hogy hogyan rajongja körül három-négy hölgy pipiskedve, és azokat a bizonyos rebegető pillantásokat vetve rá, amelyek a *Homo hölgyeknél* a szubmisszív állapotot fejezik ki. Minden humánológia-könyv ismerteti Misi és a *hölgyek* közötti kapcsolatot veleszületett formáit, amelynek nyilvánvalóan sok százezer éves története van. Ősmisi ott állt a döglött, feldarabolt, már kicsit szagos mamut teteme mellett, és az őshölgyek cekkerekkel, vesszőből font kosarakkal, bájaikat akkoriban még leplezetlen természetességgel mutogatva körülállták és kiabáltak: „Édes Misikém, azt a szép darab zúzát adja nekem,

tudja, a múltkor is olyan finom volt. Misikém, kis szívem, sovány tarját, mert az undok férjem nem szereti a mamutfaggyút. Drága Misi, maga válasszon egy szép darab dagadót...” és így tovább. Időnként persze megvárták, hogy Ősmisi a fiatalabbakon behajtsa az akkor szokásos ellenszolgáltatást. Ősmisi nagytermészetű ember volt, ki is haltak a mamutok. A szelekció könyörtelen mechanizmusai pedig genetikailag rögzítették a *hölgyekben* a megfelelő szubmisszív magatartásmintázatokat. Adaptív viselkedésformák. Ezeket egy-egy Misinek tűnő úr egy éles bárddal és néhány húscafattal egy asztalon bármikor aktiválhatja a *hölgyekben*. (Miért is nem mentem hentesnek?)

– Nem lesz ez kicsit sok nekünk? A mélyhűtő már tele van. A sok zöldséget, gyümölcsöt meg egy hét alatt se tudjuk megenni, és két-három nap múlva mind megromlik.

– Ugyan! Mindent megteszek, hogy téged ellássalak, és akkor itt fitymálsz, enni kell rendszeren – azzal elvesz egyet a lottyadt, csorgó őszibarackokból és megeszi, megjegygezvén, hogy mára végzett a táplálkozással, mert amúgy is súlyfeleslege van. Én közben a negyedik szatyor tartalmával ismerkedem. Rejtélyes kencék, gyógyfűkivonatok, egy pár cipő.

– Tudod, pont ilyenre vadászom már hetek óta – mondja. – Egy nagyon helyes kis póló, igaz, egy számmal kisebb a szükségesnél, de le volt értékelve, majd fogyódom hozzá egy kicsit. Egy szandál, egy különleges dugóhúzó, egészen másféle, mint a meglévő öt. Egy új abrosz a nagy asztalra – ez a színárnyalat már régóta hiányzott az egyébként változatos készletünkből. Néhány törülköző, arra mindig szükség van. Egy öngyújtó, két gyertyatartó, két vasaló – akciós volt, nem lehetett otthagyni, az egyik jó lesz a nyaralóba. Egy speciális, műanyag szörgyűjtő kefe, amelynek segítségével le lehet szedni a ruhákról a rájuk ragadt kutyaszőrt (egyszer, ugye, de ezután a kefe már eltömődik, és csak egy szörgyűjtőkefe-tisztító kefével lehet újra használhatóvá tenni, de azt még nem lehet kapni). Egy különleges drótállvány, ami alá két égő gyertyát lehet helyezni, és azok melegen tartják az odahelyezett edényeket, ha az ember valamiért órákig melegen akarja őket tartani, továbbá négy fakanál. Ezeket fennakadtam.

– Már túl sok a konyhában a fakanál.

– Jaj, hát ezt nem azért vettem, mert nincsen, hanem azért, mert egy nagyon aranyos, mosolygós, sokszoknyás, kövér néni árulta, és olyan kedvesen kínálta. Ez afféle szociális vásárlás volt. Nem baj, ugye?

– Hol van a liptói, amiért néhány órája leugrottál?

– Te jóisten! Azt elfelejtettem! Ha akarod, visszamegyek, pedig már összerogyok a fáradságtól. Nekem sohasem jut egy félóra arra, hogy leüljek, és a kezembe vegyek egy könyvet.

Nos, a példa szépen szemlélteti a szociobiológia elméleti nehézségeit. Hol van itt az adaptív viselkedés? Mennyiben szolgálja a gyűjtögetésnek ez a különös formája a faj fennmaradását? Hogyan lehet, hogy a *Homo hölgy* sikeresen vészelt át az evolúció évmillióit? Elméleti fejtegetések helyett, tekintsük át a gyűjtögető viselkedéssel szoros kapcsolatban álló fészekgondozási magatartásformákat is.

Megfigyeléseim szerint a fészekgondozásnak két fő formája alakult ki, amelyek periodikusan váltakozva követik egymást. A terítés és a rendezés.

A terítési viselkedés nagyon egyszerű. Mindegyik megfigyelt példánynál teljesen azonos módon jelentkezett. Magukhoz vesznek valamilyen tárgyat, cipőt, táskát, vekkerórát, újságot, erszényt, kanalat, komputert, franciakulcsot, mobiltelefont, kapát, ütvefúrót, egy darabig babrálnak vele, majd amikor érdeklődésük megszűnik, abban a pillanatban, ott azon a helyen, ahol éppen tartózkodnak, leteszik. Tehát a terítési fázisban a tárgyaknak nincsen valamiféle állandó helyük, ahol tartják, ahol később meg lehet őket találni. Ott vannak, ott a helyük, ahova éppen tették őket. Egyik barátom mamája mesélte, hogy egy egész délutánt töltött kereséssel, mert az unokájának kötött éppen egy édes, kis kardigánt, és amíg kávézott, letette a kötést. De amikor a munkát folytatni akarta, nem találta. Átkutatta az egész lakást, aprólékosan, módszeresen, a kötés sehol, pedig el nem vehetett, ő a lakást el nem hagyta, vendég nem járt nála, valahol itt kell lennie a racionalitás elemi szabályai alapján. Estére már egészen kétségbeesett, a magától értetődően felmerülő misztikus, irracionális gondolatokat erős akarattal elhárította, és

újabb kávéval kívánta serkenteni a keresést, de amikor a tejesüvegért nyúlt, a jégszekrénybe, megtalálta. Ott volt a kötés, a joghurtok tetején. Ma sem érti, hogy hogyan kerülhetett oda. Ő biztosan nem tette oda, mert nem örült meg. Csodákban egyébként nem hisz.

Érdekes kapcsolata van ennek a viselkedési formának a termodinamika entrópia tételével. Ez a viselkedés ugyanis nyilvánvalóan a rendezetlenséget van hivatva növelni. Ehhez az is hozzájárul, hogy a különböző helyekre elhelyezett tárgyakat idővel a *hölgyek* keresni kezdik, és a keresés hosszú órái alatt sok másikat vesznek fel, és tesznek új helyre, ezáltal a terítettség és a rendezetlenség növekszik. Ezt elősegíti az is, hogy a memória korlátozott. A fenyőszajkó négy-öt ezer ősszel, nagy területen eldugott fenyőmag pontos helyét képes megjegyezni, és még tavasszal is emlékszik mindegyikre. Egy *hölgy* raktározással kapcsolatos memóriájának terjedelme ehhez képest jelentéktelen. A viselkedés adaptív értékére többféle magyarázat adódik. A legnépszerűbb a következő: ősidőkben gyakran előfordult, hogy rivális bandák kifosztották egymás barlangjait, lakótereit – ez a viselkedés még ma is igen könnyen indukálható. Nos, könnyű belátni, hogy ha mindennek meg lenne a maga helye, akkor a rabló azonnal tudná, hogy mit hol lehet megtalálni, és pillanatok alatt végezne fáradtságos munkájával. Próbálna egy ilyen rabló valamit megtalálni a feleségem szobájában!

Hahaha.

A szelekciós erők a terítési képesség hasznossága szerint alakították a *hölgyek* evolúcióját. Akinél gyorsan megtalálták az értékesebb holmikat, az kevesebb utódot tudott jó körülmények között felnevelni. Aki rendszerető volt, tehát kihalt. Ezzel párhuzamosan változott persze az *urak* tárgyak lelőhelyeivel kapcsolatos memóriája is, de a viselkedésevolúció tudományában jól ismert ágyú-tank mechanizmus szerint éppen az ellenkező irányban, mivel a rablók, ugye, általában *urak* voltak. Én például pontosan emlékszem, hogy a feleségeim melyik tárgyat hova tették, noha erre az ismeretre a mai, modern időkben csak akkor van szükségem, ha néha elmenni készülünk valahova, és már a racionálisan bekalkulált

másfél óras késésen is túl vagyunk. Én felöltözve, idegesen csörgetem a lakáskulcsokat, valamelyik feleségem pedig éppen, mondjuk, a jogosítványát keresi már mintegy harmincöt-harminchét perce eredménytelenül. Tegnap még megvolt, mert a rendőrnek is oda tudta adni, az biztosan visszaadta, mert még a büntetési csekket is abba tette bele, erre jól emlékszik. Az autóban nem lehet, mert a csekket befizette. Hol lehet egyáltalán? Megőrül, mert amikor sietni kell, mindig akkor tűnik el valami, és igazán szörnyű, hogy ebben a lakásban soha semmit sem lehet megtalálni. Mindjárt sírni fog, és leugrik az emeletről. És én is csak itt állok, azzal a rohadt kulccsal, hogy őt idegesítsem, ahelyett hogy segítenék.

Ilyenkor végtelen jóindulattal, az *urakra* mindig jellemző segítőkészséggel megjegyzem:

– Ott van az ablaknál lévő virágállványon, egy újság és egy körömcipő alatt, tegnap este tetted oda.

– Miért nem mondtad?

– Mert szeretném, ha belátnád, hogy észszerű lenne valamiféle rendet tartanod, mert akkor mindent gyorsan megtalálnál.

Ilyen racionális megfontolásokat figyelembe ajánló megjegyzéseket csak ritkán teszek, mert ezek zavarják a megfigyelt egyednek a megfigyelőtől független viselkedését, és esetleg torzíthatják a megfigyelés eredményét, bár eddigi adataim szerint egy *hölgy* viselkedését általában nehéz verbálisan befolyásolni, különösen nem racionalitásra utaló megjegyzésekkel. Ezek többnyire agresszív viselkedési mintázatokat indukálnak.

A terítés fázisát követi a rendezés. Ez jóval ritkább szakasz, és nagyon hosszú előkészületeket igényel, mérések szerint rendkívüli mértékben meg is terheli a *hölgyek* szervezetét. Elvégzése után hosszú hónapokig pihennek, és válogatottan tápláló ételeket fogyasztanak. Az entrópia csökkentése, ugye, sok energiát igényel. A rendezés lényege azonban nem a tárgyak valamiféle racionálisan rendezett mintázatának gyors kialakítása (ha te takarítasz, csak úgy néz ki, mintha rend lenne, szokták mondani a feleségeim), hanem a tárgyak egyenkénti szemrevételezése, alapos megtisztítása, a beszerzés emlékeinek felelevenítése, és hosszas merengés azon, hogy vajon mi a fenének is kellett ez nekünk, majd egy új,

állandónak mondott hely kijelölése. A periódus végén minden tárgy tiszta, csillog, új helyen van, és a lakásunkban én sem találok meg semmit. Ez az állapot néhány óráig tart mindössze, majd újra kezdődik a terítés fázisa. Adaptív értéke nyilvánvalóan az amúgy kis kapacitású *hőlgymemória* felfrissítésében rejlik.

Igen különös a tisztogató viselkedés is. Egy másik faj, mondjuk, egy tárgyat használó emlős, akkor tart használatra alkalmasnak egy tárgyat, ha az funkciójának megfelel, mondjuk, diót vagy lakatot lehet vele törni, vagy teszem azt a komputeren meggyorsítja az internetről való letöltés sebességét, esetleg alkalmas más tárgyak hatékony darabolására, avagy bizonyos testrészeinket megóvjá az időjárás viszontagságaitól. Nem így a *hölgyek*. Szerintük a tárgyak egy darabig úgy jók, ahogyan vannak, majd egy különös időpillanatban „piszkosak” lesznek. A piszkos tárgyak pedig, a *hölgyek* szerint, alkalmatlanok funkciójuk betöltésére. A piszkos tárgyakat ezért a *hölgyek* összegyűjtik, elkülönítve, hosszasan tárolják (ez valószínűleg valamiféle fermentációs, érlelési folyamatot szolgál), majd különleges tisztítási eljárásnak vetik azokat alá, és ezután a *hölgyek* szerint azok újra használhatók lesznek. Ezek a tisztítási eljárások a tárgyak élettartamának jelentős megrövidítését okozzák mind, és valószínű biológiai funkciójuk a szerzés serkentése, mert idővel az agyonmosott tárgyakat ki kell dobni, és újakat kell helyettük szerezn.

Alapos megfigyelésekkel próbáltam kideríteni, hogy mikor, mitől lesz egy tárgy „piszkos”. Kevés értékelhető adathoz jutottam, további kutatások szükségesek. A zoknik, az alsónadrágok, az ingek például reggeltől estig tiszták, de hiába veti le az ember este a még tiszta zoknit, az reggelre piszkos lesz, és már nem szabad felvenni. Ha néha hosszabb időt töltök egyedül, ez a változás nem következik be, és akár hetekig is tudom a fenti tárgyakat rendeltetésüknek megfelelően használni. Persze, ha valamelyik feleségem megérkezik, azonnal felfedezi, hogy a zokni az piszkos, pedig, ugye, napközben tiszta szokott lenni, és leparancsolja rólam. Így van ez az ingekkel is. A cipőkkel nem. A télikabátokkal sem. Különös. Több éjszakát töltöttem videófelvevételekkel, hogy a zokni tisztából piszkosra fordulását megfigyeljem, de sajnos sikertelenül.

Említettem az előbb a tárgyak elhasználásához szükséges technológiai folyamatot. Ennek legfontosabb része az úgynevezett mosás, ami mosógépben történik, és rengeteg érdekes, misztikus hiedelem fűződik hozzá. Ha egy úr, mint például én, kényszerül a gépet használni, természetesen beledobálja a kikészített ruhadarabokat, a mosószert, és zutty, gombnyomás! A gép forog. Elfárad. Pihen. Teregetés. Kész a tiszta ruha. Pontosabban, én azt hiszem, hogy az a ruha tiszta. A feleségeim bármelyike azonnal felismeri, hogy én mostam, és piszkos maradt. Tiszta csak akkor lesz, ha ő maga teszi a gépbe a ruhadarabokat, majd a mosószert, és zutty, nyomja a gombot. Ekkor a ruhák patyolattiszták lesznek, a vak is láthatja.

Egészen különleges a *hölgyek* kommunikációs viselkedése, és sok rokonságot mutat más fajkéval. Én otthon általában gondolkodom, ami, ugye, csendben történik, beszélni csupán akkor szoktam, ha többször egymás után kérdeznek. Feleségeim folyamatosan beszélnek, akkor is, ha éppen nem vagyok a helyiségben, és egyébként harmadik személy sincs jelen. Ez a fajta kommunikáció tehát nyilvánvalóan nem valamiféle közlés, információátadás céljait szolgálja, és leginkább a költőmadaraknál megfigyelhető kontaktustartó kotyogásra emlékeztet. A csibék mindaddig nyugodtan kapirgálnak, amíg hallják a mamájuk ritmikus hangjait, és ha valamiért nem hallják, pánikszerűen sivítani kezdenek a mamájuk után, aki azonnal a keresésükre indul.

Ha csend van otthon, én nem esem pánikba.

Lehet, hogy velem van valami baj?

Azt is megfigyeltem, hogy a *hölgyek* azt hiszik, ha beszélnek, azt a tágas lakás valamennyi helyiségében egyformán jól lehet hallani. Így, ha a kamrában mondanak valamit, és én a lakás másik végében már csak halk duruzsolást hallok, akkor is feltételezik, hogy mindent tisztán értettem, és időnként számonkérik a hallottakat. Ez a számonkérés nagyon lényeges a *hölgyek* számára. Egy kedves barátom feleségének a legfőbb problémája az volt, hogy az ő férje nem figyel oda (kié figyel?). Barátom némi memóriatrénig segítségével már tizenöt percre visszamenőleg fel tudta mondani, amit a felesége előzőleg mondott (ezt a felesége is elismerte), de

neje szerint még mindig nem figyelt oda (megjegyzem, némi nógatasra Tibor barátom négyszemközt bevallotta, hogy tényleg nem figyel oda, „Miért kéne odafigyelnem? – kérdezte. – Hiszen csak mesél.”).

Az odafigyelés titka a megfelelő kérdések alkalmas időben történő közbevetése. Az *urak* legtöbbször azonban az állandó kontaktustartás problémáját úgy oldja meg, hogy változó időközökben „igen, igen” kiáltásokat hallat (ez pontosan megfelel a kiscsibék által szabályos időközökben kiadott „itt vagyok” csipogásnak, ha ezt valamiért nem hallatják, a kótlós menten a keresésükre indul). Az esetek legnagyobb részében ez is megoldja a problémát, de ha, mondjuk, szemtől szemben ülünk, és én közben egy könyvet olvasok, akkor gyanút kelt. Hiába mormolok időnként igenekeket, „Ide figyelsz, te, drágám?” – kérdezik ilyenkor a feleségeim.

Valamiféle antagonizmus tapasztalható a *hölgyek* és *urak* beszélgetéssel kapcsolatos viselkedését illetően. A feleségeim állandó panasza volt és van, hogy nem beszélgetek velük eleget. Mondjuk, baráti társaságban töltjük az estét, beszélgetünk, majd elmennek, vagy mi eljövünk, végre csönd van, lehetne gondolkodni. „Velem miért nem akarsz beszélgetni néha?” – kérdezik ilyenkor a feleségeim.

A „beszélgetési kényszer”, ahogyan az úr humánetológusok e viselkedésformát szigorúan magunk közötti, belső használatra nevezik, univerzális és kultúrafüggetlen.

Csak két példát. Ismerik, ugye, azt a magyar népdalt, amelyben a csatába induló huszár azt énekli, hogy:

*Most akartam véled beszélgetni,
de itt van az idő, el kell masírozni.*

A tömör, lényegyet kiemelő történetből nyilvánvaló, hogy a huszár általában nem akar beszélgetni a kedvesével, noha egyéb kapcsolataik harmonikusak. Nem szeretné, hogy az igazság meztelen feltárását kedvese esetleg szeretetlenségnek vélje, ezért most, amikor el kell masíroznia, azért mondja, amit mond, mert ezzel legalább készségét akarja kifejezni kedvese különös kívánságának

kielégítésére, de mit tesz isten, el kell masírozni. Ügyesen kivágta magát.

A történetből az is nyilvánvaló, hogy ez a beszélgetési nyaggatás nem a modern kultúrák terméke. Független is a kultúráktól, erről szól a második példám.

Egyszer Amerikában, egy ugyancsak ösztöndíjas barátommal két gazdag, idős hölgy hétvégi vendégei voltunk. Nagyon szívélyesen üdvözöltek, amikor megérkeztünk, és mi azt képzeltük, hogy remekül kipihenjük majd magunkat vendégszerető házukban.

Ők ezt másképpen képzelték.

Beszélgessünk egy kicsit, mondták. Hát persze, a vendég nem mehet azonnal a kellemes, hűvös szobába aludni, illik kicsit beszélgetni. Egy-két óra múlva a hölgyek felugrottak, jaj, múlik az idő, sétáljunk, és majd közben beszélgetünk. Hatalmas Oldsmobile-t hoztak elő, a vezető hölgy felvette tizenkét dioptriás szemüvegét, és mintegy száznegyven-százhatvan kilométeres sebességgel a tengerpartra rohantunk. Én és a barátom görcsösen kapaszkodtunk a legközelebbi megmarkolható autóalkatrészbe, miközben a másik hölgy kedvesen beszélgetett velünk. Rövid séta után újabb száguldás következett éles kanyarokkal. Ennek ellenére megérkeztünk. Mint kiderült, egy „partira”.

Az amerikai partikat a *hölgyek* szervezik, és lényegük a beszélgetés. Összehívják száz-százötven embert, beszélgetik és gondosan itatják őket, mert a sok beszédtől az emberi szervezet könnyen kiszárad. Az amerikai partin illik mindenkinek mindenkivel megismerkedni, szót váltani, beszélgetni. Ha valaki túlságosan leragad valahol, mert véletlenül egy őt tényleg érdeklő emberrel hozták össze, akkor a vendégeit állandóan figyelő háziasszony hirtelen felbukkan, és udvariasan továbbvezeti. „Valaki nagyon szeretne már beszélgetni önnel” – mondja, és akár két percig is magamra hagy egy vadidegennel, akit még sohasem láttam, remélhetően többet nem is fogok, de most beszélgetnem kell vele.

Két óra múlva, a teljes kimerültség szélén, kedves házigazdánk újra az autóba pakoltak bennünket, közben beszélgettünk, és az előbbinél kicsit nagyobb sebességgel rohantunk az éjszakába. Mindegy, hátha hazaérünk. Ruhástul lefekszenk, és délig alszenk

majd, mormoltuk a barátommal. Jó óra múlva megérkeztünk egy ugyanolyan forma amerikai házba, mint amilyenből délután elindultunk, és csillogó szemekkel, vidáman igyekeztünk az ajtóhoz.

Döbbenet.

Egy másik ház volt. Tele számunkra ismeretlen emberekkel, vendégekkel. „Vacsorázni és beszélgetni jöttünk, drágáim” – mondták aranyos vendéglátóink.

Legalább húszan beszélgettek rajtunk végig, külön-külön és egyenként. De már éjjel kettőre ásítózni kezdtek, ekkor két őrangyalunk finoman jelezte, hogy itt az indulás ideje. „Reméljük, jókat beszélgettek” – mondták. Jókat. Ha kinyitottuk a szánkat, már görcsbe rándultak az arcizmaink.

Újabb, végső száguldás, és tényleg haza. Külön szoba, vetett ágy, másnap vasárnap, misére csak nem kell menni. Megérkeztünk. Már indultunk a szobáink felé, amikor szeretetre méltó vendéglátóink, kezükben egy tálca, néhány doboz sörrel, utunkat állták. „Biztosan fárasztó volt maguknak ez a délután, a sok séta, a parti, a vacsora. Lazítsunk most egy kicsit. Beszéljessünk!”

Éjjel három volt.

A *hölgyek* beszélgetésben megnyilvánuló folyamatos élettevékenységét ritkán szakítja meg valami igazán fontos esemény, még az utód létrehozásának és felnevelésének létfontosságú funkcióit is beszélgetés közben végzik. Az állatoknál a nőtények szabad párválasztó viselkedése, azaz *female choice*, sok faj hímjeinek életét keseríti meg, és kényszeríti a szegény állatokat idióta táncok lejtésére, vagy gusztustalan nyalakodásra, esetleg feminin, giccses, színes tollbokréták teljesen felesleges viselésére, hogy ezek segítségével a hölgyeik kegyeit elnyerjék. A *Homo hölgyek* is hasonlítanak rájuk ebben a viselkedéskategóriában. Vannak azonban jelentős különbségek is. Az állatoknál a röhejes tánc vagy bokrétaletengetés után azonnal a lényegre lehet térni, azaz az utódok nemzésére, bár előfordul, hogy a jól végzett munka után a hím fejét egyszerűen leharapják fehérjeéhes asszonyai. Modern időkben ez az embernél már nem fordul elő, ami viszont az emberhímek, a *Homo urak* életét megkeseríti, az megint csak a beszélgetés. A *hölgyek* a különböző formájú udvarlási áldozatok

megtekintése után arról kívánnak meggyőződni, hogy vajon „tényleg-e?”, vagyis tényleg szereti őt az illető úr? Vagy csak úgy? Mert „csak úgy” nem. Illetve, gyakran csak úgy is, de az a tevékenység nem feltétlenül az utódnemzéssel kapcsolatos szorosán. Azt, hogy „tényleg”, azt nem elég táncsal, bokrétával, javakkal, esküvel, szerződéssel alátámasztani, mert a *hölgyek* roppant gyanakvók. Azt, hogy „tényleg”, azt kizárólag hosszas és kitartó beszélgetéssel lehet bizonyítani. Racionális evolúciós magyarázata van ennek a viselkedésnek. Az állatok is gyakran készletik hímjeiket különböző fáradságos gimnasztikára, agresszív verekedésre, mert a legerősebbek, legkitartóbbak képesek a leggyönyörűbb, legéletképesebb utódokat nemzeni. Csak ilyen módon maradhat fenn a faj! Nos, az az úr, aki azt képzei, hogy valami hitvány, gyémántokkal kirakott aranylánc, vagy nyamvadt szőrmebunda átnyújtásával igazolta rátermettséget, rettenetesen téved, hiszen lehet ő egy göthös, erőtlén, alkalmatlan egyed is, aki csak a nagybátyjától örökölte vagyonát, amit amúgy is hamar szét fog szórni. Az a kitartó úr viszont, aki hetekig, hónapokig képes beszélgetni arról, hogy ő hogyan és miként, tényleg és örökre, és még azon túl is, annak nyilvánvalóan fejlett tüdeje, erős légzőizmai, erőteljes szájszerve, és még kitartása is van, tehát minden jel szerint alkalmas lesz később a családja eltartására. Itt hívom fel a figyelmet arra az érdekes evolúciós jelenségre is, hogy egy-egy viselkedésforma gyakran csak az egyik nemnél szolgál fontos fajfenntartási funkciót, de mivel a két nem genetikailag csak kevésbé különbözik, a nevezett tulajdonság a másik nemnél is megjelenik esetleg, teljesen feleslegesen, csak mint genetikai csökevény. Valószínűleg ez az evolúcióelméleti magyarázata annak, hogy míg az *uraknál* a beszélgetés fontos fajfenntartó funkciót szolgál, és gyakorlatilag csak arra irányul, a *hölgyeknél* ez a tevékenység mint értelmetlen, felesleges kellék jelenik meg. Számptalan hasonló jelenséget jegyeztek már fel az evolúció tudós kutatói.

Ha az utódnemzés végre-valahára bekövetkezik, akkor már csak szépen csendben várni kéne arra, hogy megszülessék, és majd megfelelően szocializálva kerüljön be a közösségbe, de ezt a *hölgyek* nem így gondolják. A születendő babáról elsősorban és

folyamatosan beszélgetni kell. Mindenkiel. Férjjel, rokonokkal, házmesterrel, szomszédokkal, házalókkal vagy bárkivel vásárlás közben. Jön a baba, milyen lesz, hogy érzi magát éppen most – már rugdal is a drága –, hogyan fogják elnevezni, kire hasonlít majd, milyen lesz, ha nagy lesz, melyik egyetemre fog járni, és legfőképpen, ha fiú lesz, kit fog majd elvenni, hasonló szaporítási célból, ha lány, akkor ki lesz a párja ugyancsak. Mindez igen sok beszélgetést kíván, ezért is olyan áldozatos munka az anyaké.

A *hölgyek* viselkedésének sok egyéb érdekes aspektusára sajnos már nincsen helyem kitérni, de nem zárhatom le ezt a kis értekezést anélkül, hogy néhány mondatot ne szenteljek a *hölgyek* és *urak* közötti feltételezett intelligenciakülönbség problémájának, amelynek egyébként ugyancsak bőséges irodalma van. Határozottan állítom, hogy teljesen tudománytalan az az állítás, hogy az *urak* intelligenciája akár egy jöttányival is magasabb volna.

Mi az intelligencia?

Ugye, mint minden lényegtelen kérdést, ezt is a definíció dönti el.

Gondosan kispokolni, hogy ha az övemet a bőröshöz nem délután viszem, amikor ugyan van egy szabad félórám, hanem öt perccel korábban indulok az egyetemre, és menet közben csak beadom, de nem várom meg, hanem majd délután megyek érte, akkor minimum hét, esetleg kilenc percet is nyerek. Ez, ugye, tiszta, racionális tervezés, az absztrakt intelligencia és a fejlett logikai készség megnyilvánulása. Amikor ezt, csak úgy beszélgetésként, elmondtam a feleségemnek, rám csodálkozott, a sajnálat kifejezése jelent meg az arcán, és azt mondta: „Kedvesem, ha így teszel, kétszer kell találkoznod a bőrössel, és miután délben váltás van nála, és délután a sógora, a Pityu van a boltban, kétszer kell részletesen elmesélned, hogy mi történt a családdal, amióta nem láttátok egymást, kétszer kell megkérdezni, hogy Gizi néni jár-e még a gyógymasszázsra, mert nekik Gizi néni nagyon fontos, azt se felejtse el megkérdezni, hogy...”

Itt feladtam.

Nincsen intelligencia. Nincsen racionalitás. És nincsenek különbségek. Én egy nagy marha vagyok, megint csak.

Ezt egyébként onnan is tudom, hogy vannak dolgok, amelyeket a legaprólékosabb racionális analízis segítségével sem tudnék kideríteni, feleségeim pedig egy pillanat alatt rájönnek. A minap is hazaérkezett az egyik, üdvözöltük egymást, rám nézett, és én előtte hiába gyakoroltam hosszú percekig a tükör előtt azt a könnyed, elgondolkodó, befelé koncentráló arckifejezésemet, amelynek segítségével azt kívánom jelezni, hogy éppen gondolkodom, tehát dolgozom, és jobb nem zavarni. Villanásszerű felismeréssel az arcán azt kérdezte: „Ki volt itt?”

– Ki volt? Ki volt? A postás, aztán az egyik tanítványom – itt megpróbáltam a mondathangsúlyt lefelé vinni, mintha már vége lenne a mondanivalómnak, de csak annyira, hogy az elhallgatás szándékának gyanúja esetén még könnyedén folytathassam, mintha csak elgondolkoztam volna.

– És még? – kérdezte.

– És... és, ja, igen, itt volt, pár percre az unokahúgod, valami könyvet hozott vissza, csak beadta, és ment.

– A kis kurva! Mindig akkor jön, ha én nem vagyok itthon.

Hát láthatják. Ha van is különbség, alfajok között már miért ne lehetne, az biztosan a mi hátrányunkat mutatja.

Uraim, jobb lenne nem feszegetni tovább ezt a kényes kérdést.

Szexualitás és nemzés

Az állatvilágban a szexualitás egyetlen funkciója az utódok létrehozása. Az esetek nagy részében ezért, például az emlősöknél, hogy hozzánk közelebb álló fajokat említsek, a szexuális aktus gyors, célszerű és általában rövid. Szépen mutatja a reprodukció és a szex közötti összefüggést az is, hogy megint csak az esetek többségében, az egy vagy néhány utód létrehozásához szükséges aktusok száma is kicsi, egy vagy néhány. Az állatok tehát azért élnek szexuális életet, hogy kölykeik legyenek, amelyeket majd gondosan felnevelnek.

Vannak persze kivételek. Az evolúció tekervényes története néhány fajnál úgy alakult, hogy a szexualitás a reprodukció mellé újabb funkciókat nyert. Ilyen állat például az oroszlán. Az oroszlánok még az embernél is gyakrabban élnek szexuális életet, és egyetlen kölyök megszületéséhez háromezer (!) nemi aktus szükséges, szorgosan jegyzetelő etológusok adatai szerint.

Ez az emlősök átlagához képest három nagyságrendnyi különbség azért alakult ki, hogy megszüntesse az oroszláncsoporton belül a hímek vetélkedését, és súlyos következményekkel járó egymás elleni agresszióját. Ehhez tudni kell, hogy az oroszláncsapatban a nőstények általában egymás rokonai, ugyanígy a hímek, amelyek testvérek, de nincsenek rokonsági viszonyban a nőstényekkel. A hímek közösen védelmezik a falkát, a nőstényeket idegen oroszlánhímekkel szemben. Idegenek támadása vad agressziót vált ki, ami sokszor végződik súlyos, halálos sebesüléssel. A testvérhímek között viszont nincsen vetélkedés, mert az oroszlánhölgyek igen adakozók, akár negyedóránként is hajlandók szexuális aktivitásra. Vetélkedés pedig azért nincsen, mert egy kis oroszlán születéséhez az említett igen nagyszámú párosodási aktus szükséges, egynek az értéke tehát genetikai szempontból csekély.

Még két állatfaj van, ahol a szexualitás a reprodukció mellett új feladatot is ellát. Igen közeli rokonaink, a törpecsimpánzok vagy

bonobók szintén igen gyakran élnek szexuális életet, náluk a szexuális aktus a stresszoldás legfontosabb eszköze. Ha konfliktus támad, vagy valaki csak megijed egy bonobócsapatban, érzelmi problémáját gyors szexuális aktussal oldja meg. A nőstények itt is nagyon adakozók, bár az esetek többségében valamivel le kell őket kenyerezni – egy fél banán is megteszi. De a bonobószexualitást nem csak az ellenkező neműek gyakorolják, gyakori mindkét nemnél a homoszexualitás is, és még a kölykök is szívesen részt vesznek valamiféle valódi vagy mímelt szexuális aktusban. A bonobócsapatok szociális összetartása ezért jelentősen nagyobb, mint például a csimpánzoké, amelyek a stresszoldó szexet nem ismerik.

A másik szexuálisan többfunkciós faj a saját fajunk. Ennek biztos jele, hogy az embernél egy gyermek születésére körülbelül kétezer szexuális aktust kalkulálnak hozzáértő pszichológusok. Az embernél a reprodukció és bonobókéhoz hasonló, stresszoldó, örömszerző funkció mellett még egy új szexuális funkció jelent meg, és ez a *párkötődés* erősítése. A szexuálpszichológia vizsgálatai szerint az azonos partnerrel végzett gyakori szexuális aktus segíti, erősíti a pár tagjai közötti kötődést. Ennek is igen fontos evolúciós szerepe volt. A letelepedett ősi embercsoport férfi tagjai csak akkor mehetek többnapos vadászatra, harcra, gyűjtögetésre genetikai érdekeik sérelme nélkül, ha valamennyire bizonyosak lehettek abban, hogy párjuk hűséges hozzájuk. Az azonos partnerrel történő gyakori szex pedig éppen ezt a hűséget szolgálja. Ezért is jelent meg a szexuális aktusban az intimitás, az elrejtés igénye. A rejtetten történő szeretkezés kizárólag emberi tulajdonság, nyomát se leljük az állatoknál, azért, mert ez a csak ránk jellemző párkapcsolatot szolgálja.

Ezek a biológiai alapok, de tudjuk azt is, hogy minden kultúra, minden társadalom tanult, hagyományokon vagy divaton alapuló építményeket hoz létre a különböző biológiai tulajdonságok megnyilvánulása köré. Minden kultúra korlátok és lehetőségek bonyolult, funkcionális rendszere. A szexuális kultúra gyakorlata jól megkülönbözteti az emberi nemiség e három formáját. Szaporodásunkat, a reprodukciós szexet megtervezzük, tudatosan

igyekszünk gyermekeket nemzeni. A stresszoldó élvezeti szex része minden normális kapcsolatnak akár intézményesített házasság, akár csak szabad együttlét a kapcsolat formája. Sok társadalomban igyekeztek elnyomni, visszaszorítani, mégis mindig megmaradt, legfeltűnőbbben a prostitúció és barátnői intézmények formájában. A párkapcsolatot erősítő szex pedig minden társadalomban fellelhető az intim, szeretetteljes szex formájában, amely nem a család többi tagjára vagy a szomszédokra, esetleg a televízióra tartozik.

A modern társadalmakban a szexualitás hármaskörének ismerete sajnos többnyire csak szakemberek, pszichológusok, humánétológusok körére korlátozódik. A *szexuális forradalom*, amely tulajdonképpen a szexualitást a reprodukcióra korlátozó vallásos ideológiák ellenhatásaként jelent meg, elismertetni igyekszik a stresszoldó élvezeti szex jogosultságát, nagyon helyesen, de sajnos feláldozza a párkapcsolatot erősítő intim szexualitást a teljes szabadság oltárán. A szexuális aktus nem bűn, nem szégyen, de a párkapcsolat finomságait meg kellene őrizni, meg kellene tanítani rá a fiatal korosztályokat. Akkor lehetek teljesen szabad, ha ismerem az adottságaimat, értelmezni tudom ösztönös késztetéseimet, és ezeket alá tudom rendelni a kultúrámnak. A reprodukciót eredményező szexuális aktust a modern gyógyszerkémia segítségével szabályozni lehet, és az élvezeti szex szabadon gyakorolható, de megfelelő kultúra nélkül, megfelelő minták nélkül nem védhető meg a párkapcsolat tisztasága, intimitása. Túlságosan nagy veszteség lenne ezt így hagyni. A kultúra korlátok és lehetőségek funkcionális rendszere, csak a maga teljességében életképes.

Szeretkezés, szexualitás, pornó

Nyilvánvaló, hogy egy az emberi természetről szóló könyvet, még ha időnként ironikus is, nem lehet befejezni anélkül, hogy fajunk legkedvesebb időtöltéséről, a szexről ne beszéljünk, lehetőleg hosszan és részletesen. Bízom benne, hogy ez a téma minden fajtársamat érdekli. Azért hagytam utoljára, mert noha az ember a legszexuálisabb fajok közé tartozik, nem szereti, ha erre felhívják a figyelmét, és gondosan ügyel rá, hogy gyermekei lehetőleg meg se tudják, miről is van szó, és mivel fogják magukat felnőttkorukban többnyire elfoglalni. Ez ugyan számos pszichoszomatikus problémát okoz nekik, ha egyszer ivarérettek lesznek, de ez az ő bajuk. Az utolsó fejezetig a gyerekek valószínűleg el sem jutnak, mert nem szeretnek olvasni, inkább pornót néznek, de erről majd később, így is óvni szeretném ártatlan lelküket. Őket persze, valószínűleg éppen a tilalmak miatt, ez a viselkedésmódja nagyon is érdekli, a tévétársaságok gondoskodnak efféle vágyaik teljesítéséről. Számtalan televízió számtalan giccses filmje közül a legtöbben időnként felvillan egy meztelen boka vagy térd, ami szeretkezésre utalhat bonyolult asszociációs láncolatok alapján, de az éretlen gyerekek nem tudnák kiválasztani az érdeklődésüknek megfelelő adásokat, ha a gondos hatóság nem kötelezné a tévétársaságokat, hogy kicsi sárga számokkal jelezzék, mennyire undorítóan erkölcstelen is az. Ha kicsi a szám, mondjuk, tizenkettő, akkor az adást a gyerekek nem nézik, mert ezeknél sokkal izgalmasabbak a szomszéd házak ablakaiban az esti kivilágításban látható jelenetek. Ha a szám tizenhat, az már izgalmas lehet, és a tizennyolcasnál előfordulhat, hogy az adásból nemcsak azt tudjuk meg, hogyan csinálják a kisbabát, de azt is, hogy ki hozza. Néha, ugye, a gólya.

Szóval a szex terén a *Homo sapiens sapiens* erős versenyben van az oroszlanokkal (*Panthera leo*), akik sokszor háromezernél is többször szeretkeznek nőstényeikkel, míg végre egy kisorozlán tényleg megszületik, amiért az egész cécot csinálják, legalábbis régen így gondolták. Az embernél ez a szám gondos megfigyelések

alapján mindössze kétezer, de ez is jóval több, mint az egy vagy néhány, amivel az állatok nagyobb része büszkélkedhet. Teljesen nyilvánvaló, hogy ha hasonló fajok között egyes tulajdonságokban ilyen feltűnő, több nagyságrendnyi különbség mutatkozik, annak komoly jelentősége van. A tudomány köteles az ilyesminek gondosan utánajárni. Itt azért kénytelen vagyok felhívni a figyelmet a modern tudományok jelentőségére, amelyeknek az ilyen pontos adatokat köszönhetjük. No meg arra is, hogy a tudományos hivatás időnként miféle különös kihívásokkal terheli szerény művelőit. Képzelve csak el a kedves olvasó, hogy azzal a feladattal bízzák meg, derítse fel, és szerezzen pontos adatokat arról, hogy Kovácsék meg Szabóék is, mert egy megfigyelés az, ugye, nem megfigyelés, milyen gyakran szeretkeznek, és hány szeretkezés után lesz gyermekük.

A tudomány alapvető ismeretszerző módja a megfigyelés, tehát a kedves olvasó füzetet, ceruzát, távcsövet ragadna, és figyelni (laikus, nem tudományos kifejezéssel kukkolni) kezdené a kísérleti személyeket. Jönnének a metodikai problémák. Melyik nap? Melyik napszakban? Hol? Mert, ugye, esetleg éppen a liftben. Hányszor? És hány gyerek? Lássuk be, nem egyszerű a feladat. Ezek a Kovácsék még fiatalok, és mondhatom, hogy úton-útfélen... Ilyen az emberi természet.

Ilyen szexi.

A viselkedéstudományok nagy elméi sokat töprengtek azon, hogy miért ilyen, néha még akkor is ezen mészárolnak, amikor egy-egy csinosabb gyakornokocskát maguk alá húznak, persze kizárólag kísérleti vagy megfigyelési célból, a pontosabb információ szerzése végett. Az uralkodó elméletet csak úgy szeméremszőr mentén már említettem. Általában a bonobókra mutogatnak, akik, az állati rokonok közül egyedül, az örömszerző szexet gyakorolják, és mindenki a csimpánzokat okolja, akiktől az evolúció rögzös útján elváltunk, mi korábban, a bonobók később. A csimpánzok nem ismerik az örömszerző szexet, mint az állat esnek nőtényeiknek, ha azoknak éppen gyereket lehet csinálni. A nőtények ezt a rövid, fogadóképes állapotot négy-öt évente két-három hétig, feltűnően jelzik is, kivörösödik a fenekük, mint egy piros napernyő, és akkor az

egész csapat férfi tagjai izgalomba jönnek, és sorba állnak, hogy mindenki részesedjék a nőstény kegyeiből. Ilyenkor nem annyira agresszívak, mint a mindennapi életben, mert mint kiderült, gyerekre annak a hímnek van esélye, amelynek sikerül a legnagyobb mennyiségű spermát a hívogató nősténybe juttatni. Spermakompetíciónak nevezik a vetélkedés eme különös formáját. Ezért nagyok a tökei a csimpánzoknak, és ugyancsak igyekeznek termelni. Maga az aktus gyors, néhány másodperc csupán, öröm csak annyi, hogy megint sikerült, csak úgy folyt a sárga lé.

Az emberre vonatkozó elmélet abból indul ki, hogy a csimpánzzal közös ős hímjeinek azért kell állandóan lesben állniuk, mert ha a ritkán fogadóképz nőstényektől távol lennének, mondjuk, vadászaton, egy nagy konferencián, kanmurin, vagy távoli kikötőkben kiküldetésben, akkor kimaradnának a sorból, és nem lennének utódaik, ami, ugye, az evolúció könyörtelensége miatt nagy bajjal jár, kihal az ember, mármint a leszármazási vonala. Ez ugyan nem fáj közvetlenül, de akit érint, annak valamiért kellemetlen. Isten, illetve alkalmazottja, az evolúció ezért az ember esetében lehetővé tette a nőstényektől, pontosabban a hölgyektől történő időnkénti távolmaradás lehetőségét. Ez nagyon fontos volt Istennek az együttműködő közösségek kialakítása szempontjából, mert a távolmaradás a munkamegosztást is kialakíthatta. Akkoriban a Teremtő még nagyon bízott a munka, a konstrukció és a technológia kialakításában, amivel a racionális, alkotó, boldog társadalmak létrejöttét gondolta elősegíteni. A csúfos kudarcra Ő sem számított. A trükk az volt, hogy az ember nőstényei elrejtették termékenységük periódusait. Nincsen vöröslő fenék, a hölgyek legfeljebb integethetnek egy piros napernyővel, de ehhez azt még fel is kellett találni, ezért az emberhímek nem sokat veszítettek, ha kiküldetésbe mentek, mert a többiek nem tudták kihasználni távollétüket a termékenyíthetőségi információ híján.

Megtetéződött ez a mechanizmus még a párkapcsolat átmeneti, de nagyon lényeges kiépülésével is. A fontos ügyekben eltávozó férfiak szerelmei már az ősidőkben megígérték, hogy soha senkivel, csak a párjukkal, ha majd visszajön, de akkor aztán reggeltől estig. Ezt a férfiak némi fenntartással ugyan, de elhitték, és belekezdtek a

nagy férfivállalkozásokba, vadászat, háború, aranyásás, kugli, ulti, derivatívok szerkesztése, vállalati teammunka. Mellékesen jegyzem meg, hogy a korai időkben a tancélból velük együtt távozó fiatal kamaszok formás feneke is bizonyos szerepet játszott az elhatározásban, ennek is nagy irodalma van, és a figyelem manapság sem veszett ki.

Csak kiegészítésképpen, néhány szót erről a hűségről, amit az asszonyok fogadtak, és persze úgy képzelték, hogy ez kölcsönös, noha ennek sok értelme nem volt, mert a vadászcsapatokban többnyire csak urak voltak, ugye, ezért a kölcsönösséget sohasem vették komolyan, csacska női logika! Ami viszont a hűség női részét illeti, az általában találgatások tárgya, én csak egy adatot említek, hogy az olvasónak fogalma legyen a dimenziókat illetően. A húszas években az amerikai középiskolákban bevezettek egy érdekes biológiai kísérletet, egy genetikai tesztet, amelynek segítségével – néhány kémcső és egy ártalmatlan vegyület kellett csak hozzá – kimutathatók, igazolhatók a Mendel-törvények, a genetika legfontosabb összefüggései. A teszt gyorsan elterjedt, és számtalan amerikai gyermek nyert arról bizonyosságot, hogy ő csakugyan a szülei gyermeke. A sok százezerből úgy nyolcvan százalék, ami igazán a nagyobb rész, senki sem mondhatja, hogy ez a hűségdolog nem működik még ma is, mégis az érintett szülők felháborodtak, kevesellték a hűség százalékát, személyiségi jogaikba történő durva beavatkozásnak tekintették a kísérleti eljárást, és összefogva, jó ügyvédekkel perelni kezdték az iskolákat. Az amerikai legfelsőbb bíróság hamarosan be is tiltotta a teszt használatát. Akik most kajánul mosolyognak, hogy női hűség, hm, azoknak persze nincsen teljesen igazuk. Legalább néhány ezreléke a gyerekeknek örökbe fogadott árva volt, akiknek szülei még nem fedték fel a származását, és az ő esetükben természetesen nem volt várható a Mendel-szabályok érvényesülése.

Archaikus társadalmakban azért ez a párkapcsolat-, hűségdolog jól szolgálta funkcióját, a leszámazási sorok fennmaradását, hiszen mi is itt vagyunk, immár hétmilliárdan, és mindenki leszámazott. Tessék anyut békén hagyni, a fogamzás a természet legszentebb titka. Az apaság meg legtöbbször csak a család eltartása és a

vagyon öröklődése szempontjából igazán fontos, és potenciális apát minden bokorban lehet találni, néha kettőt, hármát is.

A hűség, a feltételezett is, és a nemzéshez szükséges kétezer szexuális aktus jelentősen összefügg. Ha nem látni, hogy éppen kinek lehetne gyereket csinálni, de van párja az embernek, aki állítja, hogy hűséges, és az esetek nyolcvan százalékában ez igaz is lehet, legalábbis a húszas években, akkor a legcélszerűbb megoldás a párral szeretkezni, ami belefér, hátha összejön. És minden kétezredik esetben működik is az aktus. Ez tehát az eredete az intenzív emberi szexualitásnak, amelyet a modernebb, tudományosabb időkben két részre osztunk, a hagyományos reprodukív szexre, illetve minden állat tud meg a stresszoldó élvezeti szexre, amit csak a bonobók, oroszlánok meg mi gyakorlunk. Nem utolsó kompanyia mellesleg. Nálunk ez utóbbi még kiegészül az elmondottak szerint a párkapcsolatot erősítő funkcióval is.

A párkapcsolatok örve alatt tehát kialakulhatott a munkamegosztás, a kultúra, a hűség, a család, a közösség, hogy csak a legfontosabbakat említsem, és még időnként gyermekek is születnek belőle, nyilvánvaló tehát, hogy a szex nagyon fontos szerepet játszik az ember életében, és, ugye, csak a tudományos precizitás osztja fel reprodukív és élvezeti részre, biológiai hátterüket illetően egyformán fontosak, és amíg az óvszereket fel nem találták, gyakorlatilag megkülönböztethetetlenek voltak.

Kiegészítésképpen még meg kell jegyezni, hogy az élvezeti szex iránti vehemencia a két nemnél nem egyformán erős, a férfiak igényesebbek, és ennek is megvan a tudományos magyarázata, evolúciós persze. Egy hölgy legfeljebb évente egy-két babát képes a világra hozni, hiába igyekezne, több nem jön, leszámítva most a hatos ikreket. Egy férfi, ha jól beosztja a kétezeret, mondjuk úgy, hogy képes teríteni az élvezetet, akkor, ugye, akár több babája is születhet évente, persze különböző mamáktól, de ez őt tulajdonképpen nem zavarja, különösen akkor, ha a mamáknak van rendes párjuk is. Az evolúció hasonló kis piszkos eszközei, például a természetes szelekció közreműködése miatt ezért a férfiak a fejlődés során egyre jobban kezdtek érdeklődni az élvezeti szex iránt, ma már élnek-halnak érte. Kultúránk persze igyekszik elleplezni a

nyálcsorgató férfiak százmillióit, akik a modern társadalom korlátai következtében, az élvezeti szex hiánya miatt őrlődnek folyamatosan.

Hölgyeim, ez inkább együttérző sajnálatot, mint gúnyos ajakbiggyesztést érdemel.

Kultúránk nehezen birkózik meg a szexualitás problematikájával. A szex régen, még a megvetett állati sorban, szabad volt és jó, és a csimpánzok még ma is így gondolják, nem beszélve a bonobókról, akik a csimpánzoktól két és fél millió éve váltak el, és az elválás után a legfontosabb dolguk az volt, hogy a meglehetősen unalmas reprodukív szexet kiegészítsék a stresszoldó, játékos, örömszerző funkcióval is, amelyet azután egész nap lehet gyakorolni, hogy el ne felejtsek. (Míg a csimpánzok igen ritkán jutnak a reprodukív szex gyönyöreihöz, a rafinált bonobók az idő nagy részét viszont kefével töltik, és persze fiúk, lányok, kölykök, mindenki mindenkivel, a válogatás udvariatlanságnak számít.) Az ősemberek erről azonnal értesültek, és maguk is gyorsan átvették a finom, új szokást, de roppantul bántotta volna a hiúságukat, ha kiderül, hogy majmoktól másolták, ezért gyorsan kitaláltak hozzá néhány kemény tilalmat, hogy kívülről pusztán kulturális konstrukciónak látszék a dolog. Fontosnak tűnt meghatározni, hogy ki kivel. Nem lehet csak úgy összevissza, mint a bonobók, nem vagyunk állatok! Például a felebarátod feleségével ne! Az tilos! Vagy ahogyan ezt a kőtáblára vésték: „Ne kívánd a te felebarátodnak feleségét.” Ennek a tilalomnak az észszerűsége persze nem látható be egyszerűen, mert, ugye, finom ennivalót, baráti segítséget és még sok más nyugodtan elfogadhatunk felebarátunk feleségétől, ez még senkinek sem lesz gyanús, és ezeket szabad. Játsszani is szabad vele, de stresszt oldani szigorúan tilos.

Sok kényelmetlenséggel járt ez a tilalom. Amikor egy népesebb törzs hosszabb-rövidebb vándorlás után néhány hétre letáborozott, akkor, ugye, a férfiembernek körbe kellett járnia a szomszédos sátrakat, és szépen bemutatkozni: Kovács III. János vagyok, az ön felebarátja. Ez nagyon fontos volt, mert ha valaki elmulasztotta, aligha volt nyugta éjjel, mert, ugye, aki nem felebarát, annak a feleségével már miért ne lehetne? Sokszor sorban álltak az éjjeli látogatók az ilyen gondatlan ember kunyhója mögött.

További komplikációkat okozott az eredeti tilalom átgondolatlan szövegezése: ne kívánd a te felebarátodnak feleségét! Ez tulajdonképpen világos, de mi van akkor, ha nem én kívánom, hanem ő, a felebarátom felesége kíván engem? Most gorombáskodjam vele? Az elutasítás nagyon modortalan viselkedés lenne.

További probléma volt a tilalom meglehetősen szexista megfogalmazása. Ugye, olyan tilalom, hogy a felebarátnőd férjét vagy valami facér legényt ne kívánj, nem született. Ez egyrészt teljesen indokolatlan előnyökhöz juttatta a feministákat, másrészt bonyolította a helyzetet, és már az ősidőkben is sok civakodást okozott. Nem beszélve arról, hogy az ember felebarátjának lehetnek csinos lányai, fiatal anyósa, unokahúga, akikre a tilalom szintén nem vonatkozott. Ezért is terjedt el az örömszerző szex nagyon gyorsan.

Mint minden nagy ötletnek, az élvezeti szexnek is megvoltak a hátulütői, és ne a női hátsókra méltóztassanak gondolni, sokkal prózaibb a dolog. Az evolúció elvégezte feladatát, mindenki élvezetileg kefélt, amennyit csak bírt, Isten látá, hogy jó, volt szaporulat is, kétezrenként, meg közösség, együttműködés, és klubok kizárólag férfiakkal. Az egész viselkedési együttes elvezetett a kultúrák kialakulásához. Törzsek alakultak, beszélt nyelvek, népviselet, szavazati jog, politika, államháztartás, a kisebbségek elnyomása. Sajnos azonban már a korai kultúrák működésénél kiderült, hogy ha a férfiaknak állandóan csak „azon” jár az eszük, és még az említett bájos kamaszokat se kímélik, akkor bizony elhanyagolják kultúraépítő tevékenységeiket. Hajnali kelés, késői lefekvés, tizenhat óra munka, éhbér, szakszervezetek, munka törvénykönyve. Az evolúció alvállalkozója, a kulturális evolúció azonnal belátta, hogy így a Teremtő nagy ívű elképzeléseiből a racionális, szorgos munkán alapuló komplex társadalmakból semmi sem lesz, még a katedrálisok se készülnek el majd időre. Ezért azután apró kulturális műtyüroket mozgatva a kultúrák saját evolúciójában a szex jelentős korlátok közé szorult. Nem lehet bárkivel, bármikor, bárhol. Jólesne, de kultúrember ilyet nem tesz. Gondolják csak el, ha, mondjuk, egy nemzetközi sajtótájékoztatón Merkel asszony fenekét simogatná valaki, csak úgy élvezeti célból.

Ilyet nem lehet. Jelcin elnök korábban egyszer megpróbálta egy másik hölgygel, de óriási botrány lett belőle. Gondolom, emlékeznek. A televíziós adások is közvetítették. Szegény Clinton csak az éj leple alatt, az oválisban próbált valami hasonlót, amelyet csak a rejtett kamerák vettek fel, de abból is világbotrány lett.

Van élvezeti szex, sok kell belőle, hogy legyen elegendő gyerek, gondos apa éjjel-nappal igyekszik, a kultúra meg csóválja a fejét, hogy nem illik. Képtelen helyzet. Az emberi természet alapvető hajtóerői folyamatosan ösztökélik a férfiakat, hogy na most! Hátha éppen a kétezrediknek sikerül, és aranyos baba lesz belőle, de a kulturális szabályok legfeljebb azt a kívánós pofát engedélyezik, amelyet oly gyakran megfigyelhetünk férfi társaink képén, például munka közben, ha csinosabb kolléganők éppen arra járnak. Ez a kettősség jellemzi a kultúránkat. A művészi festmények jó részén telt keblű hajadonok mutogatják alig leplezett bájaikat, és hogy nyugodtan és hosszasan szemlélhessük őket, kizárólag a színek, a színdinamika, valőr, a foltok, a vonalvezetés, a térkitöltés fogalmaiban értékelhetjük a képet. Olyat például, hogy Rubens teltkarcsú hölgyeivel milyen jó lenne henteregni, kultúrember sohasem mond. Gondol rá, de nem mondja. Az emberi természet persze mindig talál megoldásokat. El kell fedni a női kebleket, mert oly ingerlők, rendes asszony el is fedi, de a ruha szabásával és megfelelő bizsuval kiemeli a kritikus domborulatot. Nem lehet csupaszon látni azt a keblet, de biztosak lehetünk benne, hogy ott van, és talán nem szilikonos, szerencsés esetben nem is lóg. Már a ruházatbéli alapkülönbségek is erről szólnak, ha mindkét nem tagjai egyforma ruhákban járnának, ezek a mocskos férfiak még egymásra is másznának az élvezeti szexért, de a kultúrának köszönhetően csak a hölgyek mély dekoltázsait vizslatják mohón. A többit tudják.

Modern időkben az egyre nagyobb zsúfoltság további problémákat okozott. A tisztességes élvezeti szexhez, pláne a gyerekcsináláshoz, ugye, nem lehet csak úgy „durr bele” módon nekiállni. Udvarlás, hosszas előkészítés szükségeltetik, közben meg ott szaladgál a sok jó nő, akikkel szintén lehetne, de nem lehet, legalábbis nem mindegyikkel, és akikkel mégis, azokkal se rögtön. Itt áll tehát a férfitársadalom duzzadó, kielégítetlen vágyaival. No, ezt a

problémát, ha nem is oldja meg, enyhíti a pornó. Magazin, internet (egyek vizsgálatok szerint az interneten a kattintások nyolcvan százaléká pornóoldalakra esik, nagy tehát az igény), ha már csinálni nem lehet, legalább nézzük. Az ínycsiklandozó ételek képi mását se lehet megenni, néha mégis csorog a nyálunk, ha nézegetjük. Így van ez a pornóképekkel is. Csorog itt minden. És legalább a gyerekeknek is van honnan ellesniük azt, hogy mit, mivel és hogyan, mert mi ezt tanuljuk, nem vagyunk állatok.

{1} Aldous Huxley: *Szép új világ*. Kozmosz könyvek, 1982, fordította: Szentmihályi Szabó Péter.

{2} Az ötödik láb a szájából lóg ki.

{3} Megemlítem, hogy a jelenség erős genetikai hátterére utal az ázsiai szigetvilágban jól ismert „szállítmánykultusz”, ami a második világháború alatt alakult ki, a repülőkről tévesen ledobott utánpótlási küldemény miatt. Az égből jövő gazdag ajándékokban arrafelé természetesen a felnőttek is hisznek.

Tartalom

JÁRVÁNYIDŐK

Az emberi gondolkodás

Hiedelemjárványok

Fake net

Az internet lassú

Összedőlt a látszat

A bezárt ember

NÉZZÜNK BIZAKODVA A JÖVŐBE!

Válság válság hátán...

Nem félünk a farkastól, ha intelligens, akkor se

Mit tehetünk magunkért?

Bio- és szociális monokultúrák

Csak a zárt rendszerek jövője jósolható

TÁRSUNK ÉS BARÁTUNK, A KUTYA

Az ember állatkája

Kutyás perceim

Kutya Critical Mass

Kutyaságok és embertelenségek

A leghétköznapibb fasizmus

AZ ÁLLAT AZ EMBERBEN

Evolúciós bolondságok

Boldogságmolekula

Az emberi képzelet

Miénk a Föld!

A gyógyítás etológiája

Hazudni tanítanak

Ünnepeink

SZABÁLYOK ERDEJE

Az agresszió

A felelősség biológiája

Hogyan lesz az ember „munkafüggő”?

A szabály az szabály!

Démoni szabadság

TITKAINK ÉS HIEDELMEINK

A hiedelmek szocializációja

Az emberi hiedelmek

Vágyaink, ó...

A titok

A PŐRE VALÓSÁG

Hölgyek és urak: humánetológiai megfigyelések

Szexualitás és nemzés

Szeretkezés, szexualitás, pornó